

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан
стратегиялық зерттеулер институты

Қазақстан Республикасының
Президенті Н.Ә. Назарбаевтың

**«Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі:
табыс пен тұрмыс сапасын арттыру»
Қазақстан халқына жолдауы**

Астана, 2018

ӘОЖ 323/324 (574)
ББК 66.3 (Қаз)
Қ18

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының Ғылыми кеңесі ұсынған

Редакциялық алқа:

З.К. Шаукенова (жауапты редактор)
М.М. Нұрғалиева, А.С. Жолдыбалина,
Ю.О. Булуктаев, В.Ю. Додонов,
Л.Р. Қаратаева, И.А. Черных,
А.А. Арзықұлов (басуға жауапты)

Қ18 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына жолдауы. Ақпараттық-сараптамалық материалдар / Жалпы ред. З.К. Шаукенова. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы ҚСЗИ, 2018. – 192 б.

ISBN 978-601-7540-64-7

Кітап Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына жолдауына арналған.

Басылымда жаңғыру үдерістерінің аясында жүзеге асырылып отырған Жолдаудың алты негізгі бағыты талданды. Мемлекет басшысы Жолдауының негізгі аспектілерін практикалық іске асыруға көп көңіл бөлінеді: халықтың кірісін ұлғайту, өмір сүру сапасын жақсарту, жайлы өмір ортасын қамтамасыз ету; мемлекеттік органдардың тиімділігін арттыру, Қазақстанның әлем елдерімен сыртқы саясаттағы теңдестірілген өзара іс-қимылын қамтамасыз ету, азаматтардың жүргізіліп жатқан реформаларға қатысуын қамтамасыз ету. Кітапта Қазақстанның дамуының қазіргі заманғы үрдістерін бейнелейтін ақпараттық-талдамалық, статистикалық деректер, инфографикалық материалдардың үлкен жиынтығы бар.

Кітап саясаткерлерге, экономистерге, халықаралық қатынастар мамандарына, мемлекеттік қызметшілерге, жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, сондай-ақ оқырмандардың кең ауқымына арналған.

ӘОЖ 323/324 (574)
ББК 66.3 (Қаз)

ISBN 978-601-7540-64-7

МАЗМҰНЫ

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауы

Халық табысының өсуі	29
Бизнестің жол картасы	33
ТКШ және табиғи монополиялар саласы	36
Экспортқа бағытталған экономика	39
Агроөнеркәсіп кешенінің әлеуеті	42
Инновациялық және қызметтік секторларды дамыту	43
Қаржы секторының экономиканы өркендетудегі рөлі	45
Зейнетақы активтерін басқару	47
II. Тұрмыс сапасын арттыру	51
Мектепке дейін білім беру сапасы	58
Орта білім беру сапасы	60
Жоғары білім беру сапасы	64
«Педагог мәртебесі туралы» Заң	67
Медицина қызметінің сапасы	68
Әлеуметтік қызметтердің сапасы	72
Тамақтану сапасы	77
III. Өмір сүруге жайлы орта	80
Сапалы әрі қолжетімді тұрғын үй	80
Аумақтарды дамыту	82
Құқық қорғау жүйесін жаңғырту	86
Сот жүйесін жаңғырту	91
IV. Азаматтардың сұранысына бейімделген мемаппарат	94
Мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігі	94
Шығындарды оңтайландыру және қаражат үнемдеу	98
Сыбайлас жемқорлықпен күрес	100

Тиімді қарым-қатынастар арқылы формализм мен бюрократияны азайту	103
Реформаларды жүргізуді бақылау	106
V. Сыртқы саясат	109
Қазақстан мен Ресей	109
Қазақстан мен Қытай	111
Қазақстан мен АҚШ	114
Қазақстан және ЕО	117
Қазақстан – БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшесі	121
Сирия жөніндегі Астана процесі	123
Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция	126
VI. Азаматтардың реформаларға атсалысуы	130
Ағарту жұмысы	131
«Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында қоғамдық сананы жаңғырту	132
Жастар саясатын жандандыру	138
Патриоттық тәрбие	149
ҚР Президентінің 1997-2018 жылдар аралығындағы Қазақстан халқына жолдауы: талдау, негізгі тұжырымдамалар, сабақтылық	153

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ӨСУІ: ТАБЫС ПЕН ТҰРМЫС САПАСЫН АРТТЫРУ»

Құрметті қазақстандықтар!

Біз тәуелсіздік жылдары көп жұмыс атқардық.

Экономикасы қарқынды дамып келе жатқан заманауи прогрессивті мемлекет құрып, бейбітшілік пен қоғамдық келісімді қамтамасыз еттік.

Сапалы әрі тарихи маңызы зор құрылымдық, конституциялық және саяси реформалар жүргіздік.

Қазақстанның халықаралық беделінің артуына және оның аймақтағы геосаяси рөлінің күшеюіне қол жеткіздік.

Біз өңірлік және жаһандық проблемаларды шешу ісіне зор жауапкершілікпен қарайтын жауапты әрі қалаулы халықаралық серіктес ретінде танылды.

Қазақстан ТМД және Орталық Азия елдері арасынан «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесін өткізу үшін әлемдік қоғамдастық таңдап алған бірінші мемлекет болды.

Біз Еуразия өңірінің қаржылық, іскерлік, инновациялық және мәдени орталығы ретінде қалыптасуын қамтамасыз етіп, жаңа елордамыз – Астананы салдық.

Халық саны 18 миллионнан асып, өмір сүру ұзақтығы 72,5 жасқа жетті.

Біз берік экономикалық негіз қалыптастырдық.

Соңғы 20 жыл ішінде елімізге 300 миллиард АҚШ доллары көлемінде тікелей шетел инвестициясы тартылды.

Экономиканы өркендетудің негізі саналатын шағын және орта бизнес нығайып келеді.

Дүниежүзілік Банктің бизнес жүргізу жеңілдігі рейтингінде Қазақстан 190 елдің ішінде 36-шы орынға көтерілді.

Біз әрдайым сыртқы сын-қатерлерге дер кезінде назар аударып, оларға дайын бола білдік.

Соған байланысты, мен елімізді жаңғырту жөнінде қажетті бағдарламалық бастамалар жасадым.

Олардың жүзеге асырылуы табысты дамуымыздың негізгі факторына айналды.

Біздің стратегиялық мақсатымыз – 2050 жылға қарай әлемдегі озық дамыған 30 елдің қатарына қосылу.

2014 жылы еліміздің инфрақұрылымын жаңартатын «Нұрлы жол» кешенді бағдарламасын іске асыруды бастадық.

Үш жыл бұрын «100 нақты қадам» – Ұлт жоспарын жарияладық.

Содан кейін еліміздің Үшінші жаңғыруына кірістік.

Оның басты міндеті – Қазақстанның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін экономикалық өсімнің жаңа моделін құру.

Еліміздің орнықты дамуы өмір сүру деңгейін одан әрі арттыруға деген зор сенім ұялатады.

Біз жаңа міндеттерді атқаруға дайынбыз.

Құрметті отандастар!

Соңғы кездері әлемдік саяси және экономикалық трансформация үдерістері күшейе түсті.

Әлем қарқынды түрде өзгеріп келеді.

Мызғымастай көрінген жаһандық қауіпсіздік жүйесінің тұғыры мен халықаралық сауда ережелері бұзылуда.

Жаңа технологиялар, роботтандыру мен автоматтандыру еңбек ресурстарына және адам капиталының сапасына қатысты талаптарды күрделендіруде.

Қаржы жүйелерінің мүлде жаңа архитектурасы түзілуде.

Бұл орайда қор нарықтары кезекті қаржы дағдарысына алып келуі мүмкін жаңа «сабын көбігін» үрлеуде.

Бүгінде жаһандық және жергілікті проблемалар тоғыса түсуде.

Мұндай жағдайда сын-қатерлерге төтеп берудің және мемлекеттің табысқа жетуінің кепілі елдің басты байлығы – адамның даму мәселесі болып отыр.

Үкімет, әрбір мемлекеттік органның, мемлекеттік компанияның басшысы жұмыс тәсілдерін өзгертуі қажет.

Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі басты басымдыққа айналуға тиіс.

Мен лауазымды тұлғаның жеке тиімділігін және қызметке лайықтылығын дәл осы өлшемге сәйкес бағалайтын боламын.

* * *

Қазақстандықтардың әл-ауқаты, ең алдымен, табыстарының тұрақты өсімі мен тұрмыс сапасына байланысты.

I. ХАЛЫҚ ТАБЫСЫНЫҢ ӨСУІ

Адам еңбекқор болып, өз кәсібін жақсы меңгергенде және лайықты жалақы алуға немесе жеке кәсіп ашып, оны дамытуға мүмкіндік болған кезде табыс артады.

Мемлекет пен адамдардың күш біріктіруінің арқасында ғана біз Жалпыға ортақ еңбек қоғамын құра аламыз.

Біріншіден, Үкіметке 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап ең төменгі жалақыны 1,5 есе, яғни 28 мыңнан 42 мыңға дейін өсіруді тапсырамын.

Бұл барлық сала бойынша түрлі меншік нысандарындағы кәсіпорындарда жұмыс істейтін 1 миллион 300 мың адамның еңбекақысын тікелей қамтиды.

Бюджеттік мекемелерде жұмыс істейтін 275 мың қызметкердің еңбекақысы көбейіп, орта есеппен 35 пайызға өседі.

Осы мақсаттарға 2019-2021 жылдарда республикалық бюджеттен жыл сайын 96 миллиард теңге бөлу керек.

Осыған орай, енді, ең төменгі жалақы ең төменгі күнкөріс шегіне байланысты болмайды. Ең төменгі жалақының жаңа мөлшері бүкіл экономика ауқымындағы еңбекақы өсімінің катализаторына айналады.

Төмен жалақы алатын қызметкерлердің еңбекақысын көтеруге қатысты бұл бастаманы ірі компаниялар қолдайды деп сенемін.

Екіншіден, бизнесті өркендетудің тұрақты көздерін қалыптастырып, жеке инвестицияны ынталандыру және нарық еркіндігін қолдау керек.

Дәл осы бизнес арқылы жаңа жұмыс орындары ашылып, қазақстандықтардың басым бөлігі табыспен қамтамасыз етіледі.

БІРІНШІ. Біз 2010 жылдың өзінде «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасын іске қостық.

Өңірлерге жұмыс сапарым барысында мұның тиімділігіне көз жеткіздім.

Бағдарламаның қолданылу мерзімін 2025 жылға дейін ұзарту керек.

Осы бағдарламаны жүзеге асыру үшін жыл сайын қосымша кемінде 30 миллиард теңге бөлуді қарастыру қажет.

Бұл 3 жыл ішінде қосымша кемінде 22 мың жаңа жұмыс орнын ашуға, 224 миллиард теңге салық түсіруге және 3 триллион теңгенің өнімін өндіруге мүмкіндік береді.

ЕКІНШІ. Экономикада бәсекелестікті дамыту және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы мен табиғи монополиялардың қызметі үшін белгіленетін тарифтер саласында тәртіп орнату мақсатымен батыл шаралар қабылдау керек.

Коммуналдық қызмет пен табиғи монополияларды реттеу салаларында тарифтің жасалуы және тұтынушылардан жиналған қаржының жұмсалуды әлі күнге дейін ашық емес.

Монополистердің инвестициялық міндеттемелеріне тиімді мониторинг пен бақылау жүргізілмей отыр.

Үкімет 3 ай мерзім ішінде осы мәселемен айналысып, бәсекелестікті қорғау функциясын елеулі түрде күшейте отырып, монополияға қарсы ведомствоның жұмысын реформалауы керек.

Бұл – маңызды мәселе, ол бизнес үшін кететін шығынның артуына, адамдардың нақты табысын азайтуға әкеп соқтырады.

ҮШІНШІ. Бизнесіті заңсыз әкімшілік қысымнан және қылмыстық қудалау қаупінен қорғауды арттыра түсу керек.

2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап салық заңнамасының бұзылуы жөніндегі қылмыстық жауапкершіліктің қолданылу шегін, айыппұлды өсіре отырып, 50 мың айлық есептік көрсеткішке дейін арттыруды тапсырамын.

Сондай-ақ, негізгі міндеті көлеңкелі экономикамен күрес болуға тиіс Қаржы мониторингі комитетіне функцияларын бере отырып, Экономикалық тергеу қызметін қайта құру қажет.

Біз «қолма-қол ақшасыз экономикаға» бет бұруымыз керек.

Мұнда жазалаушы ғана емес, сондай-ақ бизнестің қолма-қол ақшасыз есеп айырысуын қолдау сияқты ынталандырушы құралдарға да сүйенген жөн.

Салық және кеден саласындағы ақпараттық жүйелер интеграциясының аяқталуы әкімшілендірудің ашықтығын арттырады.

Үкімет үш жыл ішінде экономикадағы көлеңкелі айналымды кем дегенде 40 пайызға қысқарту үшін нақты шаралар қабылдауға тиіс.

Бизнес өз жұмысын жаңадан бастау үшін 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап салықтың негізгі сомасы төленген жағдайда, өсім мен айыппұлды алып тастай отырып, шағын және орта бизнес үшін «салық амнистиясын» жүргізуге кірісуді тапсырамын.

ТӨРТІНШІ. Экспортқа бағытталған индустрияландыру мәселесі экономикалық саясаттың негізгі элементі болуға тиіс.

Үкімет өңдеу секторындағы экспорттаушыларға қолдау көрсетуге баса мән беруі қажет.

Біздің сауда саясатымызда селқостық болмауға тиіс.

Оған біздің тауарларымызды өңірлік және әлемдік нарықта ілгерілететін белсенді сипат дарыту керек.

Сонымен бірге, халық тұтынатын тауарлардың ауқымды номенклатурасын игеріп, «қарапайым заттар экономикасын» дамыту үшін кәсіпорындарымызға көмектесу қажет.

Бұл экспорттық әлеуетімізді жүзеге асыру тұрғысынан ғана емес, сондай-ақ ішкі нарықты отандық тауарлармен толтыру үшін де маңызды.

Үкіметке өңдеу өнеркәсібі мен шикізаттық емес экспортты қолдау мақсатымен алдағы 3 жылда қосымша 500 миллиард теңге бөлуді тапсырамын.

Басымдығы бар жобаларға қолжетімді несие беру міндетін шешу үшін Ұлттық банкке кемінде 600 миллиард теңге көлемінде ұзақ мерзімге қаржы бөлуді тапсырамын.

Үкімет Ұлттық банкпен бірлесіп, осы қаражаттың көзделген мақсатқа жұмсалуын қатаң бақылауды қамтамасыз етуі керек.

Ірі әрі серпінді жобаларды жүзеге асыру үшін шетелдік инвесторлармен бірлесіп инвестиция салу қағидаты бойынша жұмыс істейтін Шикізаттық емес секторға бөлінетін тікелей инвестиция қорын құру мәселесін қарастыру қажет.

Сондай-ақ, көлік-логистика және басқа да қызмет көрсету секторларын ілгерілету жөніндегі жұмыстарды жандандыру керек.

Бай табиғатымыз бен мәдени әлеуетімізді пайдалану үшін сырттан келетін және ішкі туризмді дамытуға ерекше көңіл бөлу қажет. Үкімет қысқа мерзімде салалық мемлекеттік бағдарлама қабылдауға тиіс.

БЕСІНШІ. Агроөнеркәсіп кешенінің әлеуетін толық іске асыру керек.

Негізгі міндет – еңбек өнімділігін және қайта өңделген ауыл шаруашылығы өнімінің экспортын 2022 жылға қарай 2,5 есе көбейту.

Мемлекеттік қолдаудың барлық шараларын елімізге заманауи агротехнологияларды ауқымды түрде тартуға бағыттау қажет.

Біз икемді әрі ыңғайлы стандарттарды енгізу және ауыл шаруашылығы саласындағы беделді шетелдік мамандарды – «ақылды адамдарды» тарту арқылы саланы басқарудың үздік тәжірибесін пайдалануымыз керек.

Ауыл кәсіпкерлеріне шаруашылық жүргізудің жаңа дағдыларын үйрету үшін жаппай оқыту жүйесін қалыптастырған жөн.

Үкіметке алдағы 3 жыл ішінде осы мақсаттарға жыл сайын қосымша кемінде 100 миллиард теңге қарастыруды тапсырамын.

АЛТЫНШЫ. Инновациялық және сервистік секторларды дамытуға ерекше көңіл бөлген жөн.

Ең алдымен, «болашақтың экономикасының» баламалы энергетика, жаңа материалдар, биомедицина, үлкен деректер, заттар интернеті, жасанды интеллект, блокчейн және басқа да бағыттарын ілгерілетуді қамтамасыз ету қажет.

Еліміздің жаһандық әлемдегі орны мен рөлі келешекте нақ осыларға байланысты болады.

Үкіметке Назарбаев Университетімен бірлесіп, нақты жобаларды анықтай отырып, әрбір бағыт бойынша арнайы бағдарламалар әзірлеуді тапсырамын.

Университет базасында жасанды интеллект технологиясын әзірлеумен айналысатын ғылыми-зерттеу институтын құру сондай жобалардың бірі бола алады.

ЖЕТІНШІ. Нақты экономиканы өркендету үшін қаржы секторының рөлін күшейтіп, ұзақ мерзімді макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету қажет.

Бағаның өсуі, қаржыландыруға қолжетімділік, банктердің орнықтылығы – міне, осы мәселелер көбіне қазір жұрттың қызығушылығын тудырып отыр.

Ұлттық банк Үкіметпен бірлесіп, қаржы секторын және нақты секторларды сауықтыру, инфляцияға қарсы кешенді саясат жүргізу мәселелерін жүйелі түрде шешуді бастауы керек.

Қалыптасқан жағдайда экономиканы, әсіресе, өңдеу секторы мен шағын және орта бизнесті несиелендіруді ұлғайту өте маңызды.

Сондай-ақ, зейнетақы активтері мен әлеуметтік сақтандыру жүйесінің ресурстарын басқару тиімділігін арттырып, баламалы қаржы құралдарын – құнды қағаз нарығы, сақтандыру және басқа да салаларды нақты дамыту керек.

Бизнесті шетел инвестициясымен, капиталға қолжетімділікпен қамтамасыз ету ісінде «Астана» халықаралық қаржы орталығы маңызды рөл атқаруға тиіс.

Біз жеке сотты, қаржы реттеуішін, биржаны арнайы құрдық.

Барлық мемлекеттік органдар мен ұлттық компаниялар осы алаңды белсенді пайдаланып, оның тез қалыптасуына және дамуына атсалысуы керек.

* * *

Аталған шаралардың тиімді жүзеге асырылуы жалақының өсуі мен жаңа жұмыс орындарының ашылуы есебінен қазақстандықтардың табысын арттырады.

Бұл үдерістер әрдайым Үкіметтің басты назарында болуға тиіс.

II. ТҰРМЫС САПАСЫН АРТТЫРУ

Өл-ауқатымыздың екінші бір сипаты – өмір сүру деңгейінің артуы.

Білім берудің, денсаулық сақтау саласының, тұрғын үйдің сапасы мен қолжетімділігі, жайлы және қауіпсіз жағдайда өмір сүру мәселелері әрбір қазақстандық отбасына қатысты.

Осыған орай, Үкімет әлеуметтік секторға, қауіпсіздік пен инфрақұрылымға мән бере отырып, бюджет шығыстарының басымдықтарын қайта қарауға тиіс.

БІРІНШІ. 5 жыл ішінде білім, ғылым, денсаулық сақтау салаларына барлық көздерден жұмсалатын қаражатты ішкі жалпы өнімнің 10 пайызына дейін жеткізу қажет.

Қаржыландыруды халыққа қызмет көрсету сапасын елеулі түрде арттыруды қамтамасыз ететін тиісті реформаларды жүзеге асыру үшін бағыттау керек.

ЕКІНШІ. Мектепке дейінгі білім беру сапасын түбегейлі жақсарту керек.

Ойлау негіздері, ақыл-ой мен шығармашылық қабілеттер, жаңа дағдылар сонау бала кезден қалыптасады.

Білім беру ісінде 4К моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге басты назар аударылуда.

Бұл салада біліктілік талаптарын, оқыту әдісін, тәрбиешілердің және балабақшадағы басқа да қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеу жүйесін қайта қарау қажет.

Білім және ғылым министрлігі әкімдіктермен бірлесіп, биыл тиісті «Жол картасын» әзірлеуі керек.

ҮШІНШІ. Орта білім беру жүйесінде негізгі тәсілдер белгіленген, қазіргі кезеңде солардың орындалуына баса назар аударған жөн.

Назарбаев зияткерлік мектептерінің оқыту жүйесі мен әдістемесі мемлекеттік мектептер үшін бірыңғай стандарт болуға тиіс. Бұл мектеп білімін реформалаудың қорытынды кезеңі болады.

Білім сапасын бағалау жүйесі халықаралық стандарттарға негізделуге тиіс.

Орта мектептердің өзінде балаларды мейлінше сұранысқа ие мамандықтарға бейімдеп, кәсіби диагностика жүргізу маңызды.

Бұл оқытудың жеке бағдарын жасауға және оқушы мен мұғалімнің оқу жүктемесін азайтуға мүмкіндік береді.

Балалар қауіпсіздігінің маңыздылығын ескеріп, бүкіл мектептер мен балабақшаларды бейнебақылау жүйесімен қамтамасыз етуді, мектеп психологтарының жұмысын күшейтуді және басқа да дәйекті шараларды жүзеге асыруды тапсырамын.

Білім алудың қолжетімділігін арттыру мақсатымен оқушыларға орын жетіспейтіні, мектептердің үш ауысымда оқыту және апат

жағдайында болу проблемалары мейлінше сезіліп отырған өңірлер үшін Үкіметке 2019-2021 жылдарға арналған бюджеттен қосымша 50 миллиард теңге қарастыруды тапсырамын.

ТӨРТІНШІ. Келесі жылы «Педагог мәртебесі туралы» заңды әзірлеп, қабылдау қажет деп санаймын.

Бұл құжат мұғалімдер мен мектепке дейінгі мекемелер қызметкерлері үшін барлық игілікті қарастырып, жүктемені азайтуға, жөнсіз тексерістер мен міндеттен тыс функциялардан арашалауға тиіс.

БЕСІНШІ. Жоғары білім беру ісінде оқу орындарының маман дайындау сапасына қатысты талаптар күшейтіледі.

Біз гранттардың санын көбейттік, енді жауапкершіліктің кезеңі келді.

Жоғары оқу орнының табыстылығын бағалаудың басты критерийі – оқу бітірген студенттердің жұмыспен қамтылуы, жалақысы жоғары жұмысқа орналасуы.

Жоғары оқу орындарын ірілендіру саясатын жүргізу қажет.

Нарықта жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз ететіндері ғана қалуға тиіс. Назарбаев Университетінің тәжірибесіне сүйеніп, үздік шетелдік топ-менеджерлерді жұмысқа тарту арқылы әлемнің жетекші университеттерімен әріптестік орнату маңызды.

Қазіргі білім инфрақұрылымының базасында Назарбаев Университетінің үлгісімен өңірлік жаңа жоғары оқу орнын құру қажет деп санаймын.

АЛТЫНШЫ. Медициналық қызмет сапасы халықтың әлеуметтік көңіл-күйінің аса маңызды компоненті болып саналады.

Ең алдымен, әсіресе ауылдық жерлерде алғашқы медициналық-санитарлық көмектің қолжетімді болуын қамтамасыз ету қажет.

Алғашқы медициналық-санитарлық көмек көрсететін қызметкерлерді ынталандыру үшін 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап ауруларды емдеу ісін басқарудың жаңа тәсілдерін енгізген учаскелік медицина қызметкерлерінің жалақысын кезең-кезеңмен 20 пайызға көбейтуді тапсырамын.

Осы мақсаттарға келесі жылы 5 миллиард теңге бөлінеді.

2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап барлық емханалар мен ауруханалар медициналық құжаттарды қағазсыз, цифрлық нұсқада жүргізуге көшуге тиіс.

Бұл 2020 жылға қарай бүкіл тұрғындардың электронды денсаулық паспорттарын жасауға, кезектерді, бюрократияны жоюға, қызмет көрсету сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Осыған дейін жасалған кардиологиялық және нейрохирургиялық кластерлердің тәжірибесін пайдаланып, 2019 жылы Астанада Ұлттық ғылыми онкологиялық орталықтың құрылысын бастау керек.

Осылайша біз көптеген адам өмірін сақтап қаламыз.

ЖЕТІНШІ. Өңірлік деңгейдегі резервтерді тауып, бұқаралық спорт пен дене шынықтырудың қолжетімділігін арттыру қажет.

Үкіметке және әкімдерге кем дегенде 100 дене шынықтыру-сауықтыру кешенін салуды тапсырамын.

Сондай-ақ, қолданыстағы, әсіресе мектептердегі спорт ғимараттарын тиімді пайдаланып, дене шынықтырумен айналысу үшін аулаларды, парктерді, саябақтарды жабдықтау қажет.

СЕГІЗІНШІ. Ұлт саулығы – мемлекеттің басты басымдығы. Бұл – қазақстандықтар сапалы азық-түлікті пайдалануға тиіс деген сөз.

Бүгінде халықты сапасыз әрі денсаулыққа және өмірге қауіп төндіретін тауарлар мен көрсетілетін қызметтерден қорғайтын тұтас саясат жоқ.

Үкіметке шаралар қабылдауды және осы жұмысты ретке келтіруді тапсырамын.

Келесі жылдан бастап Тауарлар мен көрсетілетін қызмет сапасын және қауіпсіздігін бақылау комитеті жұмысын бастауға тиіс.

Оның қызметі, ең бастысы, азық-түлікке, дәрі-дәрмекке, ауыз суға, балалар тауарына, медициналық қызмет көрсетуге сараптама жүргізуді қамтитын болады.

Бұл үшін заманауи зертханалық базаны қамтамасыз етіп, білікті мамандар штатын қалыптастыру қажет.

Бұл орайда, тұтынушылардың құқықтарын қорғайтын қоғамдық ұйымдарды институционалды тұрғыдан күшейтіп, оларды белсенді пайдаланған жөн.

Біз әрдайым бизнеске көмек көрсетеміз, бірақ адам, оның құқықтары мен денсаулығы маңыздырақ.

Мемлекет әкімшілік кедергілерді азайту барысында көптеген тексерістен, рұқсат беру және басқа да рәсімдерден бас тартты.

Сондықтан, ұсынылатын тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің сапасы мен қауіпсіздігі үшін бизнес қоғамдастығы да жауап береді.

Жалпы, бизнес пайда табуды ғана емес, сондай-ақ, мемлекетпен бірлесіп азаматтарымыздың қауіпсіздігі мен жайлы тұрмысын қамтамасыз етуді де ойлауы керек.

* * *

Халыққа сапалы әлеуметтік қызмет көрсету ісі тұрғын үй жағдайын жақсарту, еліміздегі кез келген елді мекенде жайлы әрі қауіпсіз өмір сүру сипатындағы мол мүмкіндіктермен үйлесімді түрде толыға түсуге тиіс.

III. ӨМІР СҮРУГЕ ЖАЙЛЫ ОРТА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жайлылық дегеніміз – ең алдымен, тұрғын үйдің қолжетімділігі, ауланың әдемілігі мен қауіпсіздігі, тіршілікке және жұмыс істеуге қолайлы елді мекеннің және сапалы инфрақұрылымның болуы.

БІРІНШІ. Сапалы әрі қолжетімді тұрғын үй.

Бүгінде біз тұрғын үй құрылысына зор серпін беріп отырған «Нұрлы жер» бағдарламасын табысты іске асырудамыз.

Тұрғын үй ипотекасының қолжетімділігін арттыратын жаңа ауқымдағы «7-20-25» бағдарламасы қолға алынды.

Әкімдерге жергілікті бюджет есебінен жеңілдетілген ипотека бойынша алғашқы жарнаны ішінара субсидиялау мәселесін пысықтауды тапсырамын.

Мұндай тұрғын үй сертификаттарын беру біліктілігі жоғары педагогтер, медицина қызметкерлері, полицейлер және өңірге қажетті басқа да мамандар үшін ипотеканың қол жетімділігін арттырады.

Сондай-ақ, халықтың әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топтары үшін ірі қалаларда жалдамалы тұрғын үй құрылысын ұлғайту қажет.

Бұл шаралар 250 мыңнан астам отбасы үшін тұрғын үй жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді.

Бюджет есебінен салынатын жаппай құрылыс алаңдарына арналған инженерлік инфрақұрылым жүргізуді қоса алғанда, мемлекет бес жыл ішінде 650 мың отбасыға немесе 2 миллионнан астам азаматтарымызға қолдау көрсетеді.

ЕКІНШІ. Еліміздің аумақтық дамуына жаңа тәсілдер енгізуді қамтамасыз ету қажет.

Бүгінде жетекші елдердің экономикасы, көбіне, жаһандық қалалар немесе мегаполистер арқылы танылады.

Әлемдік ішкі жалпы өнімнің 70 пайыздан астамы қалаларда түзіледі.

Біздің өз тұрмыс салтымыз тарихи қалыптасты, моноқалалары мен шағын облыс орталықтары бар аграрлы экономика басымдыққа ие болды.

Сондықтан 18 миллион халқы бар ел үшін миллионнан астам тұрғыны бар 3 қаланың болуы, соның ішінде 2 қаланың тәуелсіз Қазақстан дәуірінде осы қатарға қосылуы – үлкен жетістік.

Астана мен Алматы еліміздегі ішкі жалпы өнімнің 30 пайыздан астамын қазірдің өзінде қамтамасыз етіп отыр.

Бірақ, қалалардың инфрақұрылымы кәсіпорындар мен тұрғындардың жедел өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне сай бола бермейді.

Соңғы жылдары біз «Нұрлы жол» бағдарламасы бойынша республикалық маңызы бар инфрақұрылым қалыптастырдық.

2015 жылдан бастап 2400 шақырым автомобиль жолы салынды және қайта жөнделді. Бұл жұмыстар жалғасуда және 2020 жылға дейін қосымша 4600 шақырым жол пайдалануға беріледі.

Енді өңірлік және қалалық инфрақұрылымды жүйелі түрде дамытқан жөн.

Осы мақсатқа орай биыл қаржыландыру көлемі арты: жергілікті маңызы бар жолдарға 150 миллиард теңгеге дейін, ауылдық жерлерді сумен қамтуға 100 миллиард теңгеге дейін қаражат бөлінді.

Әкімдер осы қаражаттың есебінен өңірлердегі мейлінше өткір проблемаларды шешуге күш жұмылдыруы керек.

Үкімет бұл міндетті жүйелі қолға алып, қосымша инфрақұрылымдық мәселелер тізімін жасап, жобаларды бағалап, оларды қаржыландыру көздерін іздеп табуы қажет.

Жаңа мектептер, балабақшалар, ауруханалар құрылысын елді мекендерді дамыту жоспарларымен ұштастыру қажет, сондай-ақ, бұл секторға жеке инвесторларды тарту үшін жағдай жасаған жөн.

Сонымен қатар, «инфрақұрылым адамдарға» моделінен «адамдар инфрақұрылымға» моделіне бірте-бірте көшу қажет.

Бұл елді мекендерді ірілендіру ісін ынталандырып, бөлінетін қаражатты пайдалану тиімділігін арттыратын болады.

Әрбір өңір мен ірі қала бәсекеге қабілеттіліктің қолда бар басымдықтарын ескеріп, өзіндік орнықты экономикалық өсу және жұмыспен қамту моделіне сүйене отырып дамуға тиіс.

Осыған орай, тірек саналатын ауылдардан бастап республикалық маңызы бар қалаларға дейінгі түрлі елді мекендер үшін өңірлік стандарттар жүйесін әзірлеу керек.

Бұл стандарт әлеуметтік игіліктер мен көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің тізімі мен қолжетімділігінің, көлік, мәдени-спорттық, іскерлік, өндірістік, цифрлық инфрақұрылыммен қамтамасыз етілудің нақты көрсеткіштерін және басқа да мәселелерді қамтуға тиіс.

Экологиялық ахуалды жақсарту, соның ішінде зиянды заттардың таралуы, топырақтың, жердің, ауаның жағдайы,

қалдықтарды жою, сондай-ақ онлайн түрінде еркін қолжетімді экологиялық мониторинг жүргізу жүйесін дамыту жөніндегі жұмыстарды күшейту қажет.

Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға арналған «кедергісіз орта» қалыптастыруға зор мән берілуге тиіс.

2019 жылдың 1 қыркүйегіне дейін Еліміздің басқарылатын урбанизациясының жаңа картасына айналатын Еліміздің 2030 жылға дейінгі аумақтық-кеңістіктік дамуының болжамды схемасын әзірлеуді тапсырамын.

Практикалық шараларды жүзеге асыру үшін нақты іс-шараларды, жобаларды және қаржыландыру көлемін көрсете отырып, Өңірлерді дамытудың 2025 жылға дейінгі прагматикалық бағдарламасын әзірлеуді тапсырамын.

Өңірлік дамудың аталған аспектілері іске асырылу мерзімдері 2025 жылға дейін ұзартылуға тиіс «Нұрлы жол» және «Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламаларында ескерілуі керек.

Біріншісі көлік инфрақұрылымын дамытуға, екіншісі – коммуналды және тұрғын үй құрылысындағы міндеттерді шешуге бағытталуға тиіс.

Бұл бағдарламалардың «екінші тынысын» ашу керек.

ҮШІНШІ. Құқық қорғау органдарының жұмысына терең және сапалы өзгерістер қажет.

Қауіпсіздік тұрмыс сапасының ажырамас бөлігі болып саналады.

Ішкі істер органдарының қызметкерлері қылмыспен күресте «алдыңғы шепте» жүріеді, көбіне өз басын қатерге тігіп, азаматтарды қорғайды.

Сонымен қатар, қоғам құқық қорғау органдарының, ең алдымен, полиция жұмысының түбегейлі жақсаруын күтіп отыр.

Үкіметке Президент Әкімшілігімен бірлесіп, «Ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі жол картасын» қабылдауды тапсырамын.

Реформалар 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап жүзеге асырыла бастауға тиіс.

***Біріншіден,* Ішкі істер министрлігінің штаттық санын оңтайландырып, полицияны өзіне тиесілі емес функциялардан арылту қажет.**

Үнемделген қаражатты полицейлердің жалақысын көбейтуге, олардың тұрғын үй және өзге де әлеуметтік мәселелерін шешуге бағыттаған жөн.

***Екіншіден,* полиция қызметкерінің жаңа стандартын бекітіп, мансаптық ілгерілеу, сондай-ақ, полиция академиялары арқылы кадрларды даярлау мен іріктеу жүйесін өзгерту керек.**

Қызметкерлердің бәрі қайта аттестациялаудан өтуге тиіс. Тек үздіктері ғана қызметін жалғастырады.

***Үшіншіден,* халықпен жұмыс істеудің жаңа заманауи форматтарын енгізіп, полицияны бағалаудың критерийлерін түбегейлі өзгерткен жөн.**

Полицияның жұмысын сервистік модельге көшіру қажет.

Азаматтар санасында полицейлер жазалаушы емес, керісінше, қиын жағдайда көмек көрсетуші деген түсінік орнығуы керек.

Қалалық және аудандық ішкі істер органдары жанында Халыққа қызмет көрсету орталықтарының қағидаты бойынша азаматтарды қабылдау үшін қолайлы жағдай жасау қажет.

Қазақстанның бүкіл қалаларын қоғамдық қауіпсіздікке мониторинг жүргізу жүйелерімен жабдықтау керек.

Қоғам тарапынан білдірілген сенім деңгейі және халықтың өзін қауіпсіз сезінуі полиция жұмысын бағалаудың негізгі өлшемдері болуға тиіс.

ТӨРТІНШІ. Сот жүйесін одан әрі жаңғырту.

Соңғы жылдары көп жұмыс атқарылды, дегенмен, басты міндет – соттарға деген сенімнің жоғары деңгейін қамтамасыз ету шешімін таппай отыр.

Сонымен қатар, құқық үстемдігі – біздің реформаларымыздың табысты болуының негізгі факторы.

***Біріншіден,* сот жұмысының заманауи форматтарын және озық электронды сервистер енгізуді жалғастырған жөн.**

Жыл сайын 4 миллион азаматымыз сотта қаралатын іске қатысады.

Бұған қаншама күш пен қаражат жұмсалады!

Уақыт пен ресурстардың орынсыз шығынын талап ететін артық сот рәсімдері қысқаруға тиіс. Бұрын адамдардың жеке өздерінің келуі талап етілсе, қазір оны алыстан жүзеге асыруға болады.

Екіншіден, сот жүйесінің сапалы дамуын және кадрларының жаңаруын қамтамасыз етіп, үздік заңгерлер судья болуға ұмтылатындай жағдай жасау керек.

Үшіншіден, әсіресе бизнес пен мемлекеттік құрылымдар арасындағы сот арқылы шешілетін дау-дамайды қарау кезінде түсінікті әрі болжамды сот тәжірибесі керек, сондай-ақ судьяларға заңсыз ықпал ету мүмкіндіктерін жою қажет.

Жоғарғы сотқа Үкіметпен бірлесіп, жыл соңына дейін тиісті шаралар кешенін әзірлеуді тапсырамын.

* * *

Кез келген реформаларды іске асыру барысында өзінің барлық іс-қимылын халықтың әл-ауқатын арттыруға арнайтын жинақы әрі тиімді мемлекеттік аппарат маңызды рөл атқаратын болады.

IV. АЗАМАТТАР СҰРАНЫСЫНА БЕЙІМДЕЛГЕН МЕМЛЕКЕТТІК АППАРАТ

Жаңа кезең жағдайында мемлекеттік аппарат қалай өзгеруге тиіс?

БІРІНШІ. Мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін түбегейлі арттыру.

«Сапа» – мемлекеттік қызметші өмірінің жаңа стилі, ал өзін-өзі жетілдіру – оның басты қағидаты болуға тиіс.

Жаңа формацияның мемлекеттік қызметшілері мемлекет пен қоғам арасындағы алшақтықты қысқартуға тиіс.

Бұл арқылы тұрақты кері байланыс орнығып, мемлекеттік саясаттың нақты шаралары мен нәтижелері қызу талқыланып, жұртшылыққа түсіндіріледі.

Мемлекеттік басқару академиясы Назарбаев Университетімен бірлесіп, «Жаңа формацияның басшысы» бағдарламасын және басшылық қызметтерге тағайындау кезінде арнайы қайта даярлаудан өткізетін курстар әзірлеу қажет.

Үздік шетелдік компанияларда жұмыс тәжірибесі бар немесе әлемнің жетекші университеттерінде білім алған жеке сектордағы кәсіби мамандарды тарту маңызды.

Биыл біз 4 мемлекеттік органға жалақы төлеудің жаңа моделін енгіздік.

Барлық пилоттық жобалар жақсы нәтижелер көрсетіп отыр.

Мемлекеттік қызметке қызығушылық артты, әсіресе өңірлік деңгейде оның өзектілігі жоғары.

Тиімсіз шығындарды оңтайландыру және басшылық құрамын қысқарту есебінен төменгі және орта буындағы қызметкерлердің жалақысы 2 - 2,5 есе өсті.

Кадрлардың жұмыстан кетуі 2 есе қысқарды.

Беделді жоғары оқу орындарын бітірген түлектерді қоса алғанда, біліктілігі жоғары кадрлардың жеке сектордан келуі 3 есе артты.

Мемлекеттік қызмет істері агенттігінде орталық аппаратқа арналған конкурс бір орынға 28 адамға дейін, ал өңірлік құрылымдарда бір орынға 60 адамға дейін өсті.

Маңғыстау облысының әкімдігіндегі 1 бос орынға енді 16 адам, ал Әділет министрлігінде орта есеппен 13 адам үміткер болып отыр.

Астанада мемлекет-жекеменшік әріптестік аясында іске асырылып жатқан жобаларды қаржыландыруға қатысты жаңа тәсілдер есебінен ғана 30 миллиардтан астам теңге үнемделді.

Еңбекақы төлеудің жаңа моделіне көшу үшін мемлекеттік органдардың басшыларына «бюджеттік-кадрлық маневрді» жүзеге асыруға құқық бердім.

Олар үнемделген қаражатты қызметшілердің жалақысын арттыруға бағыттау мүмкіндігін алды.

Қазіргі уақытта көптеген мемлекеттік органдар жаңа модельге көшуді қалап отыр.

Ең бастысы – олар мұны тек жалақыны көбейту ғана емес, бәрінен бұрын, жұмыстарының тиімділігін арттыру деп түсінуі керек.

Еңбекке төленетін қаржының өсімі бюджет шығысын, соның ішінде бағынышты мекемелердің шығыстарын оңтайландыру және үнемдеу есебінен өтелуін бақылауда ұстауды тапсырамын.

Бұл жерде аталған жобаның беделін түсірмес үшін формализм мен теңгермешілікке жол бермеу қажет.

ЕКІНШІ. Осы күрделі кезеңде бөлінетін әрбір теңгенің қайтарымының мол болуына қол жеткізу керек.

Тексерістер нәтижелері айқындап отырғандай, құрылыс құны кей жағдайда жобалық құжаттар әзірлеу кезеңінде-ақ арттырылып көрсетіледі.

Соңына дейін жеткізілмейтін немесе перспективасы жоқ екені әуел бастан белгілі болған жобалар бар.

Егер жүктелген іске жауапкершілік танытатын болсақ, бюджеттің жүздеген миллиард теңгесін үнемдеп, тұрғындардың нақты қажетіне бағыттауға болады.

Үкімет тиімсіз әрі уақтылы емес шығындарды болдырмай, шығыстарды оңтайландырып, қаражатты үнемдеу үшін жүйелі шаралар қабылдауы қажет.

ҮШІНШІ. Сыбайлас жемқорлықпен белсенді күрес жалғасатын болады.

***Біріншіден*, көрсетілетін мемлекеттік қызметтер аясында мемлекеттік қызметшілердің тұрғындармен тікелей қарым-қатынасын азайтуға қол жеткізген жөн.**

Жер қатынастары мен құрылыс саласындағы бюрократтық рәсімдер жұртшылықты мазалайтын мәселелердің бірі болып саналады.

Бұл салада ашықтық жоқ, халық пен бизнес ақпаратқа толық қол жеткізе алмай отыр.

Жер қоры мен жылжымайтын мүлік нысандары туралы мәліметтердің бірыңғай ақпараттық базасын жасауды тапсырамын.

Осы мәселе бойынша тәртіп орнатып, жерді нақты инвесторларға беру керек!

Бұл – бір ғана мысал.

Жұрттың және бизнес қоғамдастығының наразылығын туғызатын басқа да бағыттар бойынша тиісті реттеу жұмыстарын жүргізу керек.

Жалпы, 2019 жылы көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің 80 пайызы, ал 2020 жылы кемінде 90 пайызы электронды форматқа көшірілуге тиіс.

Сол үшін Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы заңды жедел жаңарту керек.

Екіншіден, қарамағындағы қызметкерлер сыбайлас жемқорлыққа қатысты құқықбұзушылық жасаған жағдайда бірінші басшылардың жеке тәртіптік жауапкершілігін күшейту мәселесін пысықтау қажет.

Сонымен қатар, адал жұмыс істейтін қызметкер тексерушілерден қорықпауға тиіс.

Үшіншіден, «Сыбайлас жемқорлықтан ада өңірлер» жобалары аясында елорданың жемқорлыққа қарсы стратегияны жүзеге асыру жөніндегі тәжірибесін тарату керек.

ТӨРТІНШІ. Үкімет пен барлық мемлекеттік органдардың жұмысында формализм мен бюрократияны азайту қажет.

Соңғы кездері Үкіметтегі, мемлекеттік органдардағы ұзақ отырыстар мен кеңестердің саны еселеп артып, сондай-ақ құжат айналымы елеулі түрде көбейді.

Үкімет әкімдердің және олардың орынбасарларының қатысуымен күніне 7 кеңес өткізетін кездері де болады.

Олар қай кезде жұмыс істейді?

Мұны доғарып, бұл мәселені ретке келтіру керек.

Өздеріне нақты міндеттемелер алуға және солар үшін жария түрде есеп беруге тиіс министрлер мен әкімдерге шешім қабылдау еркіндігін ұсыну қажет.

Еліміздің 2025 жылға дейінгі дамуының стратегиялық жоспарының әзірленген көрсеткіштер картасы бұған негіз болуға тиіс.

БЕСІНШІ. Қойылған міндеттерді тиімді жүзеге асыру үшін реформалардың жүргізілуіне бақылау механизмдерін күшейту қажет.

Үкімет пен мемлекеттік органдар жыл соңына дейін дамудың аталған барлық мәселелерін қамти отырып, нақты индикаторлар мен «жол карталарын» әзірлеуге тиіс, сондай-ақ реформаларды іске қосу үшін қажетті заң жобаларының бәрін Парламентке уақтылы енгізуі керек.

Өз кезегінде, Парламент оларды сапалы әрі жедел қарастырып, қабылдауға тиіс.

Реформалар мен негізгі стратегиялық құжаттардың жүзеге асырылу барысына мониторинг жүргізіп, бағалау үшін қажетті өкілеттіктер бере отырып, Президент Әкімшілігінде Ұлттық жаңғыру офисін құруды тапсырамын.

Бұл офис статистикалық көрсеткіштерге мониторинг жүргізуден бөлек, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының тәжірибесіне сәйкес, тұрғындар үшін өзекті мәселелер жөнінде халық пен бизнес өкілдері арасында тұрақты түрде сауалнама жүргізуді қамтамасыз етеді.

Офис әрбір бағыт бойынша қалыптасқан жағдай жөнінде маған үнемі баяндап отырады.

Үкіметтің әрбір мүшесі, мемлекеттік органдар мен компаниялардың басшылары алға қойылған міндеттердің орындалуына дербес жауап беретін болады.

V. ТИІМДІ СЫРТҚЫ САЯСАТ

Қазақстанның табысты жаңғыруын қамтамасыз ету үшін бастамашыл белсенді сыртқы саясатты одан әрі жүзеге асыру қажет.

Біздің бейбітсүйгіш бағытымыз бен осы саладағы нақты айқындалған қағидаттарымыз өзін-өзі толық ақтап отыр.

Қазақстанның Ресей Федерациясымен қарым-қатынасы мемлекетаралық байланыстардың эталоны болып саналады.

Толыққанды интеграциялық бірлестік әрі әлемдік экономикалық қатынастардың белсенді мүшесі ретінде қалыптасқан Еуразиялық экономикалық одақ табысты жұмыс істеуде.

Орталық Азия өңірінде өзара ықпалдастықтың жаңа парағы ашылды.

Қытай Халық Республикасымен жан-жақты стратегиялық серіктестігіміз дәйекті түрде дамып келеді.

«Бір белдеу – бір жол» бағдарламасы Қытаймен қарым-қатынасымызға тың серпін берді.

Менің қаңтар айындағы Вашингтонға ресми сапарым және Президент Дональд Трамппен жүргізген келіссөздерім барысында Қазақстан мен АҚШ-тың ХХІ ғасырдағы кеңейтілген стратегиялық серіктестігі жөніндегі уағдаластыққа қол жеткізілді.

Біз сауда және инвестиция саласындағы ірі серіктесіміз – Еуропа Одағымен қарқынды ынтымақтастығымызды жалғастыра береміз.

ТМД елдерімен, Түркиямен, Иранмен, Араб Шығысы және Азия елдерімен өзара тиімді екі жақты қатынастар дамып келеді.

Ақтау қаласындағы саммитте қабылданған Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция Каспий маңы елдерімен ынтымақтастықтың жаңа мүмкіндіктеріне жол ашады.

Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының Қауіпсіздік Кеңесіндегі миссиясын абыроймен аяқтап келеді.

Сирия жөніндегі Астана процесі бейбіт жолмен реттеу және осы елдің дағдарыстан шығуы жөнінде тиімді жұмыс жүргізіп жатқан бірден-бір келіссөздер форматына айналды.

Сонымен қатар, қазіргі күрделі жағдайда Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты бейімделуді және ұлттық мүддені прагматизм қағидаттарына сәйкес ілгерілетуді талап етеді.

* * *

Барлық кезеңде де табысқа деген нық сенім мен халықтың бірлігі ғана ел тағдырын шешкен.

Бірлескен күш-жігеріміздің арқасында ғана біз ұлы асуларды бағындыра аламыз.

VI. ӘРБІР ҚАЗАҚСТАНДЫҚТЫҢ ЕЛІМІЗДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР ҮДЕРІСТЕРІНЕ АТСАЛЫСУЫ

Әрбір қазақстандық жүргізіліп жатқан реформалардың мәнін және олардың Отанымызды өркендету жолындағы маңызын жете түсінуге тиіс.

Реформаларды табысты жүзеге асыру үшін қоғамымыздың ортақ мақсатқа жұмылуы аса маңызды.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы жаппай қолдауға ие болып, қоғамдағы жаңғыру үдерістеріне зор серпін берді.

Бұл бастаманы әрі қарай жалғастырып қана қоймай, оның аясын жаңа мазмұнмен және бағыттармен толықтыру қажет.

Жастар мен отбасы институтын кешенді қолдау мемлекеттік саясаттың басымдығына айналуға тиіс.

Жастардың барлық санатын қолдауға арналған шараларды толық қамтитын әлеуметтік сатының ауқымды платформасын қалыптастыру керек.

Келесі жылды Жастар жылы деп жариялауды ұсынамын.

Біз ауылдық жерлердің әлеуметтік ортасын жаңғыртуға кірісуіміз қажет.

Бұған арнайы «Ауыл – Ел бесігі» жобасының іске қосылуы септігін тигізеді.

Бұл жоба арқылы өңірлердегі еңбекке қатысты идеологияны ілгерілетуді қолға алу керек.

Бойскаут қозғалысы сияқты «Сарбаз» балалар-жасөспірімдер бірлестігін құрып, мектептерде әскери-патриоттық тәрбиенің рөлін күшейткен жөн.

«Өз жерінді танып біл» жаңа бастамасы аясында еліміздің өңірлері бойынша жаппай мектеп туризмін қайта жаңғырту керек.

Бүгінде халықтың әлеуметтік көңіл-күйін айқындайтын негізгі салаларда теңдессіз шаралар ұсынылып отыр.

Бастамалардың қаржылық көлемі

1,5 триллион теңгеден асады, ал жиынтық әсері одан да көбірек. Бұл халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға зор серпін береді.

Бұл – ең сенімді әрі тиімді инвестиция.

Қымбатты қазақстандықтар!

Халқымыздың бақуатты өмір сүруі және еліміздің озық дамыған 30 елдің қатарына қосылуы – Тәуелсіз мемлекетіміздің мәңгілік мұраты.

Біз қашан да заман сынына тегеурінді іс-қимылмен төтеп беріп келеміз.

Бұл – ең алдымен, ел ынтымағының арқасы.

«Ынтымақты елдің ырысы мол» дейді халқымыз.

Бүгінгі кезеңнің де талабы оңай емес.

Бірлігіміз мызғымаса, ынтымағымыз ыдырамаса, біз үшін алынбайтын асу, бағынбайтын белес болмайды.

Мен әрбір жолдауымда халықтың әлеуметтік жағдайы мен тұрмыс сапасын жақсартуға ерекше мән беріп келемін.

Қазіргі «7-20-25», «Нұрлы жол», «Нұрлы жер» және басқа да мемлекеттік бағдарламалардың басты мақсаты – халқымыздың тұрмыс сапасын жақсарту.

Қазақстанның бағындыратын биіктері әлі алда.

Осы жолда халық сенімі рухымызды жігерлендіріп, бойымызға күш-қайрат дарытады.

Сол сенімді ақтаудан артық мұрат жоқ!

I. ХАЛЫҚ ТАБЫСЫНЫҢ ӨСУІ

Адам еңбекқор болып, өз кәсібін жақсы меңгергенде және лайықты жалақы алуға немесе жеке кәсіп ашып, оны дамытуға мүмкіндік болған кезде табыс артады.

Ұзақ мерзімді және орта мерзімді өткенге шолу жасайтын болсақ, Қазақстан халқының табысы өскенін көреміз, әсіресе номиналдық түрде. Сонымен, 2010 жылдан бергі кезеңде **жан басына шаққандағы орташа номиналдық табыс 2,6 есе өскен – 2010 жылғы қаңтардағы 34 мың теңгеден 2018 жылғы маусымда 90,5 мың теңгеге дейін.** Сондай-ақ, осы кезеңде ең төмен күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халықтың үлесі едәуір қысқарған, 2010 жылдың бірінші тоқсанындағы 6,6%-дан 2018 жылдың екінші тоқсанында 4,7%-ға дейін.

Тұрмыс деңгейінің артуын қымбат азық-түлікті тұтынудың өсімі де растайды, ол көбінесе әлемдік тәжірибеде халықтың әл-ауқатының нақты ахуалының ең анық көрсеткіші ретінде қарастырылады.

Үкіметке 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап ең төменгі жалақыны 1,5 есе, яғни 28 мыңнан 42 мыңға дейін өсіруді тапсырамын.

2011 - 2017 жылдар аралығында келесі өнімдерді тұтыну артты (жан басына шаққанда бір жылға орта есеппен):

Ет – 65,9-дан 72,9 кг,

балық және теңіз өнімдері – 10,4-тен 10,7 кг

Сүт және сүт өнімдері – 227,6-дан 237,7 кг

Жеміс-жидектер – 58,5 -тен 64,6 кг

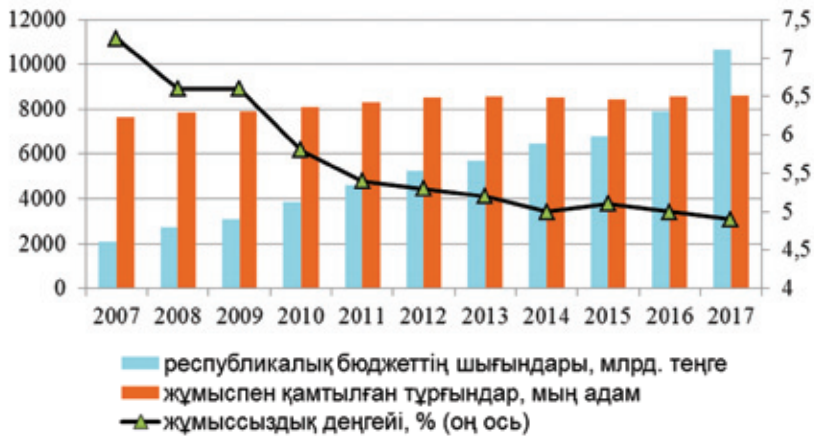
Сонымен қатар, халықтың табысына қатысты жағдайды біржақты жағымды деп сипаттауға болмайды. Кейінгі бірнеше жылдар бойы нақты табыстар төмендеу немесе тоқыраудың ұзақ кезеңін көрсетті. Онымен қоса, мұнай бағасының күрт төмендеуінен туындаған қиын экономикалық жағдайдың салдары осы жылдарда іске асырылған дағдарысқа қарсы ауқымды бағдарламалар, Ұлттық қордан мемлекеттік бюджетке трансферттерді арттыру, жұмыспен қамту бағдарламаларын іске асыру, халықты несиелендіру және нақты табыстың күрт төмендеуіне жол бермеуге мүмкіндік жасаған басқа да шаралар арқылы өтелген болатын.

Халықтың табысына бюджеттік шығындардың артуы үлкен әсерін тигізді, өйткені осы шығындар есебінен дағдарысқа қарсы бағдарламалар мен даму бағдарламалары іске асырылды, сондай-ақ жұмыс істейтін халықтың шамамен 24%-ын қамтыған Қазақстанның бюджеттік саласы жұмыскерлері үшін де төлемдер артып отырды.

Республикалық бюджет шығындары индексі, халықтың нақты ақшалай табысының индексі және ең төмен күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халық үлесінің салыстырмалы динамикасы.¹

Сонымен қатар, республикалық бюджет шығындарының артуы жұмыссыздық деңгейінің 2007 жылғы 7,3%-дан 2017 жылы 4,9%-ға дейін қысқаруымен қатар жүрді. Сондай-ақ, осы кезеңде жұмыспен қамтылған халықтың саны да өсіп жатты – 2007 жылғы 7631 мың адамнан 2017 жылы 8585 мың адамға дейін жетті. Жұмыспен қамтудың артуы мен жұмыссыздықтың қысқаруы Қазақстан халқының табысын арттыру мен тұрмыс деңгейін жақсартуды қамтамасыз етті.

Республикалық бюджет шығындары көлемі мен жұмыспен қамтылу көрсеткіштерінің салыстырмалы динамикасы.²

¹ Келесі дереккөздерден алынған деректерден есептеледі: Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің 2010-2017 жылдарға арналған статистикалық бюллетеньдері; Халықтың өмір сүру деңгейінің көрсеткіштері. Өнеркәсіп бойынша ресми статистикалық ақпарат. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті; Нақты ақшалай табыстың индексі. Өнеркәсіп бойынша ресми статистикалық ақпарат. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті; «Қазақстандағы халықтың тұрмыс деңгейі». Статистикалық жинақ / 2010 - 184 б. Ә.Смайыловтың редакциясы. Астана қаласы, ҚР Статистика комитеті, 2010 ж.

² Келесі дереккөздерден алынған деректерден есептеледі: Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің 2010-2017 жылдарға арналған статистикалық бюллетеньдері; Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері. Еңбек. Өнеркәсіп бойынша ресми статистикалық ақпарат. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті.

Жұмыспен қамтудың өсуі жалақының өсуімен қатар жүрді. 2010 жылғы қаңтарда орташа айлық жалақы мөлшері 66,7 мың теңгеден 2018 жылдың екінші тоқсанында 1628 мың теңгеге дейін өсті. Сонымен бірге, нақты жалақы индексі 2015-17 жылдардағы тоқсандардың көбінде теріс өсуді көрсетті және биылғы жылы тұрақты түрде өсе бастады. Осындай мөлшерде халықтың әл-ауқатының қаржылық негізін құрайтын басқа да төлемдер - зейнетақылар мен жәрдемақылар да көбейді.

2010-2017 жылдардағы зейнетақылар мен жәрдемақылардың орташа мөлшерінің динамикасы

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Тағайындалған зейнетақының орташа айлық мөлшері (тг)	21238	27388	29644	31918	36068	38933	42476	50850
Зейнетақының ең төменгі мөлшері (тг)	12344	16047	17941	19066	21736	23692	25824	31245
Тағайындалған мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақының орташа айлық мөлшері (тг)	14037	15520	16384	17742	19918	21674	28650	30686

Осылайша, күрделі экономикалық жағдайларға қарамастан, Қазақстан халқы табысының динамикасы барлық секторларда оң қалпында қалып отыр, бұл негізінен мемлекет күшімен және әлеуметтік бағдарланған мемлекеттік бюджет тұжырымдамасының шеңберінде бюджет шығындарының өсуімен түсіндіріледі.

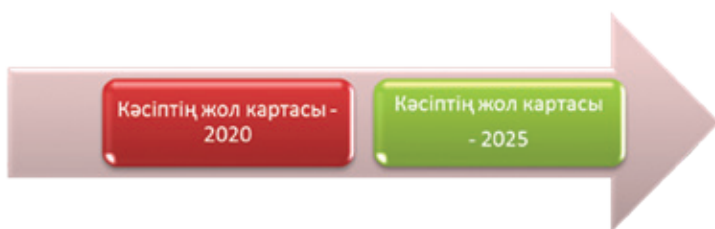
БИЗНЕСТІҢ ЖОЛ КАРТАСЫ

Дәл осы бизнес арқылы жаңа жұмыс орындары ашылып, қазақстандықтардың басым бөлігі табыспен қамтамасыз етіледі.

«Бизнестің жол картасы - 2020» бағдарламасы Қазақстандағы кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесу және мемлекеттік қаржы мен құралдарды қолдана отырып қолдау көрсетудің негізгі бағдарламасы болып табылады. Осы бағдарламада, басқалар арасында, ШОК дамытудың мақсатты көрсеткіштері белгіленген. ШОК өнімдерінің шығарылымы көлемін 2014

«Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы 2025 жылға дейін ұзартылсын.

жылғы деңгейден 1,5 есеге арттыру, белсенді жұмыс істейтін ШОК субъектілерін 2014 жылғы деңгейден 50%-ға арттыру және ШОК субъектілерінің санын 2014 жылғы деңгейден 50%-ға арттыру жоспарланып отыр. Бағдарлама іске асырылған бес жылдық кезеңде (2015-2019 жылдар) оған бөлінген қаржыландыру көлемі 276 млрд. теңге, соның ішінде республикалық бюджеттен - 154 млрд. теңге, жергілікті бюджеттен - 90 млрд. теңге, Ұлттық қор қаражаты – 31,5 млрд. теңге.

ШОК субъектілерін қолдау бағдарламаларын іске асыру несиелендірудің айтарлықтай ұлғаюына әкеп соқты. Қазіргі уақытта мемлекеттік бағдарламаға қатысушылар үшін пайыздық мөлшерлемені субсидиялау құралын пайдалану арқылы екінші деңгейдегі банктер жалпы алғанда 1 трлн. теңгеден асатын сомаға несие бөлді. Басым салаларды дамыту үшін мемлекеттік бағдарламалар аясында **шамамен 100 млрд.**

теңге сомасына кепілдендірілген несиелер берілді, бірінші кезекте өңдеуші өнеркәсіпке берілді, олар алған несиенің мөлшері – 34 млрд. теңге.

Мемлекеттік қолдау шараларының арқасында Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлік белсенді дамып келеді. 2010 жылдан бастап 2017 жылға дейін белсенді ШОК субъектілерінің саны 661598-ден 1145994-ке дейін өсті, бұл өсім орта кәсіпкерліктің заңды тұлғаларын қоспағанда, кәсіпкерліктің барлық түрлерінде байқалды.

Шағын және орта кәсіпкерліктің белсенді субъектілерінің саны, бірлік

барлығы		соның ішінде			
		шағын кәсіпкерліктің заңды тұлғалары	орта кәсіпкерліктің заңды тұлғалары	жеке кәсіпкерлер	шаруалар және фермерлер қожалығы
2010 жыл	661 598	66 492	8 712	416 085	170 309
2011 жыл	846 111	64 457	9 028	589 640	182 986
2012 жыл	809 750	62 888	8 388	573 618	164 856
2013 жыл	888 233	61 076	8 312	660 262	158 583
2014 жыл	926 844	74 829	4 559	694 759	152 697
2015 жыл	1 242 579	175 679	2 897	882 849	181 154
2016 жыл	1 106 353	189 637	2 711	736 121	177 884
2017 жыл	1 145 994	208 742	2 618	747 107	187 527

Шағын және орта бизнес Қазақстан экономикасына өз үлесін қосуда - өндіріс көлемі де, елдің ІЖӨ-дегі үлесі де біртіндеп өсіп келеді. 2017 жылдың соңында ШОК субъектілерінің үлесі шамамен 27%-ға жетті, ал 2010 жылдан бері шағын және орта бизнестің өндіріс көлемі үш есе өсті.

Өнімдерді шығару көлемі және ШОК-тің Қазақстанның ІЖӨ-дегі үлесі.

Шағын және орта бизнес халықты жұмыспен қамтамасыз етуде жетекші сегмент болып табылады. 2017 жылдың соңында ШОК 3190 адамды жұмыспен қамтыды, бұл 2010 жылғы деңгейден 21%-ға жоғары (2630 мың адам), бұл кәсіпкерліктің осы түрімен айналысатын адамдардың қарқынды өсуін көрсетеді.

ШОК-тің экономикадағы маңызды рөлін және «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасының тиімділігін ескере отырып, бағдарламаны **2025 жылға**

дейін ұзарту және оны жүзеге асыру үшін кем дегенде **30 млрд. теңге** бөлу туралы шешім қабылданды.

Жолдауда айтылғандай, бұл

3 жыл ішінде қосымша кемінде **22 мың жаңа жұмыс орнын ашуға, 224 миллиард теңге салық түсіруге және 3 триллион теңгенің** өнімін өндіруге мүмкіндік береді.

Бизнесті заңсыз әкімшілік қысымнан және қылмыстық қудалау қаупінен қорғауды арттыра түсу керек.

ТКШ ЖӘНЕ ТАБИҒИ МОНОПОЛИЯЛАР САЛАСЫ

Президент ТКШ қызметтеріне және табиғи монополияларға тарифтерді реттеу, сондай-ақ осы саладағы бәсекелестікті дамыту қажеттігін айтып өтті.

Қазіргі уақытта Қазақстанда ТКШ-ны жаңғыртуды жеделдету мақсатында мемлекеттік қолдаудың мынадай шаралары қарастырылған: бюджеттік несиелендіру, «Нұрлы жол» мемлекеттік инфрақұрылымын дамыту бағдарламасы шеңберінде жүзеге асырылатын жылу және сумен жабдықтау және суды ағызу жүйелерін салу мен қалпына келтіруді субсидиялау.

ТКШ саласындағы инвестициялық бағдарламалардың негізгі мақсаты

Бюджеттік несиелеу бағдарламасы

- жылу, су беру және су ағызу желілерінің тозуын 67%-дан 53%-ға дейін төмендету және тұтынушыларға көрсетілетін қызметтер сапасын арттыру;
- шектілік тарифтер принциптерін қолдану арқылы және салалық инвестициялық трансферттерді бюджеттік несиелер мен жеке капиталмен ауыстыру жолы арқылы саланы коммерцияландыру процесін бастау
- саланың бірыңғай техникалық стандарттарға өтуі.

Субсидиялау бағдарламасы

- желінің тозуын азайту мақсатындағы жылу және сумен жабдықтау, су ағызу жүйелері құрылысы, қайта құру және жаңғырту жобаларын жүзеге асыру, жобаның шығындарының бір бөлігін тікелей қаржыландыру арқылы ұсынылатын қызметтер сапасын жақсарту.

Бюджеттік несие беру

Жобаны іске асыру үшін қаржыландыру республикалық бюджеттен жергілікті атқарушы органдар (ЖАО) арқылы табиғи монополиялар субъектілерін (ТМС) әрі қарай несиелендіру үшін бөлінеді. Аталмыш механизмнің басты міндеті өңірлерге бөлінетін қайтарылмайтын трансферттердің қайтарымдылығы болып табылады.

Қаржыландыру келесі шарттарда жүзеге асырылады: ЖАО үшін сыйақы мөлшерлемесі жылдық 0,01%, ТМС үшін жылдық 0,02%.

Сонымен қатар, несиелендіру мерзімі 20 жылға дейінгі мерзімді құрайды. ТКШ жобаларының инвестициялық кірістілігінің төмендеуіне байланысты несиелік кезеңнің 1/3 бөлігінің жеңілдікті кезеңі бар.

Бюджеттік несиелендіру бағдарламасы шеңберінде 2015 жылдан бастап 2018 жылдың бірінші жарты жылдығына дейінгі кезеңде мақсатқа қол жеткізу үшін 229,4 млрд. теңге бөлінді, **3502 км** желілер салынды және қалпына келтірілді, соның ішінде 20 қазандық, 15 сорғы станциясы және 1 тұщыландыру зауыты бар.

«Нұрлы жол» ИДМБ іске асырудың 2015 жылдан бастап 2018 жылдың 1-ші жарты жылдығына дейінгі кезең бойынша қорытындысы

Жыл	Бөлінген қаражат	Жобалар саны	Негізгі қорытындылар
2015 жыл	60 млрд. теңге	92	258,8 шақырымдық желі құрылды және қалпына келтірілді, соның ішінде.; <ul style="list-style-type: none"> • 185,5 шақырымдық жылумен қамтамасыз ету желісі; • 73,3 шақырымдық сумен қамтамасыз ету желісі және суды кәріздендіру; • 14 қазандық; • 3 сорғы бекеті.
2016 жыл	87 млрд. теңге	119	1613 шақырымдық желі құрылды және қалпына келтірілді, соның ішінде.; <ul style="list-style-type: none"> • 111 км жылумен қамтамасыз ету желісі; • 1200 шақырымдық сумен қамтамасыз ету желісі; • 302 шақырымдық суды кәріздендіру желісі.
2017 жыл	48 млрд. теңге	103	1216 шақырымдық желі құрылды және қалпына келтірілді, соның ішінде.; <ul style="list-style-type: none"> • 95 шақырымдық жылумен қамтамасыз ету желісі; • 1044 шақырымдық сумен қамтамасыз ету желісі; • 77 шақырым суды кәріздендіру желісі.
2018 жылдың бірінші жарты-жылдығы	34,4 млрд. теңге	55	410 шақырымдық желі құрылды және қалпына келтірілді, соның ішінде.; <ul style="list-style-type: none"> • 55 шақырымдық жылумен қамтамасыз ету желісі; • 72 шақырымдық сумен қамтамасыз ету желісі; • 283 шақырымдық суды кәріздендіру желісі.

2015 жылы бөлінген қаражаттың басым бөлігі (85%) жылумен жабдықтау саласындағы жобаларға бағытталды. Бұл желілердің тозуын 70%-дан 68%-ға дейін, 100 шақырымындағы апаттылықты 33-тен 20 бірлікке дейін азайтты. Экономикалық әсер жылына 254 117 Гкал немесе 2,1 млрд. теңгені құрады.

2016 жылы 87 млрд. теңгеден 43,3 млрд. теңге - 33 жылумен жабдықтау жобаларын іске асыру үшін бөлінді, 32,7 млрд. – 63 сумен жабдықтау жобаларына және 11 млрд. теңге – 23 су тарту жобаларына бөлінді.

2017 жылы 20,3 млрд. теңге сомасына жылумен жабдықтау желілерін жөндеу мен қалпына келтіру бойынша 23 жоба, 17,7 млрд. теңге сомасына сумен жабдықтау желілері бойынша 66 жоба, 9,9 млрд. теңге сомасына су тарту желілері бойынша 14 жоба жүзеге асырылды.

2018 жылы 23,3 млрд. теңге сомасына жылумен жабдықтау желілері бойынша 55 жобаның 29-ы жүзеге асырылды, 7,3 млрд. теңге сомасына сумен жабдықтау желілері бойынша 17 жоба және 3,8 млрд. теңге сомасына су тарту желілері бойынша 9 жоба жүзеге асырылды.

Субсидиялау бағдарламасы

Субсидиялау бағдарламасы ТКШ саласындағы жобаларға қаржы институттарына несие тартатын ТМС субъектілеріне мемлекеттік субсидиялар бөлуді көздейді. Бұл бағдарламаның операторы 2016 жылдан бастап «Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықты жаңғырту және дамытудың қазақстандық орталығы» АҚ болып табылады.

ТМС жобалары мынадай жағдайларда субсидияланады: ЕҚҚДБ, АДБ және ЕДБ сияқты қаржы институттарынан қарыздарды тарту есебінен жүзеге асырылатын инвестициялық жобаның құнынан 50%-ға дейін субсидиялау.

Субсидия субсидия алушыны техникалық сүйемелдеу және капиталды қажет ететін шығындарын төлеуге беріледі. Сонымен бірге, қаражат Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан бөлінеді.

**Субсидиялау бағдарламасын 2016 жылдан бастап 2018 жылдың
1-ші жарты жылдығына дейін іске асыру қорытындысы**

Жыл	Бөлінген қаражат	Жобалар саны	Негізгі қорытындылар
2016 жыл	2,54 млрд тг	12	16,57 шақырым желілер, соның ішінде; 4,2 шақырым жылумен қамтамасыз ету желісі; 3,52 шақырым сумен қамтамасыз ету желісі; 8,81 шақырым суды кәріздендіру желісі; 1 Канализациялық-тазалау станциясын кеңейту үшін жер қазу жұмыстары жүргізілді.
2017 жыл	4,41 млрд тг	9	38,27 км желілер құрылды және қайта қалпына келтірілді, соның ішінде: 34,12 км жылумен қамтамасыз ету желісі; 7 блокттық жылу пункттері; 1 канализациялық тазалау құрылғысы.
2018 жылдың бірінші жарты-жылдығы	756,4 млн. тг	18	

ЭКСПОРТҚА БАҒЫТТАЛҒАН ЭКОНОМИКА

Экспортқа бағытталған индустрияландыру мәселесі экономикалық саясаттың негізгі элементі болуға тиіс.

Жолдауда өңдеу секторындағы экспорттаушыларға қолдау көрсетуге баса мән беру, сондай-ақ қазақстандық тауарларларды өңірлік және әлемдік нарықта ілгерілету қажеттігі туралы айтылды. Сонымен бірге, халық тұтынатын тауарлардың ауқымды номенклатурасын игеру керек делінген, бұл экспорттық

әлеуетімізді жүзеге асыру тұрғысынан ғана емес, сондай-ақ ішкі нарықты отандық тауарлармен толтыру үшін де маңызды деп белгіленді. Үкіметке өңдеу өнеркәсібі мен шикізаттық емес экспортты қолдау мақсатымен алдағы 3 жылда қосымша **500 млрд. теңге** бөлу, ал Ұлттық банкке кемінде **600 млрд. теңге** көлемінде ұзақ мерзімге қаржы бөлу тапсырылды.

Бұл міндеттер өңдеуші өнеркәсіпті дамыту, импортты алмастыру және шикізаттық емес экспортты қолдау бойынша іске асырылып жүрген бағытты ілгерілетеді. Мәселен, 2015-2019 жылдарға арналған Үдемелі

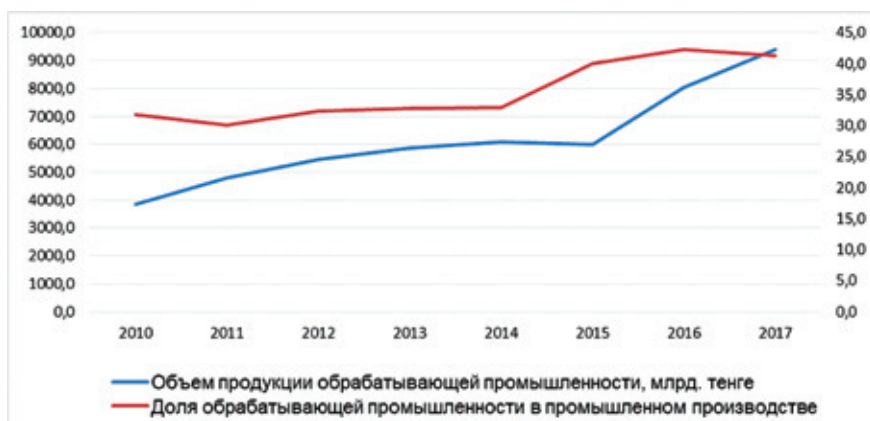
Үкімет өңдеу секторындағы **экспорттаушыларға қолдау көрсетуге баса мән беруі** қажет.

индустриалды-инновациялық даму бағдарламасы 2015 жылмен салыстырғанда өңдеуші өнеркәсіптің экспорттық құнының 19%-ға өсуін, өңдеуші өнеркәсіптегі еңбек өнімділігін 22%-ға арттыруды, өңдеуші өнеркәсіпке салынған инвестициялар көлемін ұлғайтуды және оның энергия сыйымдылығын төмендетуді көздейді.

Елде 2025 жылға қарай шикізаттық емес тауарлар экспортының көлемін 2015 жылмен салыстырғанда екі есе ұлғайтуға бағытталған Ұлттық экспорттық стратегия іске асырылуда. 2017 жылдың аяғында өңделген тауарлардың жалпы экспорттағы үлесі 2015 жылғы 30,6%-дан 32,3%-ға дейін өсті.

Өңдеуші өнеркәсіп те қарқынды дамып келеді, бұл оның жалпы өнеркәсіптік өндірістегі үлесін 2010 жылғы 31,8%-дан 2017 жылы 41,2%-ға дейін арттыруға алып келді. Сонымен қатар, өңдеуші өнеркәсіптің өсу қарқыны мен ауқымдар бөлігімен қатар, экспорт бөлігіндегі жұмысының көрсеткіштері көбінесе сыртқы экономикалық конъюктураға байланысты болады және оның әлеуетін толық көрсетпейді, сондықтан оны дамыту бойынша шараларды, соның ішінде Жолдауда ұсынылған шараларды да қарқынды ету қажеттігін туындатады.

Сурет. Өндіріс көлемі және Қазақстан Республикасының өнеркәсіптік өндірісіндегі өңдеуші өнеркәсіптің үлесі.

Өңдеуші өнеркәсіп пен шикізаттық емес экспортты қарқынды дамыту міндетін іске асыру құралдарыны бірі **Тікелей инвестиция қоры** болмақ, оны құрудың қажеттігі Жолдауда айтылды.

Бұл қор ұлттық экономиканы жаңғырту контексіндегі ең перспективалы және сұранысқа ие салаларға мақсатты және нүктелі инвестицияларды жүзеге асыра алады және озық өңдеуші өнеркәсіптің өсу ошақтарын дамыту үшін локомотив ретінде әрекет ете алады. Көптеген елдерде тиімді даму институты ретінде дәлелденген тікелей инвестиция қорларының принципі инвесторларды (жеке, корпоративтік, шетелдік) тартумен және бизнесті одан әрі ілгерілетуді жеңілдету арқылы қаржыландыруды қамтамасыз ететін перспективалық жобаларды іздеуді талап етеді. Жолдауда айтылған Тікелей инвестиция қорының болжамды көлемі (300 миллиард теңге) басқа көздерден бірлесіп қаржыландыруды ескере отырып, Қазақстандағы өңдеуші өнеркәсіпті дамытуға қуатты ынталандыруды қамтамасыз етеді.

АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНІҢ ӘЛЕУЕТІ

Агроөнеркәсіп кешенінің әлеуетін толық іске асыру керек.

Экспорттық бағыт агроөнеркәсіп кешені үшін басты бағыттардың біріне айналуы тиіс, ол Жолдауда жүктелген міндеттерге сәйкес еңбек өнімділігін және қайта өңделген ауыл шаруашылығы өнімінің экспортын 2022 жылға қарай 2,5 есе көбейтуге тиіс.

Бұл міндеттер ауыл шаруашылығын және АӨК шығаратын дайын өнімдерді қарқынды дамыту, сондай-ақ оны экспортқа шығару бойынша стратегиялық бағытқа кіреді. Атап айтқанда, 2015-2019 жылдарға арналған ҮИИД бағдарламасы азық-түлік өндірісі мен экспортын жетілдіруді көздейді. Осылайша, 2019 жылы азық-түлік өндірісінің жалпы қосылған құны 2012 жылдың деңгейімен салыстырғанда нақты 1,2 есе артуы қамтамасыз етілуі керек, экспорт та осындай көлемде өсуі керек. 2017 жылы азық-түлік тауарларының экспорты өткен жылмен салыстырғанда 11,7%, ал 2018 жылдың бірінші жартысында - 45% артты.

Соңғы он жылдықта азық-түлік өндірісі өнеркәсіптің ең қарқынды өсіп келе жатқан салалардың біріне айналды. 2010 жылдан бастап 2017 жылға дейін өндіріс көлемі 695-тен 1,526

млрд. теңгеге дейін (номиналды түрде 2,2 есе) өсті. Нәтижесінде бұл сала Қазақстан өнеркәсіптік өндірісінің 6,7% көлемін құрады (2010 жылы - 5,7%) және бұл тек өнеркәсіптік өсуге ғана емес, жалпы экономикаға айтарлықтай үлес қосады.

Негізгі міндет - еңбек өнімділігін және қайта өңделген ауыл шаруашылығы өнімінің экспортын 2022 жылға қарай 2,5 есе көбейту.

Жолдауда айтылғандай, АӨК-ті одан әрі дамыту елімізге заманауи агротехнологияларды ауқымды түрде тарту, ауыл шаруашылығы саласындағы беделді шетелдік мамандарды тарту арқылы саланы басқарудың үздік тәжірибесін пайдалану, ауыл кәсіпкерлеріне шаруашылық жүргізудің жаңа дағдыларын үйрету үшін жаппай оқыту жүйесін қалыптастыру сияқты факторлардың негізінде жүргізілетін болады. Сондай-ақ алдағы 3 жыл ішінде осы мақсаттарға жыл сайын қосымша кемінде 100 миллиард теңге бөлу қарастырылды.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЗМЕТТІК СЕКТОРЛАРДЫ ДАМУ

Инновациялық және қызметтік секторларды дамытуға ерекше көңіл бөлген жөн.

Қазақстан экономикасының инновациялық деңгейін арттыру ұзақ уақыт бойында оның даму басымдықтарының бірі болып келеді. «Қазақстан Республикасының Индустриялық-инновациялық дамуының 2003-2015 жылдарға арналған стратегиясы» жүзеге асырыла бастаған сәттен бастап, инновациялық қызметтің өсуі, жоғары технологияларды дамыту және тиісті салалар мен жобаларға инвестицияларды тарту, әзірленіп, жүзеге асырылып жатқан бағдарламалар назарында болды.

Соңғы он жылдықта кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі, инновациялық өнімдердің көлемі және осы саладағы басқа да көрсеткіштер жақсарып келді.

«Болашақтың экономикасының» баламалы энергетика, жаңа материалдар, биомедицина, үлкен деректер, заттар интернеті, жасанды интеллект, блокчейн және басқа да бағыттарын ілгерілетуді қамтамасыз ету қажет.

Қазақстан Республикасында инновациялық белсенділіктің негізгі көрсеткіштері.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Инновациялық өнімнің көлемі, млн теңге	142 166,8	235 962,7	379 005,6	578 263,1	580 386,0	377 196,7	445 775,7	844 734,9
Кәсіпорындар мен ұйымдардың инновациялық белсенділіктерінің деңгейі, %				8	8,1	8,1	9,3	9,6
ҒЗТҚЖ-ға жұмсалған ішкі шығын, млн теңге	33466,817	43351,6	51253,1	61672,7	66347,6	69302,9	66600,1	68884,215

Сонымен бірге, заманауи әлемдік шаруашылық жүйесінің шындығы және жаһандық дамудың трендтері инновациялық саланы және оның Қазақстандағы басым бағыттарын айтарлықтай белсенді дамытуды талап етеді. Осыған байланысты, Жолдауда инновациялық қызметтің және «болашақтың экономикасының»

басым түрлерін дамыту басымдықтары аталды: баламалы энергетика, жаңа материалдар, биомедицина, үлкен деректер, заттар интернеті, жасанды интеллект, блокчейн.

ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНЫҢ НАҚТЫ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Нақты экономиканы өркендету үшін қаржы секторының рөлін күшейтіп, ұзақ мерзімді макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету қажет.

Қаржы секторы, әсіресе оның банктік сегменті соңғы жылдары белгілі бір мәселелермен ауырлатылған даму үдерісімен ерекшеленеді, бұл көптеген банктерге мемлекеттік көмек көрсетуден бас тарту жағдайларына, сондай-ақ лицензияларды қайтару және жекелеген қаржы институттарын жабуға әкеп соқты. Сондықтан, азаматтар мемлекет тарапынан елеулі сомаларға кепілдік берілгеніне (және бұл кепілдік мөлшері ұлттық валютадағы депозиттерге екі есе ұлғайды) қарамастан, банктердегі депозиттердің сақталуына қатысты алаңдайды. Азаматтардың осындай алаңдаушылығы Жолдауда көрініс тапты, Президент банктердің орнықтылығы қазір жұрттың қызығушылығын тудырып отырғаны туралы айтты, осыған байланысты Ұлттық банк пен Үкіметке бірлесіп, қаржы секторын сауықтыру мәселесін жүйелі түрде шешуді бастау тапсырылды.

Банк секторының тағы бір өзекті мәселесі экономиканы, нақты секторды, оның ішінде экономиканы жаңғырту жолында басымдыққа ие өңдеуші өнеркәсіпті, сондай-ақ шағын және орта бизнес секторын несиелендіру болып табылады.

Банктердің экономикаға берілген несиелері жалпы алғанда өсіп келеді - егер 2010 жылдың басында олардың көлемі 7644 млрд. теңге болса, 2018 жылдың тамызында ол 13019 млрд. теңгеге дейін, яғни, шамамен екі есе өсті. Өнеркәсіптік несиелер одан да қарқынды өсіп келеді – олар 733 млрд. теңгеден 1914 млрд. теңгеге дейін өсті және банктердің несиелер портфелінің 2010 жылдың басындағы 9,6% көлеміне қарсы қазір 15%-ды құрайды.

	2010 жыл	2018 жыл
Банктердің несиелері	7644 млрд. теңге	13019 млрд. теңге
Өнеркәсіптердің несиелері	733 млрд. теңге	1914 млрд. теңге

Сонымен бірге, несиелердің өсу қарқыны өнеркәсіптің қажеттіліктерін және экономиканың өсу қарқынын артта қалдырады, сондықтан басым бағыттар бойынша несиелендіру саласында банктерді жандандыру қажет. Несиелендірудің өсуі белгілі бір деңгейде пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау механизмдері және басым бағыттар бойынша, оның ішінде шағын және орта бизнеске арналған банктік несиелерді кепілдендіру механизмдерін ұсынатын «Бизнестің жол картасы - 2020» сияқты мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру арқылы ынталандырылады.

ШОК-ті қолдау бағдарламаларын іске асыру несиелендірудің айтарлықтай өсуіне алып келді. Қазіргі уақытта мемлекеттік бағдарламаға қатысушылар үшін пайыздық мөлшерлемені субсидиялау құралын пайдалану арқылы екінші деңгейдегі банктер жалпы алғанда 1 трлн. теңгеден асатын сомаға несиелер берді. Басым салаларды дамыту үшін **мемлекеттік бағдарламалар аясында шамамен 100 млрд. теңге сомасына кепілдендірілген несиелер берілді**, бірінші кезекте өңдеу өнеркәсібіне берілді, олар алған несиелердің мөлшері – 34 млрд. теңге.

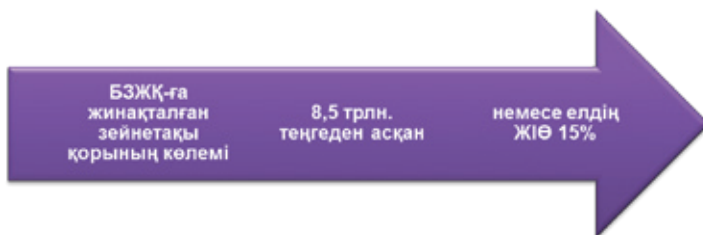
Экономиканы қаржыландыру, әсіресе әлемдік тәжірибеде ұзақ мерзімді және арзан негізде қаржыландыруда маңызды рөлді банктік емес қаржы институттары - қор нарығы және оның қатысушылары атқарады. Қазақстанда осы институттарды дамыту бойынша күш жұмсалуда, жекешелендіру жүргізіліп жатыр, **елге жаңа шетелдік инвесторларды тартуға арналған «Астана» халықаралық қаржы орталығы құрылды.**

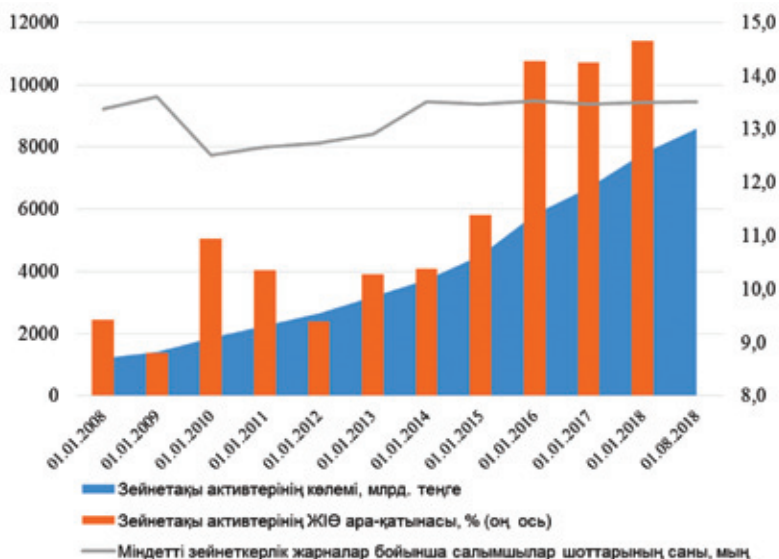
ЗЕЙНЕТАҚЫ АКТИВТЕРІН БАСҚАРУ

Жолдауда тиісті міндеттер көрініс тапты – зейнетақы активтерін және сақтандыру жүйесінің ресурстарын басқару тиімділігін арттыру, бағалы қағаздар рыногы, сақтандыру сияқты және т.б. баламалы қаржы құралдарын нақты дамыту қажеттігі айтылды. БЖЗҚ-ға шоғырландырылған зейнетақы активтері де басым жобаларды ұзақ мерзімді қаржыландыру көзіне айналуы мүмкін. Қазіргі таңда **БЖЗҚ-ға шоғырландырылған зейнетақы активтерінің мөлшері 8,5 трлн. теңгеден асып кетті**, ол Қазақстанның шамамен 15% ІЖӨ сәйкес келеді. 2010 жылдың басынан бері қазіргі уақытқа дейін бұл көлем шамамен бес есе артты.

Көлемді және тұрақты өсіп отыратын БЗЖҚ жинақтары, сондай-ақ халықтың көпшілігінің жинақтаушы зейнетақы жүйесіне тартылуы (салымшылардың міндетті зейнетақы аударымдары бойынша шоттарының саны шамамен 9,5 млн.) БЗЖҚ-ның Қазақстан экономикасындағы маңыздылығының артуын қамтамасыз етеді, ол осы активтер мен ІЖӨ ара-қатынасының артуынан байқалады, егер жылдың аяғында ол 8,8% болса, ағымдағы жылдың ортасында 15%-дан асып кетті.

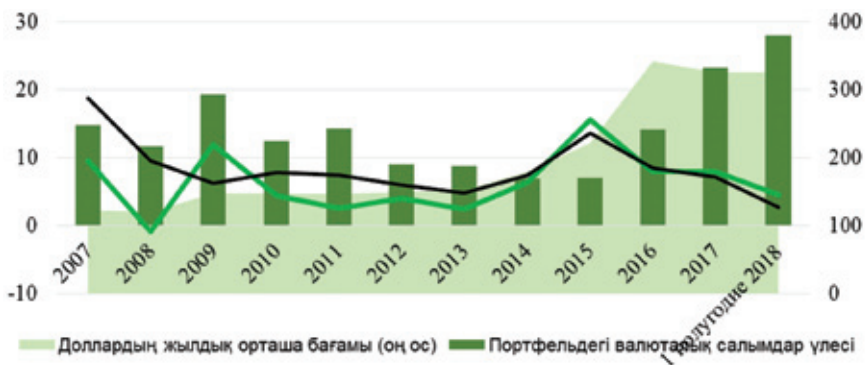
Қазақстанның жинақтаушы зейнетақы жүйесінің негізгі өлшемдері³

Зейнетақы активтерін басқару екі міндетті орындауды қамтамасыз етуге арналады – азаматтардың жинақтарының сақталуы және олардың табыстылығы. Басты міндет – сақталуы

болып табылады, ол консервативтік инвестициялық стратегияны және сенімді, бірақ көбінесе инфляция деңгейін өтпейтін төмен табысты құралдарға салымдарды алдын ала болжайды. Алайда соңғы жылдары зейнетақы активтерін басқарудың тиімділігі артты.

2015 жылдан бері зейнетақы активтерінің табыстылығы инфляцияны жауып отыр немесе жабуға жақын. Сонымен, 2015 жылы инфляция 13,6% болғанда жылдық инвестициялық кіріс 15,7% болды, 2016 жылы инфляция 8,5% болғанда, кіріс 8% болды, 2017 жылы 7,1% инфляцияға қарсы 7,9% деңгейінде қалыптасты, ал 2018 жылдың бірінші жарты жылындағы 2,7% инфляцияға қарсы, кіріс - 4,5 % болды.

Зейнетақы активтері табыстылығының инфляция және зейнетақы жүйесінің инвестициялық портфелінің валюталық факторларымен салыстырмалы динамикасы, егер өзгесі көрсетілмесе - % ⁴

³ Зейнетақы активтері табыстылығының инфляция және зейнетақы жүйесінің инвестициялық портфелінің валюталық факторларымен салыстырмалы динамикасы, егер өзгесі көрсетілмесе - %

⁴ Келесі дереккөздер деректері бойынша есептеледі: ЖЗҚ номиналды кірісінің коэффициенті туралы ақпарат. Қаржылық көрсеткіштер. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі; Инвестициялық портфель құрылымы. Қаржылық көрсеткіштер. Республика Ұлттық Банкі; Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті.

Зейнетақы активтерінің табыстылығы артуының нәтижесінде олардың зейнетақы жинақтарындағы үлесі де өсті, бұлар оның басым бөлігін қамтып келеді. Егер Қазақстанның жинақтаушы зейнетақы жүйесінің 20 жылдық тарихының басым бөлігінде таза инвестициялық кірістің үлесі 22-25% шегінде құрылған болса, кейінгі жылдары ол өсе бастады және қазіргі таңда инвестициялық кіріс зейнетақы жинақтарының жалпы көлемінің үштен бірінен астам бөлігін құрайды.

Қазақстанның жинақтаушы зейнетақы жүйесінің инвестициялық кірісі мен оның зейнетақы аударымдарындағы үлесінің динамикасы.⁵

Осылайша, **Қазақстанның жинақтаушы зейнетақы жүйесінің 20 жылдық тарихында алғаш рет** мемлекеттік зейнетақы қорында шоғырланған, Ұлттық банк басқаратын, зейнетақы активтерінің табыстылығы қатарынан бірнеше жыл бойы **инфляция деңгейін артта қалдырып келеді.**

⁵ Қазақстан Ұлттық Банкінің деректері бойынша есептелді: жинақтаушы зейнетақы жүйесінің ағымдағы жағдайы. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі.

II. ТҰРМЫС САПАСЫН АРТТЫРУ

5 жыл ішінде білім, ғылым, денсаулық сақтау салаларына барлық көздерден жұмсалатын қаражатты ІЖӨ-нің 10 пайызына дейін жеткізу қажет.

Әлемдік тәжірибеде білімге, ғылымға және денсаулық сақтауға кететін шығындар әлеуметтік дамудың негізгі көрсеткіштерінің бірі болып саналады, өйткені олар мемлекет пен қоғамның адам капиталына көңіл бөлу дәрежесін көрсетеді. Сонымен қатар, білім беру, ғылым және денсаулық сақтау саласына инвестициялар елдегі адам капиталын ұлғайтудың және экономикалық даму перспективаларын жақсартудың маңызды әдісі ғана емес, сонымен бірге олардың өзіндік құндылығы да бар, өйткені олар халықтың ой-өрісін кеңейтуге ықпал етеді, өзін-өзі таныту мүмкіндігін қамтамасыз етеді, олардың материалдық әл-ауқаты мен салауатты өмір салтына ықпалын тигізеді.

Халықтың денсаулығын және олардың білімділігін қамтамасыз етудің маңыздылығы БҰҰ тарапынан бірнеше рет айтылып жүрді, онысы бұл бағыттардың Тұрақты Даму Мақсаттарының тізіміне қосылуынан көрінді.

ДДҰ мәліметтері бойынша әлемнің дамыған елдерінде денсаулық сақтау шығындары елдің ІЖӨ көлемінің орта есеппен 9%-дан 12%-ға дейінгі бөлігін құрайды. 2017 жылы Қазақстанда денсаулық сақтау шығындары ІЖӨ-ден 1,787 трлн теңгені немесе 3,5% құрады.

Елдердің білім беру бойынша шығындары әртүрлі және ІЖӨ-нің 14%-ға дейінгі үлесіне жетуі мүмкін, алайда дамыған елдердің білім беру саласындағы шығындарының орташа статистикалық көрсеткіші 6-8% шегінде құбылады. Қазақстанда 2017 жылы білім беруге жұмсалатын шығындардың үлесі ІЖӨ-нің шамамен 3,8%-ын құрады.

Заманауи жағдайларда Қазақстан Республикасы денсаулық сақтау, білім беру және ғылымға жұмсалатын шығындардың үлесін ұлғайтуды қажет етеді. Бұл міндет мемлекеттің әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіру турасындағы стратегиялық мақсатын жүзеге асырумен қатар, жаһанданып келе жатқан әлем жағдайында қазақстандық азаматтардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға қажетті жағдайларды қамтамасыз ету контексінде де өзекті болып табылады.

Осыған байланысты Мемлекет басшысы Үкіметке жақын 5 жыл ішінде білім, ғылым, денсаулық сақтау салаларына барлық көздерден жұмсалатын қаражатты ІЖӨ-нің 10 пайызына дейін жеткізуді жүктеді. Бұл көрсеткіш әлемдік үрдістерге және әлемнің аса дамыған мемлекеттерінің тәжірибелеріне толық сәйкес келеді.

Елбасы өз Жолдауында қаржыландыруды халыққа қызмет көрсету сапасын елеулі түрде арттыруды қамтамасыз ететін тиісті реформаларды жүзеге асыру үшін бағыттау керек екенін айтты.

4-ші Жаһандық тұрақты даму мақсатының тапсырмаларына қол жеткізу үшін БҰҰ білімді қаржыландыруды мақсатты түрде ұлғайтуды және оның қажеттіктеріне ІЖӨ-нің 4-6% үлесінен кем бөлмеуді ұсынады. Қазақстанда білімге бөлінетін

инвестициялардың мөлшері жыл сайын ІЖӨ-нің 3%-ы деңгейінен төмендеген емес. 1991 жылдан бастап бұл көрсеткіш жыл сайын ІЖӨ-нің орта есеппен 3,8% бөлігін құрайды. 2001 жылдан 2016 жылға дейін орта білім берудің жыл сайынғы шығындары білім

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ

	18 745 БЕЛГІЛЕМДІ АҚШ БІР АҚШАҒА	4 952 182 БЕЛГІЛЕМДІ БЕЛГІЛЕМДІ	535 184 БЕЛГІЛЕМДІ БЕЛГІЛЕМДІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ	9 828	862 305	90 671
СӨЗІМДІ БІЛІМ	7 409	3 050 770	334 205
БІЛІМ	166	13 937	6 598
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ СӨЗІМДІ БІЛІМ	824	489 198	42 513
БІЛІМ ЖӘНЕ БІЛІМ	130	534 421	38 212
БІЛІМ	383	1 551	22 985

берудің барлық деңгейлерін қаржыландырудан 2 есе асады. Қазақстанда орта білімге ІЖӨ-ден болатын шығындардың үлесі ЭЫДҰ елдеріне тең келеді (сәйкесінше 2,1% және 2,2%). Сонымен қатар, мектепке дейінгі білім, ТжКБ және жоғары білім беру шығындарының үлесі ЭЫДҰ елдеріне қарағанда үш есе төмен. 1996-2016 жылдар кезеңінде халықтың ақшалай шығындары тұрақты өсіп отырды және кем дегенде 18 есе артты. Халықтың жалпы шығындары бойынша білім беруге жұмсалатын шығындардың үлесі 2016 жылы 3,3%-ды құрады.

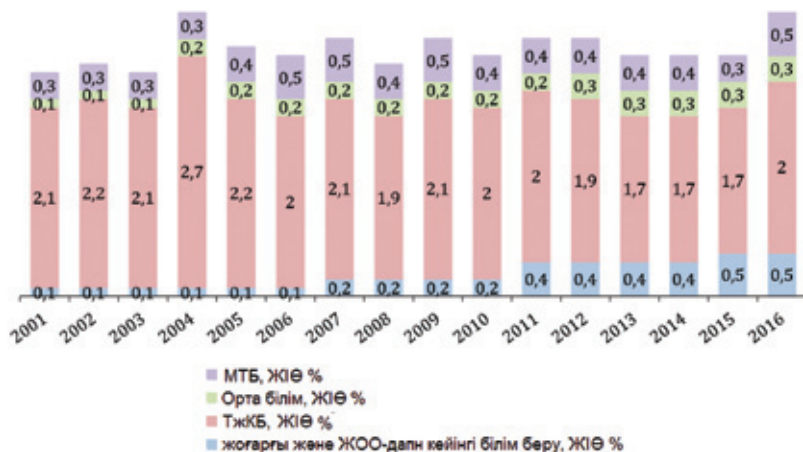
2011-2016 жылдар кезеңінде білім беруге орта есеппен жылына 15,7 мың теңге немесе жан басына шаққанда айына 1 мың теңгеден астам қаржы жұмсалды.

1993 жылдан бастап орташа айлық жалақының өсуі тіркелді. 2016 жылы ол 142,4 мың теңгені құрады. Соңғы 22 жылдағы көрсеткіштің өсу қарқыны 4,9%-ды құрады. 2001 жылдан 2016 жылға дейін білім беру саласындағы қызметкерлердің жалақысы 6,5 есе артты. Сонымен бірге, 2016 жылы ол ел бойынша орташа жалақыдан әлі де 1,5 есе төмен.

Жаңа мыңжылдықта Қазақстан жастардың жұмыссыздық деңгейін 4 есеге дейін төмендетті. 2016 жылы жастар жұмыссыздығының ең төменгі деңгейі тіркелді - 4,1% және 3,8%, сәйкесінше 15-28 және 15-24 жастағы адамдар.

Сурет 1.1.8. Білім беруге бөлінген мемлекеттік шығындар, ЖІӨ %

Дереккөз: ҚР БҒМ

Мемлекеттік шығындар құрылымында 2001 жылдан 2016 жылға дейін қаржы инвестицияларының айтарлықтай үлесі орта білімге жұмсалған шығындар болды.

Кейінгі 16 жылда мектепке дейінгі білім беру шығындары номиналдық тұрғыда 54 есе, орта білім - 12, ТжКБ - 36 және жоғары білім - 20 есе өсті.

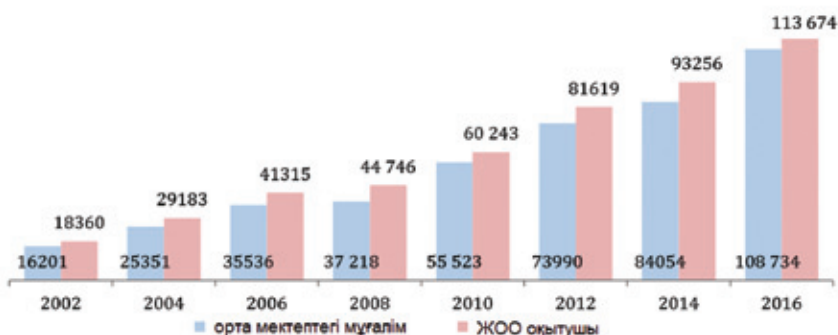
Кесте 1.1.1. Білім беруге бөлінетін мемлекеттік шығындар, млн теңге

Жылдар	Мектепке дейінгі тәрбие және білім беру	Орта білім беру	Орта білім беру	Жоғарғы және ЖОО-дан кейінгі білім
2001	3 322	67 224	3 018	9 344
2002	3 880	81 744	3 910	11 783
2003	4 553	98 906	5 299	12 763
2004	6 542	158 974	11 874	17 421
2005	9 590	167 625	17 914	33 755
2006	12 938	202 916	21 171	48 297
2007	20 646	275 368	29 194	61 160
2008	27 288	306 082	35 708	68 501
2009	32 067	366 084	41 730	77 989
2010	48 351	427 516	49 099	93 974
2011	98 841	560 012	66 179	106 097
2012	131 018	587 973	77 937	126 243
2013	153 369	598 224	93 871	141 262
2014	174 538	671 732	103 376	144 514
2015	203 063	704 632	105 503	140 037
2016	179 485	808 627	107 707	187 986

Дерек көз: ҚР БҒМ

14 жылдық кезеңде орта және жоғары білім беретін педагогтардың жалақысы 6 есе, ал елде орташа есеппен 7 есе көбейді. Мектеп мұғалімі мен ЖОО оқытушысының орташа айлық жалақысы білім саласы бойынша орта есеппен жоғары, дегенмен елдегі орташа айлық жалақыдан төмен. Сонымен қатар, ЖОО оқытушысының жалақысы мектеп мұғалімінің жалақысынан орта есеппен 12%-ға жоғары.

Сурет 1.1.16. Орташа айлық жалақы, теңге

Дереккөз: ҚР ҰЗМ СК

Қазақстандағы білім беру халықаралық рейтингтерде

■ Қазақстанның білім беру көрсеткіштері халықаралық алты жетекші рейтингтерде ілгерілеуді көрсетіп тұр: Білім беруді дамыту индексі (БДИ), адамды дамыту индексі (АДИ), адам капиталы индексі (АКИ), АКТ дамыту индексі (АКТДИ), жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (ЖБҚИ) және IMD.

■ Қазақстан бастауыш біліммен қамтудың жоғары көрсеткіштері, ересектердің сауаттылығы, білім алушылардың, 5 сыныпқа дейін оқығандардың үлесі мен гендерлік теңдіктің арқасында 10 жыл бойы ЮНЕСКО БДИ бойынша әлемнің үздік елдерінің сегіздігіне кіріп келеді.

■ Қазақстан ЖБҚИ-2017-де 2006 жылмен салыстырғанда (ҚР-ның ЖБҚИ-ға қатысуы басталған жыл) негізгі үш көрсеткіш бойынша позициясын айтарлықтай жақсартты: «Ғалымдар мен

инженерлердің қолжетімділігі» (+36, 2006 – 100-орын, 2017 - 66), «Мектептердің интернетке қолжетімділігі» (+18, 2006 - 47, 2017 - 39) және «Зерттеу-оқыту қызметтерінің қолжетімділігі» (+16, 2006 - 67, 2017 - 59).

■ Қазақстандық заңнаманың ерекшеліктеріне байланысты бастауыш біліммен қамту көрсеткіші бойынша Қазақстанның ЖБҚИ, АКИ, АДИ бойынша позициялары салыстыруға келмейді. Басқа елдерге қарағанда «Білім туралы» ҚР Заңы балалардың мектепке баратын жасын қатаң регламенттейді (мектепке 6 немесе 7 жаста баруға рұқсат етіледі, бұл басқа елдерге тән емес).

■ ЖБҚИ-2017 Жаһандық есебінде елдердің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың жаңа бағыттары белгіленген. ДЭФ рейтингтің әдістемесін түбегейлі қарап шығуды жоспарлап отыр. ЖБҚИ 2.0 жаңа нұсқасы ұсынылады.

■ Қазақстан АКТ-2017 дамыту индексі рейтингінде 2009 жылмен салыстырғанда позициясын +17-ге жақсартты және әлемнің 175 елі арасында 52-ші позицияны иеленді.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДЭФ ЖБҚИ 2006-2017 ЖЖ. БОЙЫНША БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ РЕЙТИНГІ

Көрсеткіштер	Рейтингтегі орын (жылдар бойынша)											2017 жылғы динамика
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	

Статистикалық көрсеткіштер

Бастауыш біліммен қамту	60	74	85	86	87	90	102	118	116	118	118	4	+114
Орта біліммен қамту	30	30	51	51	51	18	35	29	42	42	21	18	+3
Жоғары біліммен қамту	34	35	36	45	51	59	60	58	62	61	61	63	-2

Көрсеткіштер	Рейтингтегі орын (жылдар бойынша)												
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 жылғы динамика

Сауалнама көрсеткіштері

Бастауыш білім берудің сапасы	-	68	68	67	74	77	72	69	64	63	70	68	+2
Білім беру жүйесінің сапасы	50	64	68	66	93	112	101	88	76	67	73	77	-4
Математика мен жаратылыстану-ғылыми білім берудің сапасы	66	70	80	72	78	85	81	75	72	71	69	64	+5
Менеджмент мектептерінің сапасы	86	95	98	97	104	109	103	96	92	101	106	100	+6
Мектептердегі Интернетке кіру	47	50	54	55	63	72	67	52	56	41	29	39	-10
Зерттеу және білім саласындағы қызметтердің қолжетімділігі	67	82	82	68	76	80	72	65	66	55	51	59	-8
Ғылыми-зерттеу ұйымдарының сапасы	53	63	58	80	112	121	108	102	99	81	63	78	-15
ҒЗТҚЖ саласында университеттер мен бизнестің ынтымақтастығы	63	71	64	77	111	119	90	79	88	88	66	75	-9
Ғалымдар мен инженерлер қолжетімділігі	100	98	83	74	91	106	104	98	83	70	64	66	-2
ҚР рейтингтегі орны	56	61	70	67	72	72	51	50	50	42	53	57	-4
Қатысушы мемлекеттердің саны		125	131	134	134	139	142	144	148	144	138	137	

Ақпарат көзі: http://edu.gov.kz/m/deyatelnost/detail.php?ELEMENT_ID=2693

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІН БІЛІМ БЕРУ САПАСЫ

Мектепке дейін білім беру сапасын түбегейлі арттыру керек.

Қазақстанда жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің басты бағыттарының бірі **білім беру саласын трансформациялау** болып табылады. Қазіргі таңда

жоғары білім беру жүйесі әлемдік стандарттарға бейімделген. Орта білім жүйесіне реформа жасалды. Орта кәсіптік білім үдерісін ұйымдастыруға айтарлықтай түзетулер енгізілді. Осы өзгерістердің барлығы мектепке дейінгі білім берудің мақсаттары мен міндеттерін қайта қарау қажеттігі туралы мәселені жандандырды.

Ғалымдар 3 жастан 6 жасқа дейінгі кезең - адамның дамуындағы ең маңызды кезеңдердің бірі екенін дәлелдеді. Нақты осы уақытта адам тұлғасының іргесі қаланады: оның психикасы, жадысы, ойлау қабілеті және тіпті өзін-өзі бағалауы дамиды. Осы бірнеше жылдың ішінде бала өзіне отбасынан тыс әлемді ашады және дербес бола түседі.

Қазіргі заманғы балабақшалар міндетіне жұмыс істегісі келетін ата-аналарға бос уақыт ұсыну ғана кіретін ұйымдар ретінде қабылданбауы керек. Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің міндеттері балалардың ақыл-ойларын мектептік оқу бағдарламаларын меңгеруге қажетті білімдермен толтырудан әлдеқайда кең.

Мектепке дейінгі баланың негізгі айналысатын ісі – бұл әртүрлі әлеуметтік рөлдерді сомдайтын ойын. Мектепке дейінгі білім беретін заманауи мекемелер бірінші кезекте баланың жеке әлеуетін ашуға бағытталуы керек. Қазақстанда балаларды мектепке дейінгі біліммен қамту мәселесі бірізді және нәтижелі шешілуде.

2017 жылғы жағдай бойынша елде **9 828 балабақша жұмыс істеп тұрды**, бұл 2016 жылға қарағанда 418 балабақшаға және 2003 жылға қарағанда 8 722 балабақшаға артық. Қазіргі таңда 93,1% кішкентай қазақстандықтар балабақшаларға және оларға теңестірілген мекемелерге барады. Балабақшаларда орындарды бөлу саласында айла-шарғыларды болдырмаудың оңтайлы шешімі табылды. Осы жылдан бастап Астана, Алматы және Шымкент қалаларында, сондай-ақ облыстардың 25 қаласы мен 6 ауданында (Ақтөбе, ШҚО, БҚО, СҚО, Қарағанды, Павлодар, ОҚО, Маңғыстау) кезекке қою және балабақшаларға жолдама берудің автоматтандырылған жүйесі іске қосылды.

Балалардың балабақшада болу кезіндегі қауіпсіздігін қамтамасыз ету маңызды бағыт болып табылады. Бүгінде мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде бейнебақылау жүйелері белсенді енгізіліп келеді, олар ата-аналарға балаларының немен айналысып отырғанын көруі үшін осы жүйелерге қашықтан қол жеткізу мүмкіндігін ұсынады.

Педагогика саласы жұмыскерлерінің біліктілігі мен мәртебесінің деңгейін көтеру туралы мәселе қатар шешілуде. Мемлекет басшысы біліктілік талаптарын, оқыту әдісін, тәрбиешілердің және балабақшадағы басқа да қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеу жүйесін қайта қарау қажеттігін атап өтті. Осыған байланысты, Білім және ғылым министрлігіне әкімдіктермен бірлесіп, биыл тиісті «Жол картасын» әзірлеу тапсырылды.

Алайда, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің жүйесін реформалаудың ең маңызды міндеті мектепке дейінгі білім берудің парадигмасын өзгерту болып табылады. 12 жылдық оқытуға көшу мектепке дейінгі мекемелерді «жүктен арылтуға» мүмкіндік береді, өйткені сауаттылық пен санауды үйрету функциялары бастауыш мектептерге жүктеледі. Енді балабақшалар

кішкентай қазақстандықтарды дамытудың өзіндік ерекше атмосферасын қолдана алатын болады, балалардың болашақ өмірі үшін маңызды – **креативтілік, коммуникативтілік, сыни ойлау және командада жұмыс істеу** сияқты дағдыларды дамыта алады. Осы төрт қасиет мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің жаңа моделінің негізін қалайды.

ОРТА БІЛІМ БЕРУ САПАСЫ

Орта білім беру жүйесінде негізгі тәсілдер белгіленген, қазіргі кезеңде солардың орындалуына баса назар аударған жөн.

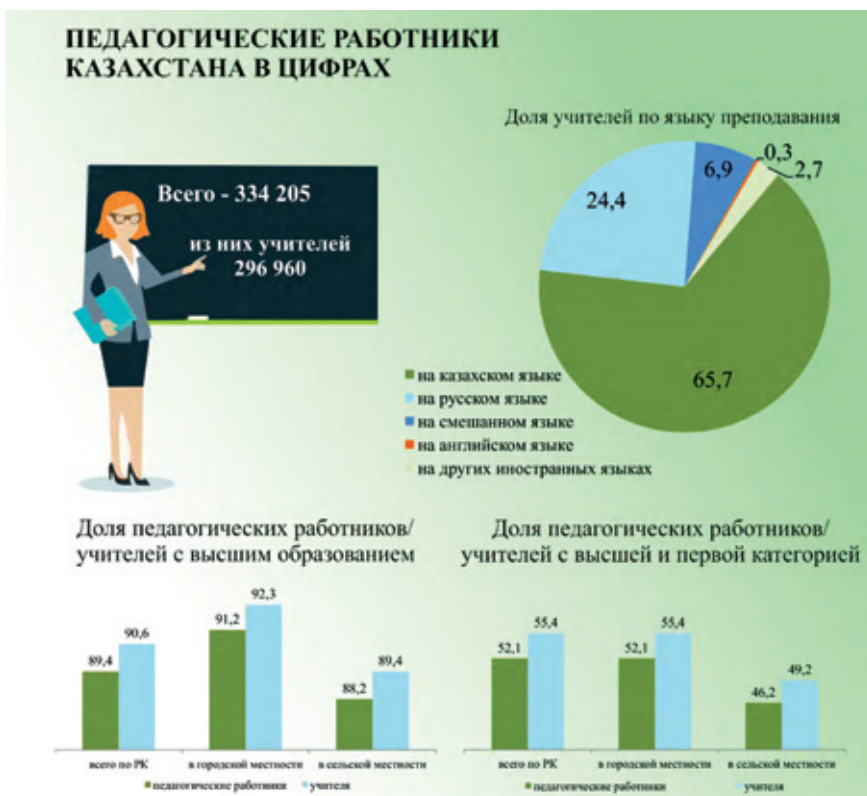
Кейінгі жылдары Қазақстанда орта білім беруді ұйымдастыру қағидалары түбегейлі өзгертілді – **12 жылдық мектептік білімге өту жүзеге асырылды, білім бағдарламаларын толықтыру тәсілдері өзгертілді, мектептерді цифрлық инфрақұрылымдармен қамтамасыз ету мәселелері шешіліп жатыр, үш тілде білім беру форматына кезең-кезеңімен көшу басталды.**

Сонымен қатар Қазақстанның жедел әлеуметтік-экономикалық дамуы ХХІ ғасырдың бас кезінде техникалық, басқарушылық және көшбасшылық құзыреттерінің жоғары деңгейін қамтитын кәсіпқойлардың қажеттігін туындатты, сондықтан 2008 жылы Мемлекет басшысының бастамасы бойынша Зияткерлік мектептер құру бойынша жоба іске қосылды.

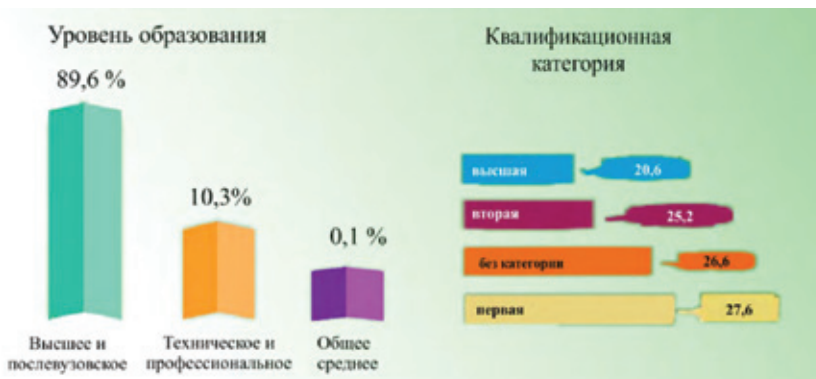
Зияткерлік мектептер білім беру бағдарламаларының заманауи үлгілерін әзірлеу, мониторинг жасау, зерттеу, талдау, мақұлдау, енгізу және іске асыруға арналған тәжірибелік алаңдарға айналды.

10 жылдың ішінде НЗМ қазақстандықтар арасында танылып, жоғары беделділікке ие болып қана қоймай, шетелдік мемлекеттердің де назарын аударды. Бүгінгі таңда 12 Назарбаев Зияткерлік мектебі білім саласындағы жоғары стандарттарды және соңғы жетістіктерді ілгерілетуге арналған әлемдегі ең танымал ұйым - CIS Халықаралық мектептер кеңесінде аккредиттеуден өтті.

НЗМ жетістіктері олар қолданатын тәжірибелерді Қазақстанның барлық мектеп мекемелерінде қолдануға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, Елбасы Жолдауында Назарбаев зияткерлік мектептерінің оқыту жүйесі мен әдістемесі мемлекеттік мектептер үшін бірыңғай стандарт болуға тиіс делінген. Бұл мектеп білімін реформалаудың қорытынды кезеңі болады.

Жолдауда көрініс тапқан тағы бір маңызды мәселе, оқушыларды дер кезінде кәсіби бағдарлау қажеттігі болып табылады. Әлемдік қауымдастықтың жаңа технологиялық тәртіпке өтуі, 4.0 Индустриясын құру, еңбек нарығына тікелей әсерін тигізеді.

Болжам жасау және болашақта қажет болатын мамандықты таңдау қиындап келе жатыр. Сондықтан кәсіби диагностика жүргізу және бағдарлау үдерісі ерекше маңызға ие болып келеді. Бұл оқудың жеке траекториясын қалыптастыруға және оқушы мен мұғалімге оқу жүктемесін қысқартуға мүмкіндік береді.

Балалардың қауіпсіздігі тікелей орта білім беру мекемелерімен қатар, тұтас мемлекеттің маңызды мақсаттарының бірі болып қала береді.

Мектеп жылдарында жастар өмірлеріндегі ең қиын кезең – есею кезеңін өткереді.

Жасөспірімдер мәселесі білікті психологиялық көмекті және педагогтар қауымдас-тығы тарапынан көңіл бөлуді қажет етеді.

Осыған байланысты Мемлекет басшысы бүкіл мектептер мен балабақшаларды бейнебақылау жүйесімен қамтамасыз етуді, мектеп психологтарының жұмысын күшейтуді және басқа да дәйекті шараларды жүзеге асыруды тапсырды.

Қазіргі кезде **Қазақстанда 7 339 күндізгі білім беру мектептері мен 75 кешкі мектеп** бар. Сонымен қатар, мектептік мекемелермен қамтылу мәселесі әлі де шешілмеген күйінде қалып отыр. Мектеп ғимараттарын салу мен пайдалануға енгізудің көлемі қаншалықты артып жатса да, Қазақстанда әлі күнге дейін үш ауысымдық мектептер жұмыс істейді. Білім алудың қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатымен Мемлекет басшысы оқушыларға орын жетіспейтіні, мектептердің үш

ауысымда оқыту және апат жағдайында болу мәселелері мейлінше сезіліп отырған өңірлер үшін Үкіметке **2019-2021 жылдарға арналған бюджеттен қосымша 50 млрд. теңге қарастыруды** тапсырды.

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫ

Жоғары білім беру ісінде оқу орындарының маман дайындау сапасына қатысты талаптар күшейтіледі.

Жоғары білім және ғылым - экономикалық дамудың негізгі факторлары болып табылады. ХХІ ғасырға арналған Бүкіләлемдік жоғары білім туралы декларацияда айтылғандай, тиісті жоғары білім мен заманауи ғылыми-зерттеу мекемелері, білікті және білімді адамдар болмаса, ешбір мемлекет экономиканың нақты орнықты дамуын қамтамасыз ете алмайды.

Қазақстан Республикасы посткеңестік кеңістікте алғашқылардың бірі болып жоғары білім беру жүйесіне реформа жасады және Болон процесіне кірді. Шетелдік жоғары оқу орындарында жоғары білікті мамандарды даярлаудың

«Болашақ» бірегей бағдарламасы іске қосылды.

«Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасы табысты іске асырылып келеді. Нарықтық экономика жағдайында жоғары білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету ұмтылысында

мемлекет гранттық қаржыландыруға баса назар аударады. Жыл сайын білім беру гранттарының саны артып келеді. Бүгінгі таңда елдің жоғары оқу орындарында білім алып жүрген жастардың

шамамен үштен бірі мемлекет бөлген гранттар бойынша оқиды. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы наурыз айында айтқан «Бес әлеуметтік бастамасының» бірі мемлекет жыл сайын бөлетін 54 мың грантқа

қосымша 20 мың грант бөлу жайында болды.

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында айтқандай, енді «жауапкершілікті күшейтегін кез келді».

Бүгінгі таңда **Қазақстанда 122 жоғары оқу орны білім беру қызметін жүзеге асырып жатыр**. Бірақ жоғары білім беру жүйесінің тиімділік көрсеткіші оқу орындарының саны емес, түлектердің даярлық сапасы мен олардың еңбек нарығында қажеттігі болып табылады. Студенттер толық жоғары білім алуға ұмтылыстарында білім алу кезінде алған дағдылары мамандықтары бойынша жұмысқа орналасуға мүмкіндік береді деп санауы қалыпты жағдай. Осыған байланысты, жоғары оқу орындары, білім беру үдерісін ұйымдастырған кезде студенттерге сапалы теориялық білім алуды ғана емес, оларды іс жүзінде қолдану дағдыларын да алу мүмкіндігін

беру үшін ерекше жауапкершілікте болады. Осылайша, ЖОО-ның табыстылығын бағалаудың қазірдің өзіндегі басты өлшемі түлектердің оқуды аяқтағаннан кейін жұмыспен қамтылуы, олардың жақсы төленетін жұмысқа орналасуы болып табылады.

Мемлекет басшысы Жолдауда **жоғары оқу орындарын ірілендіру саясатын жүргізу керектігі** туралы айтты. Нарықта жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз ететін ЖОО ғана қалуы тиіс.

Жоғары білім беру жүйесін дамытудың әлемдік трендтерінің бірі әртүрлі елдердің немесе бір елдің ішіндегі бірнеше университеттердің стратегиялық альянстарын құру болып табылады.

Университеттердің қазіргі коллаборациясы зерттеу қызметі саласындағы ынтымақтастықты немесе бірлесіп мамандар даярлауды тұспалдайды. Әлемнің жетекші университеттерімен әріптестікті нығайтудың жақсы үлгісін Назарбаев Университеті көрсетті. Отандық білім берудің беделін арттыруға Малайзия мен Дубайдың үлгісі бойынша Орталық Азия білім беру хабын құру және қазіргі білім беру инфрақұрылымы негізінде Назарбаев Университеті үлгісімен жаңа өңірлік жоғары оқу орнын құру сияқты шешімдер септігін тигізе алады.

«ПЕДАГОГ МӘРТЕБЕСІ ТУРАЛЫ» ЗАҢ

Келесі жылы «Педагог мәртебесі туралы» заңды әзірлеп, қабылдау қажет деп санаймын.

Білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан реформалардың тиімділігі педагогикалық персоналдың сапасы мен біліктілігіне тікелей байланысты. Сонымен қатар, педагогикалық

қауымдастыққа үнемі өсіп отыратын талаптар аясында педагогтардың еңбек жағдайларының сапасы, психологиялық және заңгерлік қорғалуы да үлкен маңыздылыққа ие болып келеді.

Мемлекет мұғалімдердің материалдық жағдайларын жақсарту мәселелеріне дәстүрлі түрде көңіл бөліп келеді. 2018 жылдың өзінде мемлекет еңбекақы төлеудің жаңа жүйесін толық енгізуді қамтамасыз ету үшін қосымша 67 миллиард теңге бөлді. Атап айтқанда, мұғалім мамандығының беделін арттыру мақсатында, 2018 жылдың 1 қаңтарынан бастап **оқу материалының жаңартылған мазмұнына өтетін мұғалімдердің лауазымдық жалақысы 30% өсті.** Бұдан басқа, 2018 жылдан бастап мұғалімдерге арналған, біліктілік деңгейін ескеретін жаңа категориялар кестесі енгізілді.

Жүйелі тәртіпте қабылданып жатқан шараларға қарамастан, Қазақстанда әлі күнге дейін мектеп мұғалімдері мен мектепке дейінгі білім беру педагогтарының тапшылығы сезіледі. Осындай тапшылық бір жағынан педагогтарға жоғары жүктеменің салдары болып табылады, өйткені оларға көбінесе өздеріне тән емес функциялар жүктеліп жатады.

Мемлекет басшысы 2018 жылғы 5 қазанда Қазақстан халқына Жолдауында келесі жылы «Педагог мәртебесі туралы» заңды

өзірлеп, қабылдау қажет деп белгіледі. Президент бұл құжаттың **мұғалімдер мен мектепке дейінгі мекемелер қызметкерлері үшін барлық игілікті қарастырып**, жүктемені азайтуға, жөнсіз тексерістер мен міндеттен тыс функциялардан арашалауға тиіс екені туралы айтты.

МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ САПАСЫ

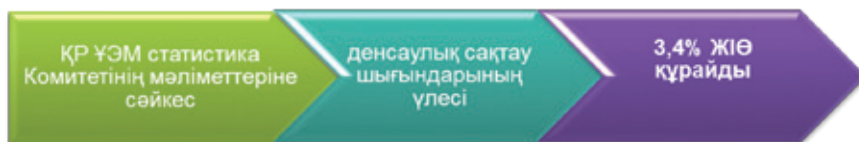
Медициналық қызмет сапасы халықтың әлеуметтік көңіл-күйінің аса маңызды компоненті болып саналады.

Тұрмыс сапасын арттыру бойынша аталған шаралармен қатар, оның маңызды құраушысы денсаулық сақтау саласы болып табылады. ҚР Президентінің жыл сайынғы жолдауы аясында

денсаулық сақтау мәселелері ұлттық басым жобалардың арасында алдыңғы қатарға қойылды. Мемлекет басшысы нақты және тәжірибелік міндеттерді белгіледі: білім, ғылым, денсаулық сақтау салаларына барлық көздерден жұмсалатын қаражат-

АМСК көрсететін қызметкерлерді ынталандыру үшін **2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап ауруларды емдеу ісін басқарудың жаңа тәсілдерін енгізген учаскелік медицина қызметкерлерінің жалақысын кезең-кезеңмен 20 пайызға көбейтуді тапсырамын.**

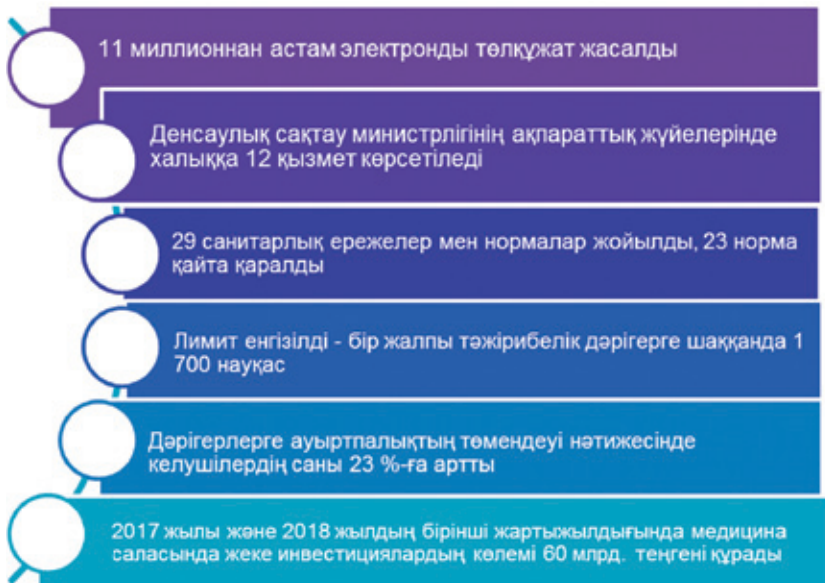
ты ішкі жалпы өнімнің 10 пайызына дейін арттыру (ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің деректері бойынша денсаулық сақтау шығындарының үлесі ІЖӨ-нің 3,4% үлесін құрайды), қызметтер сапасын арттыру, цифрландыру, кадрлық мәселелерді шешу және т.

Мемлекет басшысы айтқандай, 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап барлық емханалар мен ауруханалар медициналық құжаттарды қағазсыз, цифрлық нұсқада жүргізуге көшірілетін болады, яғни **денсаулық сақтау саласына цифрлық ақпараттық жүйелерді енгізу жалғасын табады**. Алдыңғы кезеңмен салыстырғанда медициналық ақпараттық жүйелермен қамту 96,7%-ды құрайды (сурет).

Медициналық қызметтер көрсетудің ашықтығын, емделушілерге қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету мақсатымен **электронды денсаулық паспорты** енгізіледі. Денсаулық сақтау министрлігінің деректері бойынша 11 миллионнан астам электрондық паспорт қалыптастырылды. Сондай-ақ, денсаулық сақтау саласындағы отандық мобильді қосымшаларды әзірлеушілер үшін орта құрылды, атап айтқанда 2018 жылдың маусым айында халыққа Денсаулық сақтау министрлігінің 12 қызметі қолжетімді болды.

Онымен қоса, **денсаулық сақтау саласындағы жеке кәсіпкерлер үшін кедергілерді төмендету бойынша жұмыс** жүргізіліп жатыр. Денсаулық сақтау саласына инвестициялар белсенді тартылуда, соның ішінде МЖӨ негізінде. 29 санитарлық ережелер мен нормалар күшін жойды, 23 норма қайта қаралды. Медицина саласына жеке инвестициялар көлемі 2017 жылда және 2018 жылдың 1-ші жарты жылында 60 млрд. теңгені құрады.

2019 жылы Астанада Ұлттық ғылыми онкологиялық орталықтың құрылысы басталу керек.

Одан бөлек, **дәрігерлерге жүкте-**

мені төмендету мақсатымен, кезектер санына шектеу енгізілді – жалпы тәжірибедегі бір дәрігерге 1700 емделуші (бұрын бұл көрсеткіш 2000 адамға тең болатын). Осының нәтижесінде келушілер саны 23%-ға артты.

Қоғамдық денсаулықты нығайту МӘМС енгізу арқылы жүргізілетін болады. Күзгі кезеңнен бастап тіркелуге емхана таңдау мүмкіндігі бойынша науқан жүргізіле бастады.

Жастарды медициналық жұмысқа тарту қажеттігімен қатар, **оқыту барысындағы даярлау деңгейі маңызды фактор** болып қала береді. Осыған байланысты, медициналық кадрларды даярлау сапасын арттыру мақсатымен **2016 жылдан бастап медициналық, фармацевтикалық білім беру және адами ресурстарды басқару жүйесін жаңғырту бойынша жобаны іске асыру басталды**. Осы жобаның аясында «Назарбаев Университеті» АҚ моделінің үлгісінде әлемнің үздік бес жүздігіне кіретін шетелдік университеттер тартылды – бұл АҚШ, Швеция, Италия, Түркия, Литва және Польшаның медициналық мектептері.

ҚР Денсаулық сақтау министрлінің ақпаратына сәйкес келесі **2019 жылдан бастап Қазақстанның медициналық жоғары оқу орындарына түсу кезінде қазіргіден неғұрлым қатал іріктеу жүйесі** енгізілетін болады. Іріктеу қосымша емтихан арқылы жүргізіледі. Сонымен қатар, ағымдағы жылы медициналық жоғары оқу орындарының 170 студенті арасында алғаш рет пилоттық режимде «Халықаралық медицина негіздері - International Foundations of Medicine (IFOM)» атаулы халықаралық емтихан өткізілді, ол Қазақстанның медициналық кадрларын даярлау бойынша білім бағдарламаларының халықаралық білім беру стандарттарының талаптарына сәйкестігін бағалауға мүмкіндік береді.

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ САПАСЫ

Өңірлік деңгейдегі резервтерді тауып, бұқаралық спорт пен дене шынықтырудың қолжетімділігін арттыру қажет.

Қазіргі таңда кез келген ұлттық экономиканы дамытудың басым сипаттамаларының бірі экономикалық даму мен қызметтер рөлін арттырудың өзара байланысын күшейту болып табылады. БҰҰ сыныптауышына сәйкес қызметтердің барлық түрлері 12 бөлімнен тұрады, оның ішінде:

- денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер саласының қызметі, оған қызмет түрлерінің

кең спектрі кіреді – білікті медициналық персонал ауруханалар мен басқа да мекемелерде көрсетілетін медициналық қызметтер, мамандандырылған мекемелерде күтім бойынша қызметтер, әлеуметтік сипаттағы қызметтер, консультациялар, қамқоршылық;

- халықтың мәдениет, ойын-сауық және демалыс саласындағы әртүрлі қажеттіктерін қанағаттандыруға бағытталған қызмет, оның ішінде – мұражай және спорт объектілерінің қызметі.

Қызметтер саласының сапалық және сандық өсуі, құрылымдық күрделенуі жаңа өндірістердің туындау нәтижесінде, сондай-ақ қызметтердің экономикалық және шаруашылық

Үкіметке және әкімдерге кем дегенде 100 дене шынықтыру-сауықтыру кешенін салуды тапсырамын

белсенділіктің дербес салаларына бөлініп шығуы арқылы орын алып жатыр. Бүкіл әлемде қызмет көрсету саласының динамикасы, оның қандай да бір салаларын дамыту қарқындарында елеулі айырмашылықты қамтиды. Әдетте, мұндай іскерлік және кәсіби

қызметтер кешені, сондай-ақ телекоммуникациялар мен несие-қаржы мекемелерінің қызметтері көшбасшылық етеді. Жаңа технологияларға сүйене отырып, бұл салалар дамудың жаңа айналымына шықты және қоғамның технологиялық ілгерілеуінде шешуші рөл атқарады.

Зерттеулер көрсеткендей, Қазақстанда, әлемдік үрдістерге сәйкес қызмет көрсетудің тұрақты өсімі байқалады. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметтер мен денсаулық сақтау саласындағы қызметтер қарқынды дамып келеді. Қазақстанда әлеуметтік қызметтерді жеке және заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген құқықтары мен кепілдіктерін жүзеге асыру формасы ретінде қарастырылып жүргеніне назар аудару маңызды.

2030 жылға дейін Қазақстан Республикасының әлеуметтік даму тұжырымдамасы

Әлеуметтік қызметтер саласы қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес дамып келеді.

Тұжырымдамаға сәйкес 2000 жылдардан бастап әлеуметтік-экономикалық кепілдіктерді ұтымды ету, әлеуметтік қызметтерді ұсынудың және мемлекет, жұмыс беруші және қызметкер арасындағы жауапкершілікті бөле отырып, қамтамасыз етудің көп деңгейлі жүйесі құрылды.

Қазіргі кезеңде, 2009 жылдан бастап, орнықты бюджеттік негіздің есебінен мемлекеттік әлеуметтік қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін арттыру бойынша жұмыстар

2019 жылдан бастап Тауарлар мен көрсетілетін қызмет сапасын және қауіпсіздігін бақылау комитеті жұмысын бастауға тиіс.

жүргізіліп, шартталған әлеуметтік көмек қағидалары енгізіліп жатыр. Әлеуметтік қызметтер республикалық бюджеттен медициналық қызметтерді дұрыс қаржыландыруды қамтамасыз етуге бағытталған. Кепілдендірілген

арнайы әлеуметтік қызметтер тізімі жасалды және негізгі осал топтар үшін арнайы әлеуметтік қызметтер көрсету стандарттары әзірленді.

Қазақстан БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияға қол қойды. Конвенция мүгедектердің құқықтарын қорғаудың жаңа жоғары стандарттарын белгілейді.

Мәдениет, ойын-сауық және демалыс саласындағы әлеуметтік қызметтер жаңа сапалы деңгейге өтеді. Қазақстанда мәдени мекемелердің жылдам өсуі байқалады: театрлар, музейлер, клубтар, бұл жағдай олардың қызметтерін тұтынушылар санының көбеюін туындатады. Ұлттың негізгі интеллектуалды ресурсы болуға арналған Қазақстандық ұлттық электронды кітапхана серпінді дамып келеді, оның қоры бірнеше ондаған мың құжаттардың электронды көшірмесін қамтиды.

Елде Мемлекет басшысының 2014 жылғы 4 қарашадағы № 939 Жарлығымен Қазақстан Республикасының мәдени саясат тұжырымдамасы бекітілген болатын. Тұжырымдамада саланың беделін көтеруге, оның сапалы жаңаруына және орнықты дамуына бағытталған жүйелік шаралар көзделген.

Қазақстан Республикасының мәдени саясат тұжырымдамасы

Қазақстанда спорт және туризм сияқты белсенді демалыс түрлерін ұстанатын адамдар саны артып келеді. Бұған елде 2011 жылы өткізілген Азиада және 2017 жылғы Қысқы Универсиада сияқты ауқымды спорттық іс-шаралардың өткізілуі үлкен әсерін тигізді.

Осы жарыстарды өткізу үшін арнайы салынған немесе қалпына келтірілген спорттық нысандар дене шынықтыру және спортпен шұғылданатын азаматтар тартылатын орындарға айналды. Елімізде Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 11 қаңтардағы № 168 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы қолданылады, ол бұқаралық спорт пен жоғары жетістіктер спортын қарқынды дамытуды біріктіруші және басты қозғаушы күш ретіндегі ұлттың спорттық әлеуетін жұмылдыруға арналған дене шынықтыру мен спорт саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімді моделін қалыптастыруға бағытталады.

2025 жылға дейін Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамыту тұжырымдамасы

Осылайша, Қазақстан елдің барлық азаматтары үшін тең мүмкіндіктерді қалыптастыру қажеттігінен бастау алады: қоғам барлық азаматтарға әлеуметтік жеңілдіктер мен қызметтерге қолжетімділікті кеңейту арқылы өздерінің әлеуетін іске асыруға жағдай жасауы тиіс. Әлеуметтік мәртебеге, жынысына, ұлтына, туылған жеріне қарамастан, азаматтар өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде әлеуметтік игіліктер мен қызметтер алуға теңдей мүмкіндікке ие болуы керек. Осыны қамтамасыз етудің негізгі тетіктері мыналар:

азаматтардың өмір сүруінің әрбір кезеңінде кепілдік ретінде қамтамасыз етілетін ең қажетті әлеуметтік қызметтердің деңгейінен ең төменгі әлеуметтік стандарттардың белгіленуі - адамның өзін-өзі іске асыру үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін минималды әлеуметтік стандарттар;

азаматтардың толыққанды әлеуметтік-экономикалық өмірге белсене қатысуына бағытталған нысанның немесе көмек мөлшерінің анықталуында адамның экономикалық әлеуетінің дәрежесін қарастыруды қамтитын әлеуметтік көмек көрсетудің мақсатты және сараланған көзқарасы.

Жалпы, Қазақстанда әлеуметтік қызметтер мен әлеуметтік сәтсіздіктердің алдын алуға бағытталған әлеуметтік көмек көрсетудің интеграцияланған моделіне өту әдісі іске асырылады.

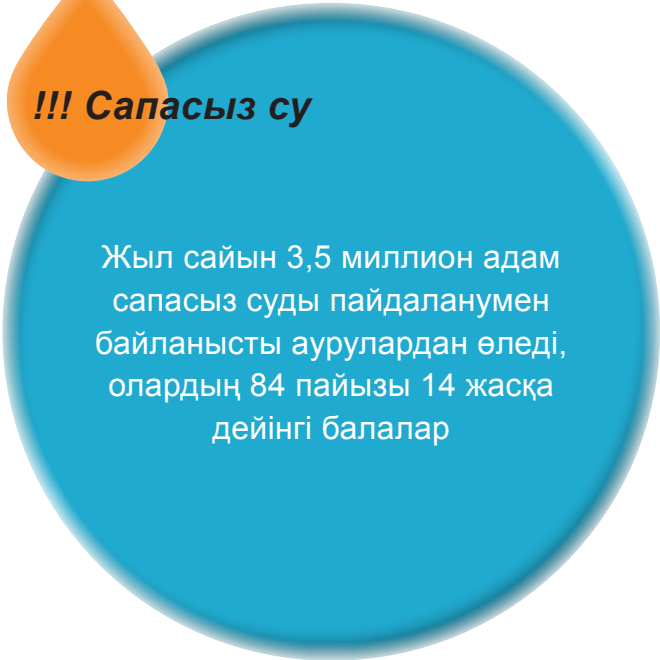
ТАМАҚТАНУ САПАСЫ

Ұлт саулығы - мемлекеттің басты басымдығы. Бұл - қазақстандықтар сапалы азық-түлікті пайдалануға тиіс деген сөз.

Заманауи ғылыми ойлардың ең танымал бағыттарының бірі - «адам экологиясы», ол адамның қоршаған ортамен әрекеттесуінің көптеген аспектілерін, соның ішінде тұтынатын азық-түліктің денсаулық үшін қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерін жандандырады.

!!! Сапасыз су

Жыл сайын 3,5 миллион адам сапасыз суды пайдаланумен байланысты аурулардан өледі, олардың 84 пайызы 14 жасқа дейінгі балалар

Сапалы азық-түлік пен ауыз судың қолжетімділігі халықтың тұрмыс деңгейін бағалаудың маңызды көрсеткіштері болып табылады. Адам денсаулығына сапасыз азық-түлікті тұтыну процесінде туындайтын жоғары қауіп-қатерлер «барлығына арналған санитария» туралы тармақты БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарының тізбесіне енгізуге себеп болды.

Қазақстан Республикасында ұлт саулығы мемлекеттік саясаттың басты басымдықтарының бірі болып табылады. Мемлекет қабылдаған шаралар қазақстандықтардың тұрмыс сапасын жақсарту, өмір сүру ұзақтығын арттыру, салауатты өмір салтын қалыптастыру идеясын алға жылжыту үшін жағдайлар жасау саласындағы көптеген міндеттерді шешуге мүмкіндік берді. Тоғыз жыл бұрын қабылданған «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі халықтың денсаулығы, қауіпсіздігі, дәрі-дәрмектің тиімділігі мен сапасы мәселелерін ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету факторларына жатқызады.

Сонымен қатар, бірқатар факторлардың үйлесуі арқасында, қазіргі уақытта Қазақстанда «халықты сапасыз және денсаулық үшін қауіпті тауарлар мен қызметтерден қорғау» бойынша тұтас саясат жоқ. Осындай факторларға экономиканың нарықтық сипаты және мемлекеттің көптеген тексерулерден, рұқсаттардан және т.б. бас тартудан тұратын әкімшілік кедергілерді азайту арқылы отандық бизнесті қолдауға деген ұмтылысы жатады. Сонымен қатар, Президент Н.Ә. Назарбаев өз Жолдауында былай деді: «біз әрдайым бизнеске көмек көрсетеміз, бірақ адам, оның құқықтары мен денсаулығы маңыздырақ».

Мәселені шешу мақсатында Елбасы Үкіметке шаралар қабылдауды және халықты сапасыз және денсаулық үшін қауіпті тауарлар мен қызметтерден қорғау жөніндегі қызметін ретке келтіруді тапсырды.

Бақылауды қамтамасыз ету тетіктерінің бірі келесі жылдан бастап Тауарлар мен көрсетілетін қызмет сапасын және қауіпсіздігін бақылау комитетінің жұмысы болады.

Оның қызметі, ең бастысы, азық-түлікке, дәрі-дәрмекке, ауыз суға, балалар тауарына, медициналық қызмет көрсетуге сараптама жүргізуді қамтитын болады. Бұл үшін заманауи зертханалық базаны қамтамасыз етіп, білікті мамандар штатын қалыптастыру қажет болады.

Сонымен қатар, бір ғана Комитеттің жұмысы жеткіліксіз болады. Процеске үкіметтік емес сектордың институттарын тарту қажет. Бұл ретте тұтынушылардың құқықтарын қорғау бойынша қоғамдық ұйымдар үлкен рөл атқаруы тиіс.

Бақылауды жүзеге асыру шараларына ғана бағытталу күтілген нәтижені бермейтіні анық. Бизнес қауымдастықтың ұсынылатын тауарлар мен қызметтердің сапасы мен қауіпсіздігі үшін қазақстандықтар алдындағы жауапкершілігін сезінуі аса маңызды болып табылады.

Бизнесмендер компанияның капиталы қаржылық және материалдық ресурстардан ғана емес, тұтынушылар тарапынан деген сенімге де байланысты екенін түсінуге тиіс.

«Бизнес өзінің сапасымен туылады және тіршілік етеді және қажетсіз болған кезде, өледі» - осы хрестоматиялық болған сөздер біздің бизнес қауымдастықтың ұранына айналуға тиіс.

III. ӨМІР СҮРУГЕ ЖАЙЛЫ ОРТА

САПАЛЫ ӘРІ ҚОЛЖЕТІМДІ ТҰРҒЫН ҮЙ

Жайлылық дегеніміз – ең алдымен, тұрғын үйдің қолжетімділігі, ауланың әдемілігі мен қауіпсіздігі, тіршілікке және жұмыс істеуге қолайлы елді мекеннің және сапалы инфрақұрылымның болуы.

Жеке үй сатып алу – әрбір адамның өміріндегі ең маңызды мәселелердің бірі. Әлемге әйгілі «Мастер мен Маргарита» романының «адамдарды құртқан үй мәселесі» деген фразасы баяғыда қанатты сөзге айналды және оған негіз жоқ емес. Өз пәтерің – бұл тұрақтылық пен тыныштықтың кепілі ғана емес, бұл, ең алдымен, отбасын құру мен лайықты тұрмыс сапасын қамтамасыз етудің іргетасы.

Қалыптасқан жағдайды ескеріп, мемлекет «Нұрлы жер» бағдарламасын іске қосты, ол тұрғын үй құрылысына күшті шабыт берді және бүгінде құрылыс секторы Қазақстандағы ең серпінді дамып келе жатқан сектор болып табылады.

ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің деректері бойынша **2018 жылдың қаңтарынан тамыз айына дейін тұрғын үй құрылысына 701,6 млрд.теңге бағытталды, бұл 2017 жылғы қаңтар-тамызға қарағанда 31,2%-ға артық.** Жалпы ауданы 7 732 403 ш.м. **585 көп пәтерлі үй және 25 200 жеке үй** пайдалануға енгізілді. Ағымдағы жылдың алғашқы сегіз айында 370,8 мың ш.м. жалға берілетін тұрғын үй, несиеге - 218,5 мың ш.м. тұрғын үй пайдалануға берілді. Астана, Алматы және Маңғыстау облыстары тұрғын үйлерді пайдалануға беру бойынша бірінші орында тұр.

Сонымен қатар, қаржылық қиындықтар салдарынан әрбір қазақстандықтың пәтер сатып алуға мүмкіндігі жоқ. Жалға берудің қайталама нарығының ұсыныстары да қымбат және өз пәтерін сатып алуға қаражат жинауға септігін тигізбейді. Банктердің бұрын жүзеге асырған ипотекалық несиелендіру тәртібі алдын-ала төлемнің және несиелік сыйақының жоғары пайызын қамтыды, ол да барлық тұрғын үйге мұқтаждар үшін қолайлы болмай шықты және мәселенің мемлекеттік ауқымда шешілуіне мүмкіндік берген жоқ.

Тұрғын үй мәселелері, әлеуметтік маңызы бар кез келген мәселе сияқты, Мемлекет басшысының тұрақты бақылауында тұр. 2018 жылдың наурыз айында Елбасы Қазақстан халқына «Бес әлеуметтік бастаманы» ұсынды. Президенттің ұсыныстарының бірі **«7-20-25» ауқымды бағдарламасын іске қосу болды.**

Бұл несие бойынша сыйақы мөлшерлемесі жылдық 7%, бастапқы жарна - 20%, халыққа ай сайынғы төлемді барынша айзайту мақсатымен несие мерзімі 25 жылға дейін ұзартылды.

Мемлекет басшысы 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауында халықты тұрғын үймен қамтамасыз ету тақырыбына тағы оралды. Атқарушы билік органдарына берген тапсырмалар арасында жергілікті бюджеттен жеңілдікті ипотека бойынша бастапқы жарналарды ішінара субсидиялау мәселесін пысықтау ұсынылды. Бұл мәселені шешу әкімдерге жүктелді. Осы механизм шеңберінде азаматтар «7-20-25» схемасы бойынша ипотекаға өтінім берген кезде бастапқы жарнаны төлеу үшін жергілікті бюджеттен субсидия алу құқығын қамтамасыз ететін сертификаттарды алу мүмкіндігі болады деп күтіледі. Осындай тұрғын үй сертификаттарын беру білікті оқытушыларға, дәрігерлерге, полиция қызметкерлеріне және

өңірлерге қажетті басқа мамандарға ипотекалық несиені алу мүмкіндігін арттырады.

Бұдан бөлек, урбанизацияның объективті дамып келе жатқан үрдісін ескере отырып, Мемлекет басшысы ірі қалалардағы әлеуметтік қорғалмаған топтарға арналған жалға берілетін тұрғын үй құрылысын ұлғайтуды тапсырды.

Алдын ала бағалау бойынша бұл шаралар 250 мыңнан астам отбасына өздерінің жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді.

Мемлекет басшысы «жаппай құрылыс алаңдарына арналған инженерлік инфрақұрылым жүргізуді қоса алғанда, мемлекет бес жыл ішінде 650 мың отбасыға немесе 2 миллионнан астам азаматтарымызға қолдау көрсетеді» деп айтып өтті.

Нарықтық экономика азаматтарға тұрғын үйді тегін беруді қарастырмаса да, мемлекет әлеуметтік саясатты іске асыру шеңберінде қаржылық міндеттемелерді өзіне жүктейді. Атап айтқанда, Мемлекет басшысы Үкіметті әлеуметтік секторға, қауіпсіздік пен инфрақұрылымға мән бере отырып, бюджет шығыстарының басымдықтарын қайта қарауға міндеттеді.

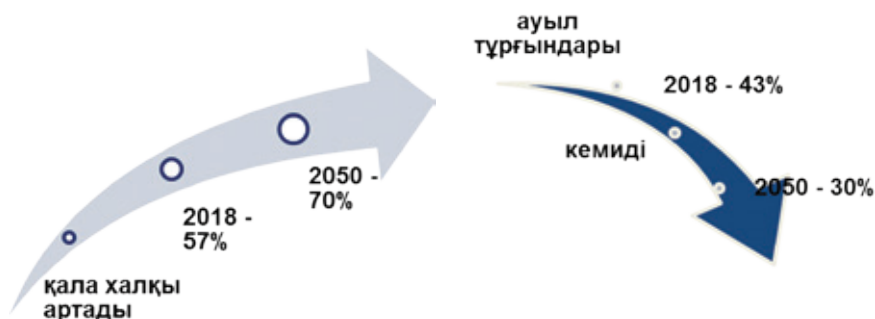
АУМАҚТАРДЫ ДАМУ

Еліміздің аумақтық дамуына жаңа тәсілдер енгізуді қамтамасыз ету қажет.

Өңір – бұл аумақ қана емес, кеңістіктік қауым. Осындай қауымдар мен аумақтардан мемлекет құрылады. Аймақтардың теңдестірілген дамуы болмаса, мемлекеттің тұтастай дамуы мүмкін болмайды.

Жолдауда қойылған тағы бір міндет – еліміздің аумақтық дамуына жаңа тәсілдер енгізуді қамтамасыз ету. Атап айтқанда, **2019 жылдың 1 қыркүйегіне дейін Еліміздің басқарылатын урбанизациясының жаңа картасына айналатын Еліміздің 2030 жылға дейінгі аумақтық-кеңістіктік дамуының болжамды схемасын әзірлеу тапсырылды.**

Урбанизация әлемдік дамудың тренді болып келді және қала береді. БҰҰ «Әлемдік урбанизацияның келешегі 2018» баяндамасының деректеріне сәйкес Қазақстанда 2050 жылға қарай ауыл және қала халқының сандық ара-қатынасы келесідей өзгереді:

Онымен қоса, БҰҰ берген баға бойынша 2030 жылы біздің елімізде мынадай болады:

Халық саны	1 млн-нан 5 млн адамға дейін	500 мыңнан 1 млн адамға дейін	300 мыңнан 500 мың адамға дейін
Қала саны	3 қала	1 қала	6 қала

Қазір жағдай осындай көрініс береді:

Халық саны	1 млн	500 мыңнан 1 млн адамға дейін	300 мыңнан 500 мың адамға дейін
Қала саны	3 қала	1 қала	5 қала

Осылайша БҰҰ болжамдары бойынша үш мегаполистің халқы 5 млн. адамға дейін ұлғаяды.

Өңірлерді дамыту – мемлекеттік саясаттың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Қазақстанда бұл үдеріс ішкі жалпы өнім көрсеткіштері мен ірі агломерациялар, қазақстандық мұнай өндіруші облыстар мен басқа да өңірлер арасындағы үйлесімсіздік пен айтарлықтай алшақтықпен күрделенеді. 2020 жылға дейін іске асырылатын Өңірлерді дамыту бағдарламасы өңірлерді дамытуды бірыңғай қорытындыға келтіре отырып, түзеуге арналады.

Хаб қалалар ұлттық және өңірлік әрекеттестік орталықтарына айналуы тиіс. Әр кіші өңірде – өз орталығы.

Нақты осы қалалар макроөңірлердің экономикалық белсенділігі, капиталдың, ресурстардың, озықтехнологиялардың, қызметтердің шоғырлану орталықтарына айналады, көші-қон ағындарын тарту нүктелері болып, табиғи урбанизацияға ықпал ететін болады.

Ауылдық аймақтарды дамыту

Статистикаға сүйенсек, 6672 қазақстандық ауылдық елді мекендердің үштен бірінен кемі – барлығы 1229 елді мекеннің жоғары даму әлеуеті бар. Бұл ретте ауылдардың жартысынан астамында халық саны аз – оларда ауыл тұрғындарының 8,9 пайызы ғана тұрып жатыр.

Ауылдық жерлерді дамытудағы Беларусь тәжірибесі

Беларусь әлеуметтік және индустриалдық салаларды дамытуға, ауыл шаруашылығын тұрақты дамытуға жағдай жасауға, ауыл халқының кірістерін ұлғайтуға, ауылдық жерлерде өмір сүру беделіне негіз қалауға және ауылдық жерлердегі демографиялық ахуалды жақсартуға, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түлік өнімдерінің тиімді өндірілуін қамтамасыз етуге бағытталған ішкі нарық үшін жеткілікті көлемдер және экспорттық ресурстарды қалыптастыруға ерекше көңіл аударды. Реформа нәтижесінде Беларусь ауылдарында агроқалашықтар пайда болды. Бұл елді мекендерде ғана емес, сондай-ақ көрші аумақтарда тұратын тұрғындар үшін де жақсы тұрмыс деңгейін қамтамасыз ететін, дамыған әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымы бар, өзіндік өндіріспен қамтамасыз етілген сапалы жаңа қоныс түрі.

Ауылды дамытудың қазақстандық жолы – **тірек саналатын ауылдық елді мекендер құру.**

Бағыттары:

► **Негізгі қала құрайтын өндірістер** осы елді мекендердің әлеуетін дамытудың, сондай-ақ шағын және орта бизнестің дамуын ынталандырудың негізгі құралы болады.

► **Әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымды дамыту.** Бұл, ең алдымен, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы объектілерін, инженерлік-көлік инфрақұрылымын салу, күрделі, орташа және ағымдағы жөндеу, апаттық тұрғын үйлер мен иесіз объектілерді бұзу, көшелер мен саябақтарды

гүлдендіру мен абаттандыру, қатты тұрмыстық қалдықтар полигонын жайластыру, балалар және спорт алаңдарын салу.

► **Көлік инфрақұрылымы**, тірек саналатын елді мекендерді елдің бірыңғай көлік желісіне қосады, онысымен елдің мобильділігін қамтамасыз етеді және көлік шығындары мен тасымалдауға кететін уақытты төмендету есебінен ауыл экономикасының өндірістік мүмкіндіктерін кеңейтеді.

«Инфрақұрылым адамдарға» моделінен «адамдар-инфрақұрылымға» моделіне бірте-бірте көшу қажет.

► **Мемлекеттік және коммерциялық қызметтер көрсету орталықтарын құру**, бұл халықтың оларға қол жеткізу мәселесін шешуге тиіс. Әңгіме, ең алдымен, халыққа қызмет көрсету орталықтарын, полицияның тірек пункттерін, екінші деңгейдегі банктердің филиалдарын, микрокредиттік ұйымдарды, ауылдық кредиттік серіктестіктерді, сақтандыру компанияларын, нотариустарды, сервистік-дайындау орталықтарын, техникалық қызмет көрсету станцияларын ашу турасында болып отыр.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ

Құқық қорғау органдарының жұмысына терең және сапалы өзгерістер қажет.

Қазақстан мемлекетті ілгерілетіп трансформациялау жолына тұрды. Жолдауда айтылған реформалар мен өзгерістер бағыттардың кең спектрін қозғайды, неғұрлым терең және жүйелі сипатты қамтиды. Халықты одан әрі табысты дамыту мен әлеуметтік

көңіл-күйін, сондай-ақ тұрмыс сапасын арттыру негіздерінің бірі - қоғамда қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады, азаматтар қауіпсіз қоғам мен мемлекетте ғана өз мүмкіндіктерін жүзеге асырып, қоғам мен ел игілігі үшін еңбек етіп, тер төге алады, сондықтан құқық қорғау жүйесін реформалау қоғамдық сауалдар мен қоғамдағы талаптарға сәйкес келеді.

Құқық қорғау органдарын, әсіресе ІІМ реформалау – бұл қай кезде де қазіргі мәселелерді, әлемдік тәжірибені, қоғамның болжамдары мен мемлекеттің мүмкіндіктерін терең талдауға негізделген күрделі үдеріс және кешегі құқық қорғау жүйесінде тиімді жұмыс істеп келген әрекеттердің бүгінгі таңда ешқандай нәтиже бермеуі және өзекті болмай қалуы әбден мүмкін. Құқық қорғау жүйесінің реформалары бүгін басталған жоқ, бұл үдеріс ұзақ жылдар бойы жүргізіліп келеді және бұл үдерістің өзіндік жетістіктері мен кемшіліктері бар.

Осы Жолдауда **құқық қорғау жүйесін жаңғыртуға қатысты бірнеше бағыттар белгіленген болатын:**

1. Құқық қорғау органдарын, әсіресе ІІМ өзіне тиесілі емес функциялардан арылту.

Бәрімізге белгілі болғандай, ІІМ 2010 жылдан бастап бірқатар бейіндік емес функциялардан босатылған болатын, яғни тұрақты функционалдық жеңілдену үдерісі жүріп жатыр. Мысалы, медициналық айықтырғыш жүйесі Денсаулық сақтау министрлігіне, кәмелетке толмағандарды уақытша оқшаулау, бейімдеу және оңалту орталықтарын – Білім және ғылым министрлігіне, техникалық тексеруді өткізу бойынша функциялар бәсекелі ортаға берілді.

Одан кейін **2013 жылы** жол полициясын әкімшілік полицияға өзгерттік, жұртшылық аталмыш реформаға оң баға берді.

2018 жылы ІІМ бірқатар қызметтерін қайта құру мен біріктіру жүріп жатыр, мысалы, жергілікті полициямен учаскелік инспекторлар қызметі, жол-патруль, табиғат қорғау полициясы, сондай-ақ әкімшілік қамауға алынғандарға арналған арнайы мекемелер біріктірілді. Көріп отырғанымыздай, құқық қорғау

органдарының реформасы да кезең-кезеңімен және біртіндеп жүргізіліп жатыр. Жалпы, осы өзгерістердің оңтайлы екенін халықаралық рейтингтер де көрсетіп жатыр.

2017 жылы Қазақстан Бүкіләлемдік экономикалық

форумның сарапшылары жасаған әлемнің ең қауіпсіз мемлекеттері рейтингінде 58-ші орынды иеленді. Рейтингте сарапшылар қылмыстылық, оның ішінде лаңкестік жағдайын, халықтың құқық қорғау органдары қызметкерлеріне сенім деңгейін және құқық қорғау органдары қызметкерлерінің халықты қорғау қабілетін бағалады.

2. Құқық қорғау органдарының халықпен жұмыс істеуінің жаңа форматтары

Елдегі өзгерістердің негізгі қатысушылары мемлекет емес, азаматтар болып табылады, сондықтан бүгінгі таңда жігерімізді экономиканы, мемлекеттік қызметті реформалау саласына ғана емес, қоғам, азаматтар және мемлекет арасындағы қарым-қатынастар саласына да бағыттау ерекше маңызды болып табылады.

Мемлекет басшысы тиімді экономикалық басқару саласындағы аса маңызды міндетті айтып өткені бәріміздің есімізде: «мемлекеттік органдар азаматтардың ескертулері мен ұсыныстарын нақты уақыт режимінде есепке алу мен жедел әрекет ету үшін заманауи цифрлық технологияларды қолдануға тиіс».

Бұл ретте Ашық үкіметтің, әлеуметтік желілердің, виртуалды алаңдар мен қабылдау бөлімдеріннің мүмкіндіктері сияқты құралдардың маңыздылығы жайлы айта кету керек.

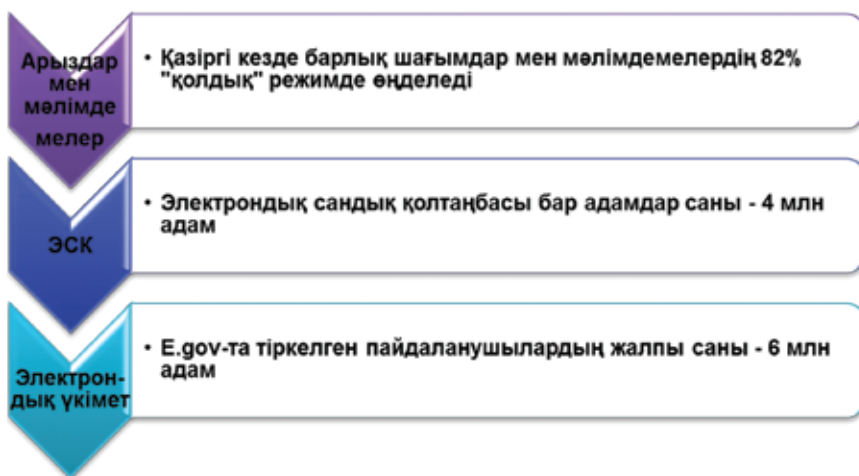
БҰҰ деректері бойынша **190** мүше мемлекет қаржыны автоматтандырылған басқаруды енгізді, **179** – кедендік рәсімдеу жүйесін, ал **159** – салықтық әкімшілендіру жүйесін енгізді. Оның ішінде **148** мемлекет цифрлық сәйкестендірудің қандай да бір

түрін енгізген, ал **20** мемлекетте цифрлық сәйкестендірудің көп мақсатты платформасы құрылды.

Қазақстанда азаматтардың ескертулері мен ұсыныстарын нақты уақыт режимінде есепке алуға арналған технологияның мысалы ретінде «Ашық үкіметті» келтіруге болады, нақты айтқанда «Ашық диалог». Деректерге сәйкес келіп түскен өтініштер саны бойынша бірінші орынды Ішкі істер министрлігі иеленді.

Осыған сәйкес, ИМ онлайн сервистерді одан әрі жақсартуға баса назар аударуы қажет, бұл ең алдымен «электрондық үкімет» платформасына қатысты (e.gov). Бұл құқық қорғау органдары қызметкерлері мен халық арасындағы қарым-қатынастың төмендеуіне ықпал ететін болады.

Сонымен қатар, азаматтардың шағымдары мен өтініштерін есепке алу мен статистика жүргізудің бірыңғай базасын құру қажет, бұл ретте, «электрондық үкімет» платформасын негізге алуға болады. Көріп отырғанымыздай, басқару үдерісі ғана емес, мемлекет пен халықтың өзара қарым-қатынастары да цифрландырылып келеді, осыларды өңірлік деңгейде де жандандыру қажет.

3. Полиция жұмысының кәсіби стандарттары.

Бұл кәсіби мінез-құлық үлгісі - өз функцияларын іс жүзінде, қалыптасуы мүмкін жағдайлардың контекстінде орындау. Осындай стандарттар қазір де жоқ емес. Стандарт бұл алгоритм болып табылады, яғни мәселені кезең-кезеңімен шешу. Басқаша айтқанда, осы типтік алгоритмдерге түзетулер енгізу, жаңа шаблон жасау және оны жұмыс стандарты ретінде бекіту қажет.

Сонымен қатар, полицияның қанша типтік функциялары бар болса, стандарттар саны да сонша болу керек. Функция астарында полиция жұмысының, мысалы, қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл сияқты қандай да бір жалпы бағыты емес, полицейлер шешетін неғұрлым нақты міндет түсінік беруі тиіс. Мысалы, тұтқынға алғаннан кейінгі алғашқы медициналық тексеру. Немесе қылмыскерді ұстаған жағдайда арнайы құралдарды қолдану. Функцияның басқа мысалы – азаматтардан өтініштер қабылдау.

4. Полицияның жұмысын бағалау критерийлері: халықаралық тәжірибе

▶ АҚШ

АҚШ-та полицияның жалпы жұмысын бағалау үшін ең жиі қолданылатын критерийлер: қылмыстың әрбір санаты бойынша қамауға алу саны; тергеу аяқталған істердің пайызы; полицияға шағымдардың саны; полиция қызметкерінің игере алатын жүктемесі; полицияның жұртшылық алдындағы бейнесі.

▶ Ұлыбритания

Ұлыбританияда полицияның орталықсыздандырылған сипатын ескере отырып, полиция қызметін бағалаудың әртүрлі критерийлер жиынтығы бар. Соның бірі кадрлардың тұрақтамауы; полицияға шағымдардың саны; қылмыстар санының ұлғаюы немесе азаюы; жұмыстағы кемшіліктерді жою қабілеті сияқты көрсеткіштер. Басқа көрсеткіштер мынадай: ішкі әлеуметтік шиеленістер, қақтығыстар мен дау-дамайларды

төмендету және көнерлік деңгейде ұстап тұру; халықпен, әсіресе, кейбір әлеуметтік топтар және ұлттық азшылықтармен қарым-қатынастар.

► Германия

Германияда қылмыстардың ашылуы полиция қызметінің тиімділігін бағалау критерийлері арасында бірінші орын алады. Қылмыстық полицияның қызметін айтарлықтай дәрежеде сипаттайтын осы көрсеткішпен қатар, басқа көрсеткіштер де қолданылады: өз функцияларын кәсіби орындау; материалдық және адам ресурстарын неғұрлым оңтайлы пайдалану; оқиғаларға әрекет ету жылдамдығы; объектілерді күзетудің сенімділігі; жаппай тәртіпсіздіктер мен бұзақылықтың шебер алдын-алу және оны болдырмау; төтенше жағдайларда іс-қимылдарға әзірлік дәрежесі.

► Бразилия

Бразилияда қылмысқа қарсы күресті Қоғамдық тәртіп басқармасы жүзеге асырады, оның құрамына азаматтық және әскери полиция кіреді. Азаматтық полиция қылмыстарды ашуды жүзеге асырады. Орындалған жұмыстарды есепке алу үшін балдық жүйе енгізілген: ашылған істер немесе аяқталған тергеулердің саны - 14 балл, ал ашылмаған істер - 2 балл, қамауға алу ордерлерінің саны - 8 балл, тінту - 4 балл және т.б.

СОТ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ

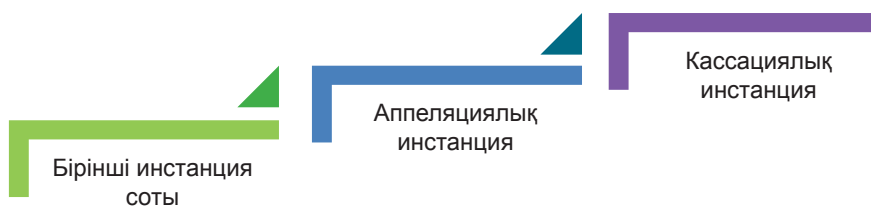
Сот жүйесін одан әрі жаңғырту. Құқық үстемдігі - біздің реформаларымыздың табысты болуының негізгі факторы.

Қазақстанның мемлекеттік саясаты контекстінде сот жүйесін жаңғырту жайлы «100 нақты қадам» Ұлт жоспарында нақты айтылған, онда сот жүйесіне 11 қадамды жүзеге асыру бекітілген.

2016 жылдың 1 қаңтарынан Елбасының жоспарын жүзеге асырудың практикалық кезеңі басталды. Жаңа Азаматтық

іс жүргізу кодексі мен «Жоғары Сот Кеңесі туралы» заң қабылданды және «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» заңға, Қылмыстық іс жүргізу кодексі мен Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне қажетті түзетулер енгізілді.

2016 жылы бес сатылы әділдік жүйесі үш сатылы деңгейге көшу арқылы оңтайландырылды: бірінші сатыдағы сот, апелляциялық саты, кассациялық саты. Бұл жүйе халықаралық стандарттарға толығымен сәйкес келеді.

Соттардың қызметін цифрландыру шеңберінде «Төрелік» автоматтандырылған ақпараттық-талдамалық жүйесі енгізілді, ол сот құжаттарының электронды мұрағатын, соттардың интернет-ресурстарын, «Сот кабинеті», «Сотқа шақыру қағазы», «Сот құжаттарымен танысу» сияқты сервистерді қамтиды.

2017 жылдың қыркүйек айында Жоғарғы соттың Ахуалдық орталығы жұмыс істей бастады, ол елдегі 370 соттан 700-ден астам көрсеткіштер бойынша түсіп отыратын өзекті сот ақпаратын электрондық форматта тәулік бойы жинау мен талдауды жүргізеді. Ахуалдық орталық республикамыздың барлық сот залдарында процестер жүргізу барысын бақылап отырады. Бұл сотта әдепсіз әрекет жасаудың, соның ішінде сот процесіне қатысушыларға қауіп төндірудің барлық жағдайларын барынша жылдам анықтауға мүмкіндік береді.

Судья лауазымына үміткердің кәсіби біліктілігі мен құзыреттілігін тексеру үшін жағдайлық тестілеу жүйесі және бір жылдық сынақ мерзімі енгізілді. Сонымен қатар, сот лауазымына үміткерлер үшін сот ісін жүргізуге қатысумен тікелей байланысты бес жылдық жұмыс тәжірибесінің болуы турасындағы талап енгізілді. Онымен қоса, Әділет академиясы Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясынан бөлініп, Жоғарғы сотқа берілді.

Сонымен бірге, сот жүйесін жетілдіру мақсатымен соттарды мамандандыру кеңейтілуде. 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап, Қазақстанда алғаш рет инвестициялық даулар бойынша сот ісі құрылды. Инвестицияларды құқық қорғауды қамтамасыз ету үшін Жоғарғы сотта ірі инвесторлардың қатысуымен дауларды қарау бойынша мамандандырылған алқа құру, сондай-ақ Астана қалалық сотында басқа да инвестициялық дауларды қарау бойынша мамандандырылған құрамды қалыптастыру арқылы инвестициялық дауларды қарау жөніндегі соттарды мамандандыру енгізілді.

Жоғарғы сот әділ сот жүйесін одан әрі жетілдіру үшін бірқатар кешенді шешімдерді әзірлеу бойынша жұмысын жалғастыруда.

IV. АЗАМАТТАР СҰРАНЫСЫНА БЕЙІМДЕЛГЕН МЕМЛЕКЕТТІК АППАРАТ

МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін түбегейлі арттыру.

Жаңа формацияның мемлекеттік қызметшілері жаңа басқарушы элитаға қажетті сипаттамаларды қамтуға тиіс:

Жаңа басшылар әртүрлі білім салаларының мамандары болуы керек, бұл дегеніміз – олар белгілі бір саланың

мамандары болуға тиіс. Осындай мамандану мүдделер ымырасына, әртүрлі әлеуметтік күштердің бәтуаластығына негізделген баламалы шешімдерді іздеу мүмкіндігін жабады, ал кейде жояды. Жаңа басшылар әртүрлі басқару салаларының ерекшелігін деңгейлер (өңірлік,

жергілікті) бойынша ғана емес, функциялар (стратегиялық басқару, ақпаратты, қаржыны, адам ресурстарын және т.б.) мен құрылымдар (мемлекеттік басқару, коммерциялық басқару, қоғамдық ұйымдарды басқару) бойынша ескеруге тиіс.

Жаңа формацияның басшылары – бұл төмендегілерді іске асыратын қызметкерлер:

- ▶ әлеуметтік-экономикалық реформаларды өткізушілер рөлін өздері атқарады;
- ▶ көзқарастар тереңдігі мен стратегиялық ойлау қабілеті бар;
- ▶ елдің негізгі бағдарламалық құжаттарының мазмұны мен мәнін жетік түсінеді;
- ▶ өз қызметінде жоғары тұрған меморгандар мен лауазымды тұлғалардың тапсырмаларын орындаумен шектелмейді;
- ▶ өздері жүзеге асыратын жұмыс пен мемлекеттің жалпы стратегиялық мақсатымен өзара байланысын ұғынады;
- ▶ батыл, стандарттан тыс идеялар ұсынуға қабілетті.

Астана қаласы әкімдігі, Маңғыстау облысы әкімдігі, Әділет министрлігі мен Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінде **жалақы төлеудің жаңа жүйесі** пилоттық режимде енгізілді.

Мемқызметшілердің ай сайынғы жалақысы **жұмыстың сипаты мен күрделілігіне** байланысты болады (дәстүрлі жүйе мемқызметшінің лауазымы деңгейі мен жұмыс өтілін ғана есепке алды).

Ескі жалақы кестесі бойынша министрліктердің қызметкерлері әкімдіктердің қызметкерлеріне қарағанда едәуір жоғары болды, ал кез келген басшының жалақысы орындаушының жалақысынан жоғары болды, бұл ретте жұмыстың мазмұны есепке алынған жоқ. Бұл жалақы төлеудегі үйлеспеушілікке әкеп соқты және олардың меморган үшін маңыздылығы есебімен лауазымды саралаған жоқ.

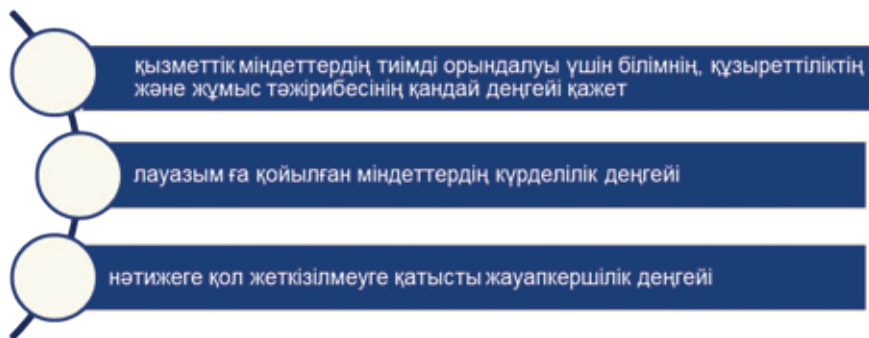
Жалақы төлеудің жаңа жүйесінің ерекшелігі - **жүктелген міндеттердің шеңбері мен қызметшінің нәтижелілігін** есепке алуында.

Мемқызметшінің табысы **екі бөліктен** құрылатын болады:

Жаңа жүйе былайша айтқандағы **факторлық-балдық шкалаға** негізделген, оған сәйкес барлық лауазымдар **үш фактордың** есебімен бағаланады:

Факторлардың әрқайсысы бойынша балл шығарылады, ал олардың жиынтығы жалақы төлеудің жаңа кестесінде лауазымның орнын айқындайды. Барлық лауазымдарды бағалау нәтижесінде, олар төрт блок бойынша топтастырылды:

- ▶ **жоғары басқару құрамы**, онда жауапты хатшылар, аппарат басшылары мен комитеттердің төрағалары кірді;
- ▶ **негізгі** (салалық бөлімшелердің лауазымдары);
- ▶ **ықпал етуші** (заңгерлік, қаржылық, кадрлық, ақпараттық-технологиялық сүйемелдеу, жұртшылықпен байланыс үшін жауапты лауазымдар);
- ▶ **қосалқы** (әкімшілік-шаруашылық қызмет үшін жауапты лауазымдар).

Аймақтардағы және орталықтағы мемлекеттік қызметшілердің жалақыларындағы сәйкессіздікті азайту - жаңа жүйені енгізудің тағы бір маңызды жағымды қыры болып табылады.

Мәселен, егер бұрын әкімдіктің бас маманы орталық мемлекеттік органның бас сарапшысына қарағанда орта есеппен 70%-ға (115 мың теңге) аз алған болса, енді айырмашылық орта есеппен 10% (210 мың теңге).

Мысалы, өңірлік деңгейде төменгі лауазымға жалақы мөлшері 62 мыңнан 117 000 теңгеге дейін артады. Орталықта -

84 мыңнан 136 000 теңгеге дейін. Пилоттық жоба аяқталғаннан кейін жобаны республика бойынша жүзеге асыру мерзімдері туралы шешім қабылданады.

Көптеген ұйымдар, соның ішінде мемлекеттік, жекеменшік, халықаралық (БҰҰ, Дүниежүзілік Банк, Азия Даму Банкі және т.б.) өз ұстанымдарын бағалау үшін фактор-балдық бағалауға сүйенеді. АҚШ, Сингапур, Малайзия, Жаңа Зеландия және басқа да экономикалық дамыған елдерде қызметкерлердің жұмысы осылай бағаланады.

Жаңа сыйлықақы жүйесіне қатысты айтар болсақ, онда, біріншіден, **«сыйлықақы»** ұғымының өзі **«бонус»** деп өзгертілді. Екіншіден, олар мемлекеттік қызметшінің жыл соңындағы жұмыс нәтижелеріне қарай төленетін болады.

ШЫҒЫНДАРДЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ҚАРАЖАТ ҮНЕМДЕУ

Осы күрделі кезеңде бөлінетін әрбір теңгенің қайтарымының мол болуына қол жеткізу керек.

Мемлекеттік қаражатты тиімсіз пайдалану ең алдымен мемлекеттік органдардың бюджеттерін жоспарлаудағы кемшіліктермен шарттасады. Бюджеттік бағдарламалардың әкімшілері айқын мақсаттарды қоюды, тиімділік пен нәтижелілік көрсеткіштерін анықтауды білмейді. Бюджет шығындары көбінесе үнемдеуді кейінгі қайта бөлу, ағымдағы міндеттерді ұзақ мерзімді дамуға нұқсан келтіре отырып шешу мақсатымен ұлғайтылады.

Сонымен қатар, сапасыз жоспарлаудың кесірінен ондаған мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізілмей қалады. Бұл ақырында бюджеттік бағдарламалардың сапасыз және тиімсіз атқарылуына әкеп соғады және бағдарламалық құжаттарды жүзеге асыруға

кері әсерін тигізеді. Өз кезегінде, ведомстволардың бірінші басшыларында бюджеттік бағдарламаларды негізсіз жоспарлау мен атқару үшін айқын жауапкершілік жоқ.

Онымен қоса, бюджет қаражатын ұтымды шығындау мақсатымен 2017 жылы заңнамаға бюджеттік процесті жетілдіру бойынша түзетулер енгізілді. Заңның негізгі жаңалықтары бюджеттік бағдарламаларды іске асыруды жеңілдету және мемлекеттік органдардың дербестігін арттыру болып табылады. Басқа маңызды тармақтар арасында мыналарды айтып өтуге болады:

- ▶ Бюджетті түзету арқылы басқа бюджеттік бағдарламалар арасында тиімсіз пайдаланылған және пайдаланылмаған бюджеттік қаражаттарды қайта бөлу;

- ▶ Квзимемлекеттік секторға бөлінген қаражатты тиімді ету шаралары. Квзимемлекеттік сектор субъектілеріне бюджеттік қаражатты олардың игерілуі мен жобаларды іске асырудың кезеңділігіне қарай бөлу механизмін қолдану;

- ▶ бюджеттік инвестициялық жобаларды төлемдердің айқындылығын талдау, құрылыс сапасына мониторинг жасау және бюджет қаражатын мақсатты қолданылуына бақылау жүргізу үшін қазынашылық сүйемелдеу.

Мемлекет қаражатын ұтымды қолданудың оң тәжірибесі ретінде Алматы қаласын келтіруге болады, онда 2018 жылы мемлекеттік сатып алу мен жобаларды оңтайландыру кезіндегі үнемдеу есебінен 9,3 млрд. теңге үнемделді. Бұл қаражат, өз кезегінде, сыртқы жарықтандыру желілерін жөндеуге, тұрғын аудандардағы жолдарды салуға, мүмкіндіктері шектеулі адамдарды қолдау үшін құралдар сатып алуға (675 адамға тифлотехникалық құралдар, 871 адамға сурдотехникалық құралдар), жұмыссыздарға 50 мамандық бойынша қысқа мерзімді кәсіби курстарды ұйымдастыруға бағытталды.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС

Сыбайлас жемқорлықпен белсенді күрес жалғасатын болады.

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жүйесін жаңғырту «100 нақты қадам» Ұлт жоспары және сыбайлас жемқорлық іс-қимылдарын алдын алу арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа саясаттың негізін қалаған, елдің 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы аясында жүргізіледі.

Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі мемлекеттік сатып алулар саласында жемқорлық

Көрсетілетін мемлекеттік қызметтер аясында мемлекеттік қызметшілердің тұрғындармен тікелей қарым-қатынасын азайтуға қол жеткізген жөн.

тәуекелдерін төмендету бойынша жұмыс жүргізіп жатыр. Биылғы жылы «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасымен бірлесе отырып, бизнес үшін неғұрлым маңызды 16 салада, оның ішінде мемлекеттік сатып алу саласында сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне талдау жүргізілді. Осы жұмыстың нәтижесінде Қаржы министрлігіне сыбайлас жемқорлық тәуекелін жою бойынша 19 ұсыныс енгізілді.

Білім беру саласында 6435 мектепте 5-11 сынып оқушылары үшін «Адал ұрпақ» ерікті клубтар құрылды, оған 956713 оқушы кіреді. Олар мектептік ортадағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдарды ұйымдастырудың негізгі буыны ретінде әрекет етеді.

Осы іс-шараның қорытындысы бойынша Білім және ғылым министрлігі жоғары оқу орындарында Академиялық адалдық кодексін бекіту туралы мәселені пысықтап жатыр. Кодекс, ең алдымен, жоғары оқу орындары басшылыққа алатын бірыңғай стандарттарды белгілеуге бағытталған. Атап айтқанда:

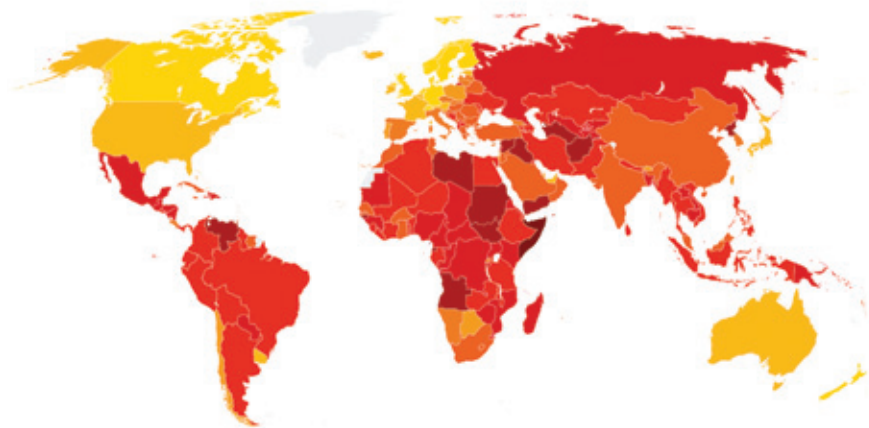
- ▶ оқу процесінің автоматтандырылған бірыңғай ережесі, сондай-ақ, жатақханадан орын беру сияқты және т.б. процедуралар, олар заңсыз сыйақы берудің кез келген көрінісін, сондай-ақ плагиатты жояды деп күтіледі;

- ▶ кафедра басшыларының, деканаттардың жұмыскерлердің заңсыз жолмен алған игіліктер фактісі бойынша дербес жауаптылығы (моральдық-этикалық, тәртіптік).

2001 жылы сыбайлас жемқорлық қылмыстары бойынша ресми статистика көрсеткендей, аталған жылдар ішінде 10 мыңнан астам адам (10 391) осы фактілер бойынша айыпталған.

Сонымен қатар, 2017 жылдың соңына қарай Transparency International жемқорлықты аңғару индексіне Қазақстан 122-ші орынды иеленді. Қазақстан орынды Өзірбайжан, Молдова, Либерия, Мали, Непал сияқты елдермен бөлісті. Бір жыл ішінде біздің еліміз 9 сатыға бірден көтерілді, 2016 жылы Қазақстан 29 балмен 131-ші орынға ие болды. Шығыс Еуропа және Орталық Азия аймағы тұрғысында Қазақстан 10-шы орынға ие. Аймақтағы ең жақсы көрсеткіш Грузия, Беларусь және Арменияда. Индексте

Қазақстанна төмен орын алғандар Украина, Қырғызстан, Ресей, Өзбекстан, Тәжікстан, Түркіменстан болды. Рейтингтегі ең жоғары орындарды Жаңа Зеландия (89 балл), Дания (88 балл), сондай-ақ Финляндия, Норвегия және Швейцария (85 балл) иеленеді.

Сыбайлас жемқорлық деңгейі жоғары елдер қызыл түспен, төмен деңгей – сары түспен белгіленген. Қазақстан қызғылт-сары түспен белгіленген. Ресурc: transparency.org

Сыбайлас жемқорлықты аңғару индексі, Transparency International, аса үрейлі фактілерді көрнекі көрсетеді: сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жаппай жүргізіліп жатқанына қарамастан, көптеген елдер осы күресте өте баяу жылжып келеді. Сыбайлас жемқорлықты ауыздықтау үшін керегі уақыт болса да, соңғы алты жыл ішінде көптеген елдер әрең аяқ алып жатса, кейбіреулері сол орнынан тапжылған жоқ. Индекстің нәтижелерін кейінгі талдау одан сайын үрейлендіреді, оған сәйкес пресса мен үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) неғұрлым осал елдерде, әдетте, сыбайлас жемқорлық деңгейі де тым жоғары.

ТИІМДІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАР АРҚЫЛЫ ФОРМАЛИЗМ МЕН БЮРОКРАТИЯНЫ АЗАЙТУ

Үкімет пен барлық мемлекеттік органдардың жұмысында **формализм мен бюрократияны азайту қажет.**

Ақпарат мемлекеттік органдардың ішкі басқаруында және оның сыртқы байланыстарында маңызды рөл атқарады. Ақпаратты алмасуға мүмкіндік беретін байланыс түрлері төмендегі санаттарға бөлінеді:

Бірінші түрі - адамдар арасындағы коммуникациялар. Бұл байланыс түрінде басты міндет - мәліметтер мен ақпаратты бір адамнан екінші адамға жеткізу. Мемлекеттік органдарда тұлғараалық алмасу процесі ең маңызды болып табылады, себебі жақсы дамыған жүйе аздаған өзгерістер енгізуге, жаңа тапсырмаларды іздеуге және белгілеуге мүмкіндік береді. Осының бәрі қызметкерлердің мақсаттары мен міндеттерін

сапалы үйлестіруге мүмкіндік береді. Тұлғааралық қарым-қатынаста кері байланыс маңызды рөл атқарады. Кері байланыс арқылы басшы немесе үйлестіруші байланыстың қаншалықты нақты және тиімді екеніне дұрыс баға бере алады және онысымен сигналдардың жұмысын арттырады.

Екінші түрі — шағын топтардағы коммуникациялар. Әдетте, мұндай топтар белгілі бір ақпаратты алатын немесе жолдайтын бірнеше адамнан тұрады. Мемлекеттік билік органдары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарында шағын топтар көбінесе «сектор» немесе «бөлімдер» деп аталады. Секторлар мен бөлімдер мемлекеттік және жергілікті құрылымдар үшін өте маңызды, нақты айтқанда, олардың қызметіне бүкіл мемлекеттік жұмыстың тиімділігі тәуелді болады.

Үшінші түрі – қоғамдық коммуникациялар. Бұл қарым-қатынас түрінде бір спикер аудиторияға ақпараттық хат жібереді, онда кері байланыс жоқ деуге болады. Қоғамдық коммуникативтік байланыстар мемлекеттік билік органдары мен муниципалитеттерде кездесулер, конференциялар, салтанаттар мен қарапайым кездесулер түрінде айтарлықтай жиі кездеседі.

Төртінші түрі – ішкі жедел коммуникациялар. Бұл мемлекеттің жекелеген жоспарлар әзірлеу түріндегі мақсаттарына қол жеткізуге тікелей бағытталған, бөлім немесе сектор шегіндегі құрылымданған коммуникациялар.

Бесінші түрі – коммуникациялық желілер. Желілерді басшылар құрады және байланыстың үш түрінен тұрады: диагональ, көлденең және тік. Осындай байланыстарды басшылар құрады және құрылымдар немесе деңгейлері тең тұлғалар арасында жүргізіледі. Осындай байланыстардың желісі мемлекеттің нақты құрылымын қалыптастырады. Аталмыш құрылымның міндеті - коммуникация ағындарын қажетті бағытқа қою. Егер басшылық қандай да бір желіні дұрыс есептей алатын және құратын болса, онда коммуникациялардың қаншалықты сәтті дамығанын және олардың жалпы мемлекетті басқаруға қалай әсер ететінін көруге болады.

Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарындағы коммуникациялардың мәні келесі сәттерде көрініс береді:

- ▶ коммуникация болмаса шешімдерді әзірлеу және орындау, кері байланысты қамтамасыз ету және мемлекет қызметінің мақсаттары мен кезеңдерін түзету мүмкін емес;

- ▶ коммуникацияның барлық функциялары мен түрлері қызметті жүзеге асырудың қажетті элементтері болып табылады;

- ▶ басшылар мен бағыныштылар коммуникацияларға тиімділікке қол жеткізудің басты шарты ретінде қарауға тиіс.

Осылайша, егер мемлекеттік қызметшілер коммуникацияның барлық қыр-сырына назар аударып, осы салада өздерінің дағдыларын жетілдірсе, онда халықпен жұмыс жылдам және сапалы жүргізілетін болады, ақпарат тарату дұрыс әрі мағыналы болады, көптеген үдерістер жеделдетілетін болады. Осының барлығы мемлекетке сапалы және даярланған кадрларды ұсынады, олар болашақта мемлекеттің тиімді жұмыс істеуі мен дамуын қамтамасыз ете алатын болады.

Сонымен бірге, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, кез келген мемлекет кез келген жүйеде мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға тырысады. Осындай тиімді мемлекеттік билік халықтың тұрмыс деңгейі мен сапасын арттыруға, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге қабілетті болады. Өткен ғасырдың 70-80 жылдарында АҚШ, Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, Аустралия және Канада сияқты елдер әкімшілік реформаны алғашқылардың бірі болып жүргізді. Олардың үлгісіне Оңтүстік Корея, Сингапур, Малайзия, Таиланд, кейінірек Бразилия мен Қытай да ерді. Жүйелік әкімшілік реформаларды жүзеге асыру арқылы бұл елдер жылдам және тұрақты өсуді көрсетті.

Әлемдік тәжірибеде соңғы екі он жылдықта дәстүрлі мемлекеттік басқарудан жаңа мемлекеттік менеджментке көшуге байланысты іргелі өзгеріс орын алды, ол басқарудың қолданыстағы әдістері мен тәсілдерінің өзгеруін білдіреді.

Мемлекеттік қызметтердің сапасына баса назар аударылды. Мемлекеттік органдардың жауапкершілігі мен есеп берушілігі де арта түсті. Осылайша, атқарушы билік органдары тұтынуға көбірек бейімделді, олар ашық бола түсті және азаматтардың қажеттіктеріне жедел жауап беретін болды. Бұл өзгерістердің мақсаты – мемлекетті әлеуметтік тұрғыдан неғұрлым ұйымшыл және күшті ету, оны азаматқа жақындату және елдің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету.

РЕФОРМАЛАРДЫ ЖҮРГІЗУДІ БАҚЫЛАУ

Қойылған міндеттерді тиімді жүзеге асыру үшін реформалардың жүргізілуіне бақылау механизмдерін күшейту қажет.

Мемлекеттік басқарудағы реформалардың іске асырылуына мониторинг жасау тәсілдерін талдау көрсеткендей, халықаралық тәжірибеде аталмыш саладағы реформалар процесіне тұрақты мониторинг жасауға қарағанда, мемлекеттік басқарудың жай-күйіне диагностикалық зерттеулер жүргізетін құралдар көбірек екен.

Халықаралық ұйымдар **мемлекеттік басқару саласындағы** реформаларға мониторинг жасау үшін қолданатын **екі негізгі тәсілді** шартты түрде көрсетуге болады.

1. ЭЫДҰ

Экономикалық ынтымақтастық және дамыту ұйымы (ЭЫДҰ) СИГМА бағдарламасы аясында әзірлеген тәсіл келесі салалардағы реформалардың бастапқы жағдайымен салыстырғандағы ілгерілеуін бағалаудан тұрады:

- ▶ Мемлекеттік қызмет;
- ▶ Саясатты әзірлеу мен іске асыруды басқару;
- ▶ Мемлекеттік шығындарды басқару;
- ▶ Халықаралық қаржы операцияларын бақылау;
- ▶ Сыртқы аудит;

► Мемлекеттік сатып алу.

Мемлекеттік басқарудың тиісті салаларындағы реформалардың мақсаты ретінде бағалау кезінде ЭЫДҰ ұсыныстары ескеріледі, ал көбінесе, әсіресе Еуразиялық одақ (ЕО) құрамына кіруге ниет білдірген елдерге қатысты – ЕО елдерінің стандарттары ескеріледі.

2. Дүниежүзілік банк институты

1992 жылдары **Дүниежүзілік банк институты** мемлекеттік басқаруды дамытудың ілгерілеуін бағалаудың баламалы әдістерін әзірледі, сондай-ақ **мемлекеттік басқарудың интегралдық көрсеткіші** әзірленді (Governance Research Indicator Country Snapshot - GRICS).

Бұл көрсеткіш басқару тиімділігін бағалайды және мемлекеттік басқарудың 6 өлшемін көрсететін 6 көрсеткіштен тұрады: дауыс беру құқығы және есептілік; саяси тұрақтылық пен зорлықтың болмауы; үкіметтің тиімділігі; заңнаманың сапасы; заң үстемдігі мен жемқорлықты бақылау.

Нақты елдер деңгейінде мемлекеттік басқару тиімділігінің көрсеткіштері, әдетте, «мақсатты сипатты» қамтиды және белгілі бір мемлекеттік қызметтер көрсету немесе мемлекеттік органдардың қызмет процедуралары мен процестерін жетілдіру саласындағы ұлттық басымдықтардың жетістіктеріне байлаулы болады.

Ұлыбритания тәжірибесі

Ұлыбританияда мақұлданған мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізуге мониторинг жасау тәжірибесі қызықты. Мысалы, Ұлыбританияда Премьер-Министрдің қалауы бойынша барлық мақсаттардың ішінен (100-ден астам) 30-40 ең маңызды тиімділік көрсеткіштері іріктеледі, оларға қол жеткізу Қызметтің тиімділігін қамтамасыз ету бөліміне жүктеледі (*Жолдауда айтылған Ұлттық жаңғыру офисіне ұқсас*).

АҚШ тәжірибесі

Жекелеген елдер деңгейінде мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігіне кешенді бағалау жүргізу тәжірибесі.

Бұған АҚШ үкіметі қызметінің тиімділік жобасы үлгі бола алады, оның барысында штаттар, қалалар мен графтықтар әкімшілігіне құжаттарды тексеру, зерттеу және сұхбат жүргізу негізінде келесі салаларда мемлекеттік басқарудың тиімділігі рейтингтері берілді: қаржылық басқару, инвестицияларды басқару, кадрларды басқару, АТ басқару және нәтижеге бағытталған басқару.

V. СЫРТҚЫ САЯСАТ

Қазақстанның табысты жаңғыруын қамтамасыз ету үшін бастамашыл белсенді сыртқы саясатты одан әрі жүзеге асыру қажет.

Қазақстан мен Ресей

Екі ел арасындағы дипломатиялық қарым-қатынас 1992 жылғы 22 қазанда орнатылды және сол уақыттан бері ынтымақтастық барлық салаларда қарқынды дамып келеді. Егер Ресей мен Қазақстан арасындағы ынтымақтастықтың құқықтық негізін қарастыратын болсақ, 300-ден астам шарттар мен келісімдерге қол қойылғанын атап өту керек. 1992 жылғы 25 мамырдағы Достық, ынтымақтастық және өзара көмек туралы шарт, 1998 жылғы 6 шілдедегі XXI ғасырға бағдарланған Мәңгілік достық пен ынтымақтастық декларациясы екі ел арасындағы ынтымақтастықтың негізгі құжаттары болып табылады.

Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы екі жақты ынтымақтастықтың маңызды аспектісі сауда-экономикалық байланыстар болып табылады. Ресей Федерациясы Қазақстанның ең ірі сауда серіктесі. Екі жақты тауар айналымының үлесі Қазақстанның жалпы сыртқы сауда көлемінің шамамен 20%-ын құрайды.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің деректері бойынша, 2016 жылғы қаңтар-желтоқсанда ҚР мен РФ арасындағы тауар айналымы 12,6 млрд. долларды құрады және 2015 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 16,2%-ға төмендеді. Экспорт 3,5 млрд. долларды (-22,9%), импорт - 9,1 млрд. долларды (-18%) құрады. Сауда

теңгерімінің сальдосы: - 5,6 млрд. доллар болды. Ресей 2018 жылдың ақпан айы бойынша Қытай мен Германиямен қатар Қазақстанның басты үш импорттаушылар қатарына кіреді. 2018 жылдың ақпан айында Ресейден импорт 877 171 мың долларды құрады.

Екі ел қарқынды саяси байланыстарды сақтап келеді. ҚР мен РФ арасындағы екі жақты ынтымақтастық экономика, сауда, инвестиция, ғылыми-техникалық ынтымақтастық, IT-технологиялар, цифрлық экономика, ғарыш салаларында дамып келеді. Сондай-ақ, Байқоңыр ғарыш айлағы Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасын байланыстырады. 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы «Еуразиялық экономикалық одақ» мүшелері болып табылады.

Өңірлік интеграция. 2010 жылдан бастап Ресей, Қазақстан және Беларусь Кеден одағына бірікті. 2012 жылдың 1 қаңтарынан бастап Біртұтас экономикалық кеңістік жұмыс істей бастады, бұл посткеңестік кеңістіктегі интеграциялық процестерге қосымша серпін берді. Астанада 2014 жылғы 29 мамырда Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартқа қол қойылды, ол 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді. Қазіргі уақытта ЕАЭО (Еуразиялық экономикалық одақ) - тауар, қызмет, капитал және жұмыс күшінің қозғалысы қамтамасыз етілетін аймақтық экономикалық интеграциялау ұйымы болып табылады. Қазіргі таңда ЕАЭО-ға Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей мүшелік етеді. Аймақаралық іс-шаралардан басқа, ЕАЭО әлемнің Вьетнам, Иран, Қытай және Куба секілді бірқатар елдермен ынтымақтастықты кеңейтеді.

Қазақстан мен Ресейдің өңірлік қауіпсіздік саласындағы жалпы өзара іс-қимылы саяси және құқықтық нормалар мен ҰҚШҰ шеңберінде іске асырылады. Ұйымның тарихы 1992 жылғы 15 мамырдан бастау алады, сол уақытта Армения, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстан және Өзбекстан Ташкент қаласында Ұжымдық қауіпсіздік туралы шартқа (ҰҚШ) қол қойды,

кейінірек оған Өзірбайжан, Грузия және Беларусь қосылды. 2002 жылғы 14 мамырда Мәскеуде өткен отырыста ҰҚШ-ны толық құқылы халықаралық ұйым - ҰҚШҰ-ға айналдыру туралы шешім қабылданды. 2009 жылғы 4 ақпанда Жедел әрекет етудің ұжымдық күштері (ЖӘҰК) құрылды.

Екі елдің аймақтық өзара, сондай-ақ көптеген елдермен әрекеттестігі қарым-қатынастардың кең ауқымын қамтиды. Сонымен, Қазақстан мен Ресей ШЫҰ-ның толыққанды мүшелері болып табылады. Сондай-ақ, ЕҚЫҰ аясында Қазақстан-Ресей қауіпсіздік ынтымақтастығы жүргізілуде. ЕҚЫҰ - Ванкуверден Владивостокқа дейінгі кең аумақтың 56 елді біріктіретін ірі халықаралық ұйым. Ресей Қазақстанның ЕҚЫҰ-ға төрағалық ету және Астанада мемлекет басшыларының кездесуін өткізу идеясын қолдады.

Қазақстан мен Ресей арасындағы әлеуметтік-мәдени ынтымақтастық саласы екі ел арасындағы қарым-қатынаста құрметті орынды иеленеді. Қазақстандағы Ресей жылы және керісінше, Ресейдегі Қазақстан жылы өткізіледі. Осылайша, 2004 жыл Қазақстандағы Ресей жылы болды, 70 мыңнан астам қазақстандық Ресейдің жоғары оқу орындарында білім алады. Бірлескен білім беру бағдарламалары да дамыған.

Қазақстан мен Қытай

Қазақстанның Қытай Халық Республикасымен стратегиялық ынтымақтастығы барлық бағыттар бойынша белсенді дамып келеді.

Екі елдің көшбасшылары Нұрсұлтан

Назарбаев пен Си Цзиньпин алты жылдың ішінде 18 рет кездесті, бұл екі жақты қатынастардың жоғары деңгейін растайды. Осы кезеңде екі ел арасында жалпы сомасы 67 млрд. доллар болатын 127 құжатқа қол қойылды. Қазақстан мен Қытай арасындағы тауар айналымы 2017 жылы 10,5 млрд. АҚШ долларын құрады,

бұл 2016 жылға қарағанда 32,6%-ға жоғары. Ағымдағы жылы 363 млн. доллар көлеміндегі сомаға 6 қазақстан-қытай жобасы пайдалануға енгізіледі.

2017 жылғы үш жылдық құлдырау аясында екі жақты сауда көлемі өткен кезеңмен салыстырғанда 32,6%-ға артып, 10,5 млрд. долларға жетті. Қытай бұрынғысынша екінші ірі сауда серіктесі, ірілігі бойынша екінші экспорттық нарық және қазақстандық тауарлардың ірі импорттаушысы болып табылады.

Сауда басымдықтары тұрғысынан алғанда, Қазақстан Қытай үшін маңызды импорттаушы болып табылмайды: Қытайдың импорттық сатып алуларындағы қазақстандық өнім үлесі шамамен 0,3%-ды құрайды. Оның үстіне, Қазақстан нарығы жалпы Қытай үшін маңызды емес (қытай экспортында 0,4%). Дегенмен, Қазақстан ШҰАА негізгі сауда әріптесі болып табылады және Қытайдың осы аймағында жұмыс істейтін бизнес ынтымақтастықты кеңейтуге мүдделі. Алайда, Шығыс Қазақстан облысында ынтымақтастық, мысалы, ҚР әкімшілігінің қытай тарапына кепілдіктер беруді қаламауы сияқты сын-тегеуріндерге, сондай-ақ жемқорлық факторына кезігеді.

Қытайға экспорттық жеткізілімдердің шикізат бағыттылығы қытайлық тараптың Қазақстанның отын-энергетикалық секторына, оның ішінде энергетикалық ресурстарға сұранысының артуына байланысты инвестициялық мүдделерін негіздейтінін атап өту керек. Қытай Қазақстанның жер қойнауында және қайраңында барлау мен өндіруге, мұнай және газ құбырларының құрылысына, бірлескен кәсіпорындар құруда ірі инвестициялар арқылы Қазақстанның энергетикалық секторындағы қатысуын күшейтіп келеді. Мәселен, 1997 жылдан 2017 жылға дейін Қазақстандағы мұнай-газ жобаларына салынған CNPC инвестицияларының жалпы сомасы 42 млрд. доллардан асты, мемлекеттік бюджетке төленетін салықтың жалпы сомасы - 40 млрд. доллардан асты.

Қазақстан мен Қытай арасындағы индустриялық-инвестициялық ынтымақтастық аясында жалпы құны 26,2

миллиард доллардан асатын 51 бірлескен ауқымды жобаны жүзеге асыру жоспарланып отыр. Бұл химия өнеркәсібі, тау-кен металлургия секторы, машина жасау, инфрақұрылым, энергетика, ауыл шаруашылығы кешені, жеңіл өнеркәсіп, мұнай өңдеу, құрылыс материалдарын өндіру және ақпараттық технологиялар саласындағы жобалар. Олардың ішінде қазіргі уақытта 158 млн. доллар сомасына 5 жоба ғана іске қосылды, бұл мемлекет басшылары деңгейінде қол жеткізілген келісімдерді жүзеге асырудың баяу қарқынын растайды.

Алдағы жылдары Қытайдан Қазақстанға инвестиция ағыны көбінесе «Бір белбеу – бір жол» жобасын жүзеге асыру арқылы анықталады. Қытайдың инфрақұрылымдық серіктес ретіндегі қызметі артатын болады. PriceWaterhouseCoopers болжамы бойынша, 2020 жылға қарай Қазақстан аумағы арқылы тауарларды тасымалдаудың транзиттік әлеуеті жылына жиырма фут эквивалентінде (TEU, контейнерлер) 1,7 млн. бірлікке дейін өсетін болады. Өсу көбінесе «Бір белбеу – бір жол» жобасы бойынша міндеттемелерді орындау есебінен жүзеге асырылатын болады, себебі бастама 2015-2019 жылдары іске асырылатын «Нұрлы жол» бағдарламасымен түйіндестірілген, ал жалпы бюджет 18 млрд. доллардан астам соманы құрайды.

Елдердің ағымдағы жылдың 16 мамырында Астана экономикалық форумы аясындағы Қытай мен Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы келісімді жүзеге асыру барысындағы өзара іс-қимылдың келешегі зор болып көрінеді.

Қытайдың стратегиялық, өркениетті ойлауы оның шекарасында «жалпы тағдырдың қоғамын» құру, сондай-ақ «Белбеу және жол» бағыты жөніндегі стратегиясында көрініс берді. Ресей зерттеушілерінің «Ресей бұл қоғамға кірмейді» деген пікірі есте қаларлық.

Қазақстанда Қытайдың оң имиджін қалыптастыру үшін төрт Конфуций институты жұмыс істейді (Астана, Алматы, Ақтөбе

және Қарағанды), олар білім беру және ақпараттық қызметтер көрсетеді. Конфуций институттарының қазақстандық тарап үшін мәселесі - олардың функцияларының заңнамалық жазылмауы; осы бағытта дипломатиялық арналар арқылы жұмыс жүргізілуде. Қазақстандық 13 мыңнан астам студент қытайдың ЖОО-ларында білім алады.

Қытай өзінің саяси бағыты бойынша Орталық Азия елдерімен, әсіресе, Қазақстанмен аймақтағы негізгі серіктес ретінде тығыз ынтымақтастық етеді. Екі тарап та қызығушылық танытады, алайда Қазақстан үшін осындай қуатты экономикалық және саяси күшейіп келе жатқан көршімен ынтымақтастық кезінде Қытай-Ресей-АҚШ үшбұрышында қалыптасып келе жатқан шиеленісті ескеру қажет. Қытайлық ұсыныстар мен бастамаларда бар барлық көрнекті артықшылықтармен бірге ең алдымен прагматизмді басшылыққа алу және ұзақ мерзімді тәуекелдерді мұқият бағалау қажет.

Қазақстан мен АҚШ

Қазақстанның сыртқы саясатының негізгі басымдықтарының бірі АҚШ-пен стратегиялық әріптестікті дамыту болып табылады. Қазақстан-Америка қатынастарының құқықтық негізі 70-тен астам мемлекетаралық, үкіметаралық және ведомствоаралық келісімдерден тұрады. Сауда-экономикалық ынтымақтастық елдердің стратегиялық әріптестігінің негізі болып табылады. 2017 жылдың соңында Қазақстанның Америка Құрама Штаттарымен тауар айналымы 1,636 млрд. долларға жетті, оның ішінде Қазақстаннан АҚШ-қа экспорттау - 392,3 миллион, АҚШ-тан Қазақстанға импорт - 1,244 млрд. доллар болды. Қазақстан мен АҚШ арасындағы қарым-қатынасты нығайтудың маңызды кезеңі Қазақстан Президентінің 2018 жылдың қаңтар айындағы Вашингтонға ресми сапары болды, оның барысында «Қазақстан мен АҚШ: ХХІ ғасырдағы

кеңейтілген стратегиялық әріптестік» Бірлескен мәлімдемесіне қол қойылды. Тараптар кеңейтілген жан-жақты стратегиялық серіктестікті құру туралы уағдаласты. Сапар нәтижесінде елдер арасындағы байланыстарды одан әрі нығайту үшін маңызды сауда-экономикалық және инвестициялық ынтымақтастық бойынша 20-дан астам келісімге қол қойылды. Атап айтқанда, инфрақұрылымды дамыту, ауыл шаруашылығы және мұнай-химия салалары, авиация және ғарыштық зерттеулер саласында ірі жобаларды жүзеге асыру туралы айтылды.

2017 жылғы желтоқсанда Трамп әкімшілігі кезінде жаңартылған Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында (ҰҚС-2015) «XXI ғасырдың негізгі ықпал ету орталықтары» атауын Орталық Азия мемлекеттерінің жақын серіктестері мен көршілері «АҚШ-тың әлемге ықпалының қауіп-қатерлері» деп өзгертті. Американың энергетикасы, тауарлары мен қызметтері, өмір салты мен құндылықтары Қытай мен Ресей сияқты осындай «әділетсіз және манипулятивті» мемлекеттермен бәсекелесуі керек. Тиімді қарсы тұру үшін дамушы елдерге өздерінің жолдарын ұсыну жоспарлануда. Сонымен қатар, Вашингтон «жекеше капиталды тартып, жекеменшік сектордың белсенділігін арттыруға ықпал ететін» әдістердің пайдасына қарай «жаңа серіктестерді» гранттық қолдаудан бас тартады. Бұл Орталық Азия мемлекеттеріне тікелей әсерін тигізіп, Орталық Азия (ОА) үкіметтері мен қоғамдарына көрсетілетін Американдық қолдаудың құрылымы мен логикасын түбегейлі өзгертуі мүмкін.

Орталық Азия мемлекеттеріне келетін болсақ, Американың қорқынышы аймақтағы «қарсылас күштердің» [Ресей мен Қытай] үстемдік ету үшін күрестегі тұрақтылығымен байланысты, сондай-ақ, олар лаңкестер үшін паналайтын орын болуы мүмкін. АҚШ өзінің лаңкестікке қарсы бастамаларын қолдау турасында аймаққа қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін Орталық Азия елдерімен жұмыс істеуге міндеттенеді.

Ортазиялық дипломатияның үлкен жетістігі, Трампың кезінде бұрынғы әкімшілік ұсынған «С5+1» форматының

сақталуы, инаугурация өте салып іске қосылған байланыстар мен едістердің аудиті. Алайда, қазіргі америкалық дипломатияның ерекшеліктерін ескере отырып, бұл формат туралы қажетсіз иллюзияны қолданудың қажеті жоқ. ҰҚС-2017 құжатында аймақтың мемлекеттері ықтималды «жаңа серіктестер» ретінде аталған және бұл тәсіл Орталық Азияның Вашингтонмен ынтымақтастықты одан әрі нығайтуға мүдделі саяси элиталардың ұстамды оптимизмін туындатуы мүмкін.

Н. Назарбаевтың 2018 жылғы 16-17 қаңтардағы Вашингтонға жасаған ресми сапарының барысында «Қазақстан мен АҚШ: XXI ғасырдағы кеңейтілген стратегиялық әріптестік» атты бірлескен мәлімдеме қабылданды.

Бұл негізгі құжаттың іргетасы Вашингтонның Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі, аумақтық тұтастығы және егемендігін қолдауы болды. Екі елдің көшбасшылары саяси, экономикалық және гуманитарлық салалардағы өзара тиімді ынтымақтастықты кеңейтуге, тереңдетуге және оған жан-жақты көмектесуге, халықаралық күн тәртібіндегі көптеген мәселелерді шешуге, соның ішінде лаңкестік пен экстремизмге қарсы тұру, «С5+1» (Орталық Азия елдері және АҚШ) диалогі аясындағы аймақтық ынтымақтастықты нығайту, Ауғанстандағы жағдайды тұрақтандыру жөнінде бірлескен шаралар қабылдауға келісті.

Мемлекет басшысы мен «Шетелдік жеке инвесторлар корпорациясы» агенттігінің президенті Рэй Уошберннің келіссөздері барысында еліміздің ірі экономикалық жобалары, соның ішінде өткізілген ЭКСПО-2017 халықаралық мамандандырылған көрмесі, оның негізінде «Астана» Халықаралық қаржы орталығы құру, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы және көптеген басқа да жобалар талқыланды. Келіссөздердің қорытындысы инвестициялар саласындағы өзара қарым-қатынастарды нығайту және өзара тиімді экономикалық жобаларды жүзеге асыру, оның ішінде «Kazakh Invest» Ұлттық компаниясы» АҚ-мен ынтымақтастық туралы меморандумға қол қою турасындағы келісімге келу болды.

Америка Қазақстан экономикасына тікелей шетелдік инвестициялар бойынша екінші орынды иеленеді. Елімізде АҚШ капиталының қатысуымен «Chevron Corporation», «ExxonMobil», «General Electric», «Halliburton» қоса алғанда энергетика, көлік, инновация, медицина және басқа да салаларда 500-ден астам компания табысты жұмыс істеп тұр. Сапардың сауда-экономикалық күн тәртібінің басты нәтижесі 7 млрд. АҚШ доллары сомасына 24 ірі келісімшарттар мен коммерциялық келісімдерге қол қою болды, олар авиациялық және ғарыштық зерттеулер, мұнай-химия және агроөнеркәсіптік кешен, сондай-ақ инфрақұрылымды дамыту саласындағы жобаларды іске асыруға бағытталды.

Қазақстан және ЕО

Еуропалық одақ еліміздің сыртқы саудасының үштен бір бөлігін құрайтын Қазақстанның алғашқы сауда әріптесі, ал Қазақстан ЕО үшін аймақтағы басты серіктес болып қала береді.

Жалпы тауар айналымы жиынтығында ЕО-ның Орталық Азияның қалған елдерімен жалпы тауар айналымынан асады (1-сурет) және 2017 жылы шамамен 23 млрд. € болды.

2016-2017 жж. Орталық Азия елдерінің ЕО-мен тауар айналымы, млрд. €.

Дереккөз: European Commission, Directorate-General for Trade <http://trade.ec.europa.eu>

Қазақстанның ЕО-ға экспорты толықтай мұнай мен газ секторының өнімдері, пайдалы қазбалар, химиялық өнеркәсіп өнімдері және азық-түлік тауарларынан тұрады деуге болады. Қазақстан ЕО-дан машина және көлік жабдықтарын, дәрі-дәрмек, сондай-ақ химия өнімдерін, пластмасса бұйымдарын, медициналық жабдықтар мен жиһазды импорттайды.

Сонымен бірге, ЕО Қазақстандағы ең ірі шетелдік инвестор болып табылады: ол Қазақстанға тікелей шетелдік инвестициялардың 50%-дан астамын құрайды. 350-ден астам жоба ЕО-дан 180 млн. еуро сомасына қаржыландырылды. Бұл жобалар, атап айтқанда, мыналарға бағытталған: (1) өңірлік және жергілікті билік органдарының әлеуетін нығайту; (2) сот реформасын қолдау; (3) әлеуметтік және экономикалық реформаларды жүзеге асыру үшін мемлекеттік сектордың әлеуетін нығайту.

2007-2013 жылдар кезеңінде ЕО-ның Даму мен ынтымақтасуға ықпал ету құралы аясында жалпы сомасы 74 млн. еуро болатын елеулі екі жақты жобалар іске асырылды.

2012-2017 жж. ҚР мен ЕО арасындағы тауар айналымы, млрд. €

2015 жылдың 21 желтоқсанында Астана, Еуропалық Одақ және Қазақстан Кеңейтілген серіктестік және ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды. Жаңа келісім ЕО-ның Орталық Азиядағы әріптестерінің бірімен қол қойған бірінші келісім болып табылады. КСЫК қабылданғанға дейін ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық негізі 1999 жылғы Серіктестік және ынтымақтастық туралы келісім болып келді.

Қазіргі уақытта ЕО-ның екі флагмандық бағдарламасы жүзеге асырылуда:

- Қазақстанның «жасыл» экономикаға көшуін қолдау (2015-2018 жж., 7,1 млн. еуро): БҰҰ Даму Бағдарламасы жүзеге асырады және Қазақстанның ұзақ мерзімді тұрақты экономикалық дамуына ықпал етеді;

- Қазақстанда сот төрелігін реформалауды қолдау (2015-2018 жж., 5,5 млн. еуро): шетелдік мемлекеттермен ынтымақтастық жөніндегі Солтүстік Ирландия Ұйымы (NI-CO) жүзеге асырады және сот төрелігі жүйесін ізгілендірудің ұлттық саясатын іске асыруға ықпал етеді.

Орталық Азияға арналған Аймақтық көп жылдық индикативтік бағдарламада екі бағытқа назар аударылады: тұрақты даму (энергетика, қоршаған орта, су ресурстары және әлеуметтік-экономикалық даму) және аймақтық қауіпсіздік (шекараны басқару, есірткі және қылмыспен күрес, құқық үстемдігі және сот реформалары). ЕО 2014-2020 жылдар кезеңінде Орталық Азиядағы өңірлік ынтымақтастық жобаларын қаржыландыруға 360 млн. еуро бөледі (оның ішінде Erasmus+ бағдарламасына 115 млн. еуро).

Еуропалық Одақ саясаты мынадай түрде жіктелуі мүмкін:

- Басымдықтар саясаты;
- Аймақтық ынтымақтастық мәселелері.

Бұл жіктеу ЕО саясатының құрылымы мен басымдықтарын түсінуге көмектеседі. Басымдықтар саясаты - ЕО-ның аймақтық елдеріне қатысты ұзақ мерзімді мақсаттары болып табылады: жауапты мемлекеттік басқаруды ілгерілету, заң үстемдігін, адам

құқықтарын, демократияландыруды және білім беруді насихаттау - «ЕО білім мен тәжірибе бөлісуді қалайтын» негізгі салалар болып табылады. Аймақтық ынтымақтастық мәселелері – бұл «қауіпсіздік және аймақтық экономикалық даму» мәселелері. Аймақтық ынтымақтастық мәселелері келесі салаларда көрініс береді: шекараны басқару, көші-қон, ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес, халықаралық лаңкестікке қарсы күрес, адамдар, қару мен есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрес. Сонымен қатар, ЕО аймақтық стратегияны дамыту шеңберінде көршілес елдер - Ауғанстан, Пәкістан және Иранды ескереді. ЕО-ның Орталық Азиядағы стратегиялық саясаты энергетикалық қауіпсіздікті қолдау қажеттігімен де шарттасады.

2017 жылғы 19 маусымда Еуропалық Одақ Кеңесінің Бас хатшылығы министрлердің Люксембургтегі кездесуінде Еуропалық Одақтың Орталық Азияға қатысты стратегиясы бойынша жаңа тұжырымдама қабылдады. Еуропалық сыртқы саясаттың ОА-ға қатысты жаңа стратегиялық тұжырымдамасы 2019 жылға қарай ЕО-ның сыртқы саяси стратегиясын тұжырымдауы керек. Стратегияның атауы: «ЕО Стратегиялар жөніндегі кеңесінің Орталық Азияға арналған қорытындысы». Құжатқа сәйкес ынтымақтастықтың басым бағыттарын анықтауға болады: құқықтану, қауіпсіздік және энергетика.

Еуроодақ Орталық Азия елдерін стратегиялық серіктестікті жүзеге асыруда белсенділік танытуға шақырады. Стратегияда келесі маңызды аспектілер ерекшеленеді, оның ішінде: 1) демократияны нығайту, 2) негізгі бостандықтар, 3) заңның үстемдігі, 4) құқықтық жүйенің тәуелсіздігі, 5) экономиканы жаңғырту және әртараптандыруға бағытталған реформаларды алға жылжыту. ОА елдері дамудың біршама бөлек саяси-экономикалық моделін қамтитыны және қалыпты екі жақты ынтымақтастықты сақтау үшін жаңалықтар мен реформалар қабылдау қажеттігі дипломатиялық тілмен айтылған.

Қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық үш негізгі бағытқа бөлінеді: бірінші - экстремизмге қарсы тұру; екінші -

трансшекаралық мәселелер; үшінші - Ауғанстанның тұрақтануы және қатысуы. Қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың бірінші аспектісі 1) зорлықшыл экстремизмнің алдын алу (радикалдану мен комбатанттар есебімен) және 2) лаңкестіктің алдын алуға баса назар аудара отырып, қарсы тұруды қамтиды. Кеңес «радикалдануды төмендету бойынша нақты деректер мен іс-қимылдарға негізделген тәсілдердің нұсқаулары үшін радикализмді қозғаушыларды ашу үшін» зерттеу бағдарламаларын жүзеге асыруды ұсынады. Қауіпсіздіктің екінші аспектісі адам саудасы, заңсыз қару-жарақ айналымы, көші-қон және есірткі тасымалына қарсы күресте шекараларды тиімді басқаруды қамтиды. Үшінші қауіпсіздік аспектісі «Орталық Азия елдерімен аймақтық қауіпсіздікті одан әрі дамытудың еуропалық анықтамасы Ауғанстанды қарқынды тарту арқылы нығайтылатын болады және осылайша Орталық Азиядағы көршілестікті тұрақтандыру жөніндегі күш-жігерге ықпал етеді» деп белгілейді.

Қазақстан-еуропа қарым-қатынастары ЕО-ның екі тараптың мүддесіне сай келетін көп жақты аймақтық ынтымақтастық шеңберінде Қазақстанмен толыққанды қарым-қатынастар орнатуға деген терең ынтасымен сипатталады.

Қазақстан – БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшесі

Қазақстанды 2017-2018 жылдарға арналған Азия-Тынық мұхиты мемлекеттері тобының атынан Біріккен Ұлттар Ұйымы

Қауіпсіздік Кеңесінің (БҰҰ ҚК) тұрақты емес мүшелеріне сайлауы еліміздің маңызды жетістігі және мемлекеттің бейбітшілік пен қауіпсіздік мәселелерін халықаралық деңгейде реттеудегі маңызды рөлін мойындау болып табылады.

Қазақстан БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесіне мүшелігі кезеңінде келесі басымдықтарды анықтады:

- ядролық қарудан азат әлем құру;
- жаһандық соғыс қаупін жою және аймақтық шиеленістерді реттеу;
- аймақтық қауіпсіздік пен ынтымақтастықты нығайта отырып, Орталық Азия мүдделерін ілгерілету;
- лаңкестікпен күрес;
- Африкадағы бейбітшілік пен қауіпсіздік;
- қауіпсіздік пен тұрақты даму арасында ажырамас байланысты қамтамасыз ету; сондай-ақ,
- Қауіпсіздік Кеңесінің және бүкіл БҰҰ жүйесін ХХІ ғасырдың қауіп-қатерлері мен сын-тегеуріндеріне бейімдеу.

Қазақстанның 2018 жылдың қаңтарында БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесіне төрағалығы аясында 30 кеңес, соның ішінде кеңестер, брифингтер, пікірталастар өткізілді. Осы іс-шаралардың қорытындысы бойынша қарарлар мен мәлімдемелер қабылданды.

Бұдан басқа, Қазақстанның БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесіне төрағалық етуі барысында бірқатар маңызды іс-шаралар өткізілді, оның ішінде 2018 жылғы 18 қаңтарда Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың төрағалық етуімен «Жаппай қырып-жою қаруын таратпау: сенім шаралары» тақырыбындағы жоғары деңгейлі тақырыптық брифинг және БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінде Сыртқы істер министрі Қайрат Әбдірахмановтың төрағалық етуімен ағымдағы жылдың 19 қаңтарында «Ауғанстан мен Орталық Азиядағы аймақтық әріптестікті қауіпсіздік пен дамудың өзара тәуелділігі үлгісі ретінде құру» тақырыбына министрлік пікірталас өткізілді. Қазақстан БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің алаңында ядролық қаруды таратпау, лаңкестік және экстремизммен күрес бойынша маңызды бастамалар ұсынды. Атап айтқанда, БҰҰ-ның штаб-пәтерінде 2018 жылдың қаңтарында Қазақстан көшбасшысының бастамасы бойынша Лаңкестіктен азат әлемге қол жеткізу

мінез-құлық кодексінің жобасы таныстырылды. Стратегиялық құжаттың басты мақсаты лаңкестікке қарсы серіктес елдердің кең халықаралық коалициясын құру және 2045 жылға қарай БҰҰ-дың жүз жылдығы қарсаңында лаңкестіктен азат әлемге қол жеткізу болып табылады.

КХДР денуклеаризациялаудың жол картасын дамыту туралы қазақстандық бастаманы атап өту керек. Қазақстанның БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі шеңберінде Орталық Азияның мүддесін алға жылжытуға жәрдемдесу және ықпал ету, Тұрақты даму мақсаттарына, жаһандық қауіп-қатерлер мен сын-тегеуріндерге қарсы тұру және БҰҰ реформалары бойынша белсенді жұмысын жалғастыруы келешекті болып көрінеді.

Сирия жөніндегі Астана үрдісі

Қазақстанның бейбіт үрдістердің халықаралық деңгейдегі қауіпсіздігін нығайтудағы белсенді қатысушысы ретіндегі үлесі маңызды болып табылады. Осыған байланысты Сириядағы дағдарысты шешудегі Қазақстанның ерекше рөлін атап өту керек. Женева процесінің бөлігі болып табылатын Астана процесі келіссөздер үшін тиімді алаң болды. Астанадағы кездесулердің негізгі жетістігі Сирияның оңтүстігі, Шығыс Гута, Хомс провинциясының солтүстігінде және Идлиб провинциясындағы төрт оңалту аймағын құру болды, бұл Сириядағы соғыс қимылдарының ауқымын төмендетуге және зорлық-зомбылықты азайтуға ықпал етті. Астана форматындағы Сирия мәселесі бойынша келіссөздердің оныншы раунды аясында, 2018 жылғы 30-31 шілдеде Сочиде елдегі бітімгершілікті ұзарту, конституциялық комиссия мен сотталғандарды босату мәселелері талқыланды.

Қазіргі уақытта 2017 жылдың қаңтар айынан бастап желтоқсан айына дейінгі аралықта өткізілген Сирия жөніндегі Астана үрдісінің сегіз раунды оқиғалар желісін түбегейлі өзгертіп, соғысушы тараптар арасындағы ауқымды қарулы қақтығыстардың тоқтатылуына қол жеткізуге мүмкіндік берді деп қорытындылауға болады.

2017 жылдың қаңтарында келіссөздердің бірінші раундының басты нәтижесі – кепілдік беруші елдер – Ресей, Түркия және Иранның – атысты тоқтату режимінің толық сақталуын қамтамасыз ету және мониторинг жасау, арандатудың алдын алу және қарулы топтардың тоқтау режиміне қосылуының талаптарын айқындау бойынша үш жақты механизм құру туралы шешім болды.

Астана үрдісінің кезекті маңызды кезеңі 2017 жылы 4 мамырда Сириядағы деэскалация аймақтарын құру туралы меморандум болды, оған сәйкес Идлиб, Латакия, Хама, Алеппо, Хомс және Дамаск маңындағы Шығыс Гута провинцияларында, сондай-ақ Дераа және Эль-Кунейтра оңтүстік провинцияларында әскери іс-қимылдар толығымен тоқтатылды. Осындай деэскалация аймақтарының шекарасында қауіпсіз және кедергісіз гуманитарлық қолжетімділік қамтамасыз етілді, халықты медициналық қамтамасыз ету және азаматтардың негізгі қажеттіктерін қанағаттандыру үшін жағдайлар жасалды, инфрақұрылым объектілерін, ең алдымен су және электр қуатымен жабдықтауды қалпына келтіру бойынша шаралар қабылданды, босқындар мен ел ішіндегі қоныс аударушылардың қауіпсіз, ерікті түрде қайтарылуына жағдай жасалды.

Келіссөздердің барлық раундтарында әскери сарапшылар қарулы оппозицияны лаңкестік топтардан ажырату бойынша жұмыстарды қатар жүргізді, бұл сайып келгенде кепілдік беретін елдерге халықаралық лаңкестікке қарсы күресті күшейтуге мүмкіндік берді.

Астанадағы келіссөздердің желтоқсандағы соңғы раунды барысында «Тұтқындарды босату, қаза тапқандардың денелерін

табыстау, із-түзсіз жоғалғандарды іздестіру бойынша жұмыс тобын құру туралы» ережеге қол қойылды. Келісімдерге сәйкес, құрамына кепілдік берген елдердің өкілдерінен басқа, БҰҰ қызметкерлері кіретін жұмыс тобы құрылуда. Онымен қоса, кепілдік беруші елдер тараптарға өздерінің ықпалын қолдануға міндеттенеді, сонда олар кез келген жағдайда қамаудағыларға адамгершілікпен қарауға кепілдік береді.

Сонымен қатар, ағымдағы жылдың 29-30 қаңтарында Сочиде Сирия ұлттық диалогі конгресі өтті, оны өткізу туралы шешімді 2017 жылдың желтоқсан айында Астана үрдісінің барысында кепілгер елдер қабылдаған болатын. Конгрестің негізгі нәтижесі - БҰҰ-ның Сирия бойынша арнайы өкілі Стаффан де Мистураның жетекшілігімен конституциялық комиссия құру, ол елдің жаңа Конституциясы бойынша жұмысын бастауға тиіс. Конгрестің қатысушылары айтып өткендей, оны өткізу Астанадағы келіссөздер арқылы мүмкін болды.

Бүгінде барлық мүдделі тараптар Сириядағы дағдарыстың түпкілікті саяси шешілуіне қол жеткізу қажеттігі туралы ортақ пікірде. Дегенмен, біз осы уақытқа дейін жанжалға тартылған тараптар арасындағы сенімнің болмауы бейбіт процесіне қауіп төндіретін іргетас болып табылатынын мойындауымыз керек. Сенімнің болмауы Астана алаңындағы келіссөздерге де бірнеше рет қауіп төндірді, әсіресе, кездесулердің алғашқы раундтары кезінде, ол кезде тараптар қайшылықтарды үлкен қиындықпен еңсерген еді. Нәтижесінде, Қазақстан келіссөздер процесіне тікелей қатыспағанына қарамастан, бізге келіссөздерге қатысушылар арасындағы қайшылықтардың ауырлығын төмендету үшін елеулі дипломатиялық күш-жігер жұмсауға тура келді.

Сирия дағдарысының күрделілігі, осы елдегі шиеленісті қайта-қайта эскалациялау есебімен САР-дағы әскери жағдайды реттеу жөніндегі Астана үрдісі, сирияны реттеудің саяси мәселелерін шешуді көздейтін Женева үрдісімен қатар жалғасады.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция.

2018 жылғы 12 тамызда Ақтау қаласында Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев, Әзірбайжан

Президенті Ильхам Әлиев, Иран Президенті Хасан Роухани, Ресей Президенті Владимир Путин және Түрікменстан Президенті Гурбангулы Бердімұхамедовтың қатысуымен өткен Каспий маңындағы мемлекеттер басшыларының V саммиті аясында тарихи құжат - Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қоюы маңызды оқиға болды. Осы құжаттың қабылдануы бойынша серіктес елдердің келіссөздері 22 жыл бойы өткізілді. Негіз қалаушы құжат Каспий теңізінің жаңа құқықтық режимін белгілейді. Негізгі халықаралық шарт қажетті айырмашылықтар, жүк және балық аулау режимдері, елдердің әскери-саяси ынтымақтастығы мәселелерін реттейді және Каспий теңізін бірлесіп пайдалану ережесін белгілейді.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін айқындау процесі екі он жылдықтан астам уақытқа созылды. Бұл басқа шекаралық мәселелер ауқымында, ең алдымен, резервуардың бірегейлігіне байланысты елеулі уақыт алды. Каспий, географиялық өлшемдер бойынша – әлемдік мұхитпен байланысы жоқ, әлемдегі ең ірі тұзды өзен. Алайда, саяси тұрғыда оны ішкі теңіз ретінде қарастыру әбден заңды болады, өйткені бір кезеңде Каспийде Иран (Парсы) және Ресей (Кеңес одағы) сияқты екі ойыншы ғана болды.

Одан бері жағдай көп өзгерді: Каспий теңізінің жағалауында тәуелсіз мемлекеттердің саны беске жетті және басты мәселе - әлемнің саяси картасында жаңадан пайда болған мемлекеттер үшін түбегейлі маңызы бар энергетикалық ресурстарды өндіру және тасымалдау болып табылады:

	2004	2006	2008	2010	2012	2014	Δ2004-2014 ¹
Иран	208,2	209,2	214,5	208,7	177,3	169,2	-1,88
Ресей	463,3	485,6	493,7	511,8	526,1	534,1	1,53
Қазақстан	59,5	65	70,7	79,5	79,2	80,8	3,58
Әзербайжан	15,5	32,3	44,5	50,8	43,4	42	17,1
Түркменстан	9,6	9,2	10,3	10,7	11	11,8	2,29
Каспий аймағының бавлық елдері	756,1	801,3	833,7	861,5	837	837,9	10,8

*Каспий аймағы елдеріндегі мұнай өндіру динамикасы, 2004-2014 жж.
(British Petroleum Review of World Energy 2015)*

Қазақстанның бүкіл келіссөздер үрдісінің барысында тұжырымдамалық ұстанымы, теңіз түбін және қойнауларын каспий бестігі арасында әр мемлекеттің минералды ресурстарды барлау мен игеруге, сондай-ақ кабельдер мен құбырларды өз бөлігіне жүргізуге қатысты ұлттық юрисдикциясы мен эксклюзивті құқықтары болатындай етіп межелеуден тұрды. Қазақстанның бастапқы ұстанымы бойынша, Каспий теңізі – бұл «тұйық теңіз». Бұл дегеніміз, ондағы құқықтық режим БҰҰ-ның 1982 жылғы Теңіз құқығы туралы Конвенциясы арқылы реттелуі керек. Қазақстанның Каспий мәселесіне деген көзқарасының тұрақтылығы, сондай-ақ қазақстандық тараптың көптеген ұсыныстары өткен жылдың желтоқсан айында келісілген Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияның жобасына енгізілуі, бұл позицияның теңдестірілген және барлық тараптардың мүдделерінің теңдестігін іздеу қажеттілігін ескерген екенін көрсетеді.

Конвенцияға қол қою және оны одан әрі ратификациялау Каспий теңізіндегі болжамды қатынастардың кепілі болады. Атап айтқанда, негізгі құжатта мыналар белгіленеді:

- Каспий бейбітшілік, тату көршілік және достық аймағына айналады және тараптар бейбіт мақсаттарда ғана пайдаланады;
- тараптар бір-бірінің егемендігін және аумақтық тұтастығын құрметтейді;

- теңізде үшінші тараптардың қарулы күштерінің болуына жол бермеу;

- су аймағын әртүрлі режимдегі аймақтарға бөлу;

- аумақтық сулардың ені (және сол мезгілде мемлекеттік шекара) 15 теңіз милясын құрайды, одан кейін он милялық балық аулау аймақтары, әр мемлекеттің кәсіпшілікке ерекше құқықтарымен бірге;

- бүкіл су айдынында балық аулау көлемін ұлттық квоталау;

- ортақ су кеңістігі және балық аулау аймақтарының шекарасынан тыс еркін теңізде жүзу;

- басқа теңіздер мен Әлемдік мұхитқа транзит еркіндігі;

- егемен төменгі секторлар шекарасында жер қойнауын пайдалану құқығы;

- экологиялық талаптардың сақталу шартымен, теңіз түбіне магистралдық құбыржолдар мен кабельдер жүргізу мүмкіндігі;

- Сыртқы істер министрліктері деңгейінде бес жақты тұрақты консультациялар механизмі.

Конвенциядан бөлек, лаңкестікке және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес, инциденттердің алдын-алу, шекара ведомстволарының өзара әрекеттестігі, сауда-экономикалық және көлік ынтымақтастығы сияқты салаларда өзара іс-қимылды реттейтін тәжірибелік құжаттар қабылданды.

Ақтау саммитінің қорытындысы серпінді болуына қарамастан, мемлекеттер елеулі пысықтауды талап ететін маңызды міндеттерге тап болып отыр. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев саммитте бірнеше ұсыныс жасады:

- әскери қызмет саласында сенімділік шаралары бойынша бес жақты келісім жасау;

- инвестициялық ынтымақтастықты одан әрі дамыту және энергетикалық және барлау салаларындағы жобаларды іске асыру контекстінде Конвенцияның және қол қойылатын құжаттардың мүмкіндіктерін толық пайдалану қажет;

- тарифтік саясатты оңтайландыру және Конвенцияға мүше елдердегі тасымалдау жағдайларын жақсарту;

- биологиялық ресурстарды заңсыз аулауға қарсы күресу бойынша жеке құжат қабылдау.

Жалпы алғанда, Ақтау саммиті Каспий қатынастарын реттеу үрдісіндегі маңызды қадам болды. Бес мемлекеттің әрқайсысы қабылданған шешімдерден маңызды саяси дивидендтер алуға үміттенеді. Мәселен, Каспий мәселесі бойынша жоғары деңгейлі белгісіздіктің арқасында жабық күйінде қалған логистикалық жобалар жаңа оқылымға ие болады деп сенуге барлық негіз бар. Теңіз түбінің көршілес елдермен шектелуін дерлік аяқтаған Қазақстан үшін басты мәселе - ішкі елдердің Дүниежүзілік мұхиттағы транзит еркіндігі туралы шешім, бұл еліміздегі транзит әлеуетін арттыру турасындағы жалпы стратегиямызға сәйкес келеді.

VI. АЗАМАТТАРДЫҢ РЕФОРМАЛАРҒА АТСАЛЫСУЫ

Әрбір қазақстандық жүргізіліп жатқан реформалардың мәнін және олардың Отанымызды өркендету жолындағы маңызын жете түсінуге тиіс. Реформаларды табысты жүзеге асыру үшін қоғамымыздың ортақ мақсатқа жұмылуы аса маңызды.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Жолдауында айтылғандай, Қазақстандағы өзгерістер процестері әрбір қазақстандықтың атсалысуын және бүкіл халықтың, қоғамның ортақ мақсатқа жұмылуын талап етеді: «Бірлескен күш-жігеріміздің арқасында ғана біз ұлы асуларды бағындыра аламыз». Бұл мәселеге Қазақстанның Президенті – Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев Жолдаудың «Әрбір қазақстандықтың еліміздегі өзгерістер үдерістеріне атсалысуы» атты жетінші бөлімін арнады.

Қазақстан қазіргі жағдайларда тиімді жаңғыртуды жүзеге асыру үшін келесі **қағидаларды** ұстануға тиіс:

– Қазақстан экономикасының негізі ретінде Қазақстандағы нарықтық қатынастарды дамыту жағдайында, осы нарықтық қатынастарға байланысы жоқ идеологиялық модельдерді құрудың маңызы жоқ әрі тиімсіз. Идеологемалар материалдық мүддеге «байланған» болуы керек. Адам идеологиялық доктринаны іске асырудан болатын материалдық (ең алдымен – жеке басы) олжаны көруі керек;

– сананы жаңғырту үшін елде халықтың лайықты ақы төленетін жасампаз еңбекпен айналысуға мүмкіндігі болатын жағдай жасалуы қажет. Халықтың қандай да бір идеологиялық императивтерді қабылдауы, осындай императивтердің әсерінен жүзеге асырылатын күнделікті тәжірибе әрбір адамға

нақты пайда әкелуі керек. Егер адам идеологиядан пайда көрмесе, онда ол сенімсіздік пен өмірге қанағаттанбау сезімін тудырады;

– Қоғамдық сананы жаңғырту «Рухани Жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасының идеологиялық тұжырымдамалары қазақстандық халықтың сенімін алып, күнделікті өміріне кіруі керек. Өзгертілген күнделікті тәжірибелер мен мінез-құлық модельдері тіркелген кезде ғана, қоғамдық сананың өзгеруі немесе оның жаңғыруы туралы айтуға болады;

– «Рухани жаңғыру» шын мәнінде «халықтық бағдарлама» болуы үшін оны жүзеге асыруға ең төменгі деңгей - әрбір елді мекен деңгейінде жергілікті қауымдарды тарту керек. Сонымен бірге, бұл жергілікті қауымдар «Рухани жаңғыру» жобаларын іске асырудың нақты артықшылықтары мен пайдасын көруі керек. Мысалы, «Қазақстанның сакральды географиясы» жобасын іске асыру туризмді кеңейтуге және қандай да бір елді мекендерге туристер ағынын тартуға ықпал етуі керек, демек жергілікті экономикаға қаржы салымдарын арттыру.

Осы бағытты іске асыру өзара байланысты тапсырмалар жиынтығын қалыптастыруды және шешуді қамтиды. Мемлекет басшысы өз жолдауында Қазақстан халқын шоғырландыруға бағытталған төрт басым бағытты атап өтті.

1. **Ағарту жұмысы.** Қазақстан Президенті – Елбасымыз айтқандай, «әрбір қазақстандық жүргізіліп жатқан реформалардың мәнін және олардың Отанымызды өркендету жолындағы маңызын жете түсінуге тиіс».

Мемлекеттік органдар, орта және жоғары білім құрылымдары Қазақстанда жүзеге асырылатын мемлекеттік құрылыс үлгісі мен елде жүзеге асырылатын әлеуметтік және әлеуметтік-экономикалық реформалар туралы белсенді түсіндіру жұмыстарын жүргізуі керек. Қазақстандықтарда елде болып жатқан нәрселер туралы, еліміздің қандай бағытта дамып келе жатқаны және, ең бастысы, бұл әрбір азаматтың өмірі мен әлауқатына қалай әсер етіп жатқаны мен болашақтағы әсері жайлы

біртұтас көзқарас қалыптасуы керек. Белгілі бір оқиғалар мен ауытқулар Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі даму стратегиясында, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен «Бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам» Ұлт жоспарында айтылған елді дамытудың стратегиялық жоспарын көлегейлемейі керек.

2. **«Рухани жаңғыру» бағдарламасы** аясында қоғамдық сананы жаңғырту бойынша одан әрі жұмыс істеу.

Қазіргі таңда «Рухани жаңғыру» бағдарламасы бойынша келесі жобалар іске асырылуда:

- **«Туған жер» әлеуметтік бағдарланған жобасы**, халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдауға, жұмысқа орналасуға жәрдемдесуге, тарихи-мәдени мұраны қорғауға, инфрақұрылым объектілерін салу мен жөндеуге, мектептерді заманауи жабдықтауға бағытталған. Басталған сәттен бері бүкіл ел бойынша 700-ден астам жоба іске асырылды; меценаттардан 51 млрд. теңгеден астам демеушілік көмек алынды; 735 нысан жайластырылып, қалпына келтірілді. Жалпы алғанда «Туған жер» жобасы аясында 1438 нысан пайдалануға берілді. Әлеуметтік жобалар белсенді түрде жүзеге асырылуда. Осылайша, бағдарламаның арқасында жергілікті бизнес өкілдері мен қоғам қайраткерлерінің бастамашылық етуімен мектептер, саябақтар, спорт алаңдары салынды. Бірқатар экологиялық акциялар іске қосылды. Мысалы, Астана қаласында және қала маңындағы аумақта «Туған мекен» экологиялық акциясы, Павлодар облысында, «Жастар таза қала үшін» жобасы ұйымдастырылды, еліміздің әрбір өңірінде осындай шаралар өткізіліп жатыр.

Жоба аясында 2017 жылы 1700 астам меценаттардың көмегімен жалпы сомасы 51 млрд теңге болатын 700 астам әлеуметтік нысандар салынды және жөндеуден өтті.

2018 жылы құны 61 млрд болатын 450 астам нысандар салынады және жөндеуден өтеді деп жоспарлануда.

- **«Қазақстанның сакральды географиясы» жобасы**, ол Қазақстандағы сакральды объектілерді жүйелендіру бойынша іргелі ғылыми зерттеулер сериясына бастау болды. Жобаны іске асыру үшін жалпы ұлттық маңызы бар сакральды объектілер бойынша 3D-турлары бар сакральды объектілердің виртуалды картасы әзірленді; жалпы ұлттық деңгейдегі 185 тарихи маңызы бар объектілер мен 500 өңірлік объектілер анықталды; жалпы ұлттық (185 позиция) және аймақтық (463 позициялар) құндылықтар объектілерінің тізімі жасалды, оның ішінде жалпы ұлттық маңызы бар сакральды объектілерге 3D-турлар жасауға мүмкіндік беретін виртуалды карта түрінде; «Қазақстанның ұлттық сакральды объектілері» кітабы және «Сакральды Қазақстан» энциклопедиясы шығарылды. 2018 жылы «Алматыдағы Боралдай Сақ қорғандары» археологиялық паркі таныстырылды, «Бозоқ», «Ботай» және «Сарайшық» республикалық мұражай-қорықтар құрылысы басталды. Бұдан басқа, Қазақстанның мәдениеті мен тарихы туралы деректі фильмдер жинағы жасалды, олар «BBC World News», «Discovery», «Viasat history» және «National Geographic» телеарналарында көрсетілетін болады.

- **«Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасы**, қазақстандық мәдениетті шетелде насихаттау бойынша жүйелі жұмыс жасауға бағытталған. Осы жобаның шеңберінде ЮНЕСКО-ның Париждегі штаб-пәтерінде Рухани жаңғыру

бағдарламасының тұсаукесері өткізіліп, 13 мың қазақ музыкалық туындысына цифрлық қолжетімділікті қамтамасыз ететін және келешекте Қазақстандағы музей қорларын цифрландыруды қарастыратын Dalatunes жобасы жүзеге асырылды. «Театр зертханасы» жобасы іске асырылуда. «Әдебиет», «Театр, кино және хореография», «Классикалық және дәстүрлі музыка» және «Бейнелеу өнері» сияқты 4 жанр бойынша шорт-парақша жасалды; жаңа дарынды авторларды және шығармаларды анықтауға бағытталған «Рух» атты бірінші халықаралық әдеби конкурсы ұйымдастырылды; әлем бойынша шамамен 20 шетелдік турлар, көрмелер және мәдени іс-шаралар өткізілді. Мысалы, отандық кинематографты танымал ету мақсатында АҚШ және Италияда жеті кинокартина көрсетумен, Қазақ киносының күндері өткізілді.

- **«Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобасы**, еліміздің дамуына үлес қосқан қазақстандықтарды анықтауға және құрмет көрсетуге бағытталған имидждік іс-шара. «Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобасын іске асыру аясында бүкілхалықтық онлайн дауыс беру әртүрлі қызмет салаларының өкілдері болып табылатын 102 жеңімпазды анықтады.

Спорт – 13 жеңімпаз	Ғылым - 18 жеңімпаз	Мәдениет – 10 жеңімпаз
Медицина – 18 жеңімпаз	Кәсіп – 13 жеңімпаз	Қоғам – 30 жеңімпаз

Жеңімпаздар қатарында «Атамекен» ҰКП төрағасының орынбасары Нұржан Өлтаев, жетекші қазақстандық ауылшаруашылық серіктестігінің басшысы Геннадий Зенченко, Қазақстан ұлттық футбол командасының капитаны Бауыржан

Исламхан және жас кәсіпкер, алғашқы қазақстандық сағат шығаратын компанияның негізін қалаушы Арман Тоқсанбаевты атап өтуге болады. Дауыс беруге барлығы 340 мыңнан астам қазақстандық қатысты, фавориттерге 1 миллион 376 мың дауыс берілді. 2017 жылғы 1 желтоқсанда Мемлекет басшысы жобаға қатысушылармен кездесті.

«100 жаңа есім» жобасының II кезеңі басталды, оның ерекшелігі жастарға баса назар аударылуында болады. Халықтық дауыс беру el.kz порталында өтеді, оның қорытындысы бойынша «100 жаңа есім» жобасының екінші кезеңінің финалға қатысушылары анықталатын болады. Жобаның қазіргі жеңімпаздарының оқиғалары 100esim.el.kz сайтында орналастырылған.

Осы кезеңде 2018-2019 жылдарға арналған «100 жаңа есім» жобасын одан әрі жүзеге асыру бойынша жол картасы әзірленді, онда жұртшылықты белсенді тартумен имидждік іс-шаралардың тұтас кешенін өткізуді көздейтін «Generation 100» ақпараттық науқаны қамтылады. Теледидар мен интернетте көрсету үшін жүз жаңа есімнің жетістіктері туралы қысқа метражды деректі фильмдер циклін жасау жоспарланып отыр. Ең ірі «зәкірлі іс-шаралардың» бірі «Бурабай» курорттық аймағындағы «Generation 100» жазғы лагері болды. Лагерь «Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобасының жеңімпаздарын ғана емес, озат жастарды да жинады. Платформа қатысушыларға өз жобаларын ұсынуға, идеялар алмасуға, байланыс орнатуға мүмкіндік берді, сондай-ақ, одан әрі дамуға ынталандырды.

- **«Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасы**, әлеуметтік-гуманитарлық салада бәсекеге қабілетті, білікті кадрларды даярлауға, әлемдегі гуманитарлық білімнің үздік үлгілерін зерделеуге бағытталады. 2018 жылы философия, әлеуметтану, антропология, лингвистика, психология және мәдениеттану саласындағы іргелі еңбектердің

18 аудармасы ұсынылды. Олардың негізінде дайындалған бейне дәрістер топтамасымен толықтырылған оқулықтардың электрондық нұсқалары Қазақстан ашық университеті (OpenU.kz) платформасы арқылы еркін таратылады. Осы жобаның шеңберінде «Ұлттық аударма бюросы» коммерциялық емес қоры құрылды, әлеуметтік-экономикалық және гуманитарлық білім саласындағы әлемдегі ең үздік 17 оқулық мемлекеттік тілге аударылды. Ұлттық аударма агенттігінің қызметінде SmartCAT автоматтандырылған аударма бағдарламасы қолданылады, бұл аударманы жеделдетуге және оны сапалы етуге көмектеседі. Қазақ тіліне аударылатын оқулықтардың тізімін талқылау 100kitap.kz сайтында жүргізіледі.

- **қазақ тілін латын қаріптеріне көшіру жобасы**, Мемлекет басшысының халықаралық және ұлттық деңгейде мемлекеттік тіл мәртебесін көтеруге, жастар арасында және шетелде қазақ тілінің беделін арттыруға бағытталған маңызды стратегиялық бастамасы ретінде.

- 2017 жылғы 26 қазанда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен латын жазуымен қазақ тілінің әліпбиі бекітілді. 2018 жылғы 19 ақпанда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен қазақ тілінің әліпбиі кейбір қазақ тіліне тән дыбыстарды жол үсті диакритикалық белгілермен жаңа редакцияда баяндалды.

- 2017 жылдың қазан айында Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанынан қазақ тілі әліпбиінің 2025 жылға дейін латын қаріптеріне кезең-кезеңімен көшуін қамтамасыз ететін Ұлттық комиссия құрылды.

Осылайша көшіру бірнеше кезеңнен тұрады:

1-кезең – 2018-2020 жылдар – нормативтік-құқықтық базаны жаңғырту бойынша дайындық жұмыстары жүргізіледі. Латын графикасы негізінде дұрыс жазу қағидалары әзірленеді, латын жазуына аудару бойынша АТ қосымшалары дайындалады;

2-кезең – 2021-2023 жылдар – латын тілінде төлқұжат, жеке куәлік және басқа да құжаттар беріледі, сондай-ақ филолог

ғалымдарды тарта отырып, латын әліпбиіне өту бойынша курстар мен семинарлар ұйымдастырылады.

3-кезең – 2024-2025 жылдар – мемлекеттік органдардың, білім беру ұйымдарының, мемлекеттік БАҚ-тың латын әліпбиіне біртіндеп өтуі жүзеге асырылады.

Бұдан басқа, ҚР Мәдениет және спорт министрлігі жанындағы «Тіл Қазына» орталығы аударма құжаттарын латын әліпбиіне аударуды үйлестіру үшін ұйымдастырылды. Қабылданған бірыңғай стандарттарға сәйкес, жаңа кестедегі қазақ әліпбиінің нұсқасы бойынша оқытатын кадрлар мен орта мектептер үшін оқулықтар даярланып, қажетті ұйымдастырушылық-әдістемелік жұмыстар жүргізілуде.

Латын графикасын қолдану заманауи ақпараттық технологияларға интеграциялану мүмкіндіктерін кеңейтеді, сандық білім беру кеңістігіне қолжетімділікті ашады.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы шеңберінде ұсынылатын және жүзеге асырылатын жобалардың тиімділігі және Қазақстандағы жаңғырту процестеріне ықпалы олардың тізімін кеңейту міндетін белгілейді.

Ауылдық жерлердің әлеуметтік ортасын жаңғырту бағдарламасы – **«Ауыл – Ел бесігі»** жобасы жаңа жобалардың бірі болмақ. Мемлекет басшысы айтқандай, «бұл жоба арқылы өңірлердегі еңбекке қатысты идеологияны ілгерілетуді қолға алу керек». Осылайша, қоғамдық сананы жаңғырту тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы «Әлеуметтік жаңғырту: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам» бағдарламалық мақаласында жарияланған «Жалпыға бірдей еңбек қоғамы» - еңбекке жарамды халықты өнімді және нәтижелі еңбекке ынталандыру, Қазақстанда адам капиталын ұлғайту және ел тұрғындары табысының тұрақты өсуін қамтамасыз ету идеясын алға жылжытуға бағытталады.

Тағы бір жоба **«Өз жеріңді танып біл»** бастамасы болып табылады, ол қазақстандықтарды, ең алдымен – жастарды

патриоттық тәрбиелеуді жандандыруға, ел тарихына деген қызығушылықты және оның жергілікті табиғи және тарихи кластерлерін зерттеуге, белсенді өлкетанушылыққа ынталандыруға бағытталады. Бұл жобаның құрамдас бөліктерінің бірі - еліміздің өңірлерінде жаппай мектеп туризмін жандандыру бойынша шаралар кешені болып табылады.

3. Жастар саясатын жандандыру. Қазақстан Президенті – Елбасымыз айтқандай «жастар мен отбасы институтын кешенді қолдау мемлекеттік саясаттың басымдығына айналуға тиіс».

Қазақстандағы жастар саясаты «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңымен, сондай-ақ 2020 жылға дейінгі «Қазақстан-2020: болашаққа бастар жол» мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасымен айқындалады.

ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің мәліметтері бойынша 14 пен 28 жас аралығындағы жастардың саны 2017 жылдың басында 3 994 464 адамды құрады.

Қазіргі қазақстандық қоғам құрылымында жас азаматтардың жас санаты республика халқының жалпы санының 22,3%-ын құрайды.

2017 жылдың басында жасөспірімдердің негізгі жас тобындағы үлесі: 14-18 жас – 27,9%; 19-23 жас – 32,2%, 24-28 жас – 39,9%. Жастардың құрылымында 24-28 жастағы ересек топ сан жағынан ең жоғары болып табылады.

2017 жылдың басында Оңтүстік Қазақстан (700 765 адам) және Алматы (418074 адам) облыстарында жастардың ең көп саны (бұрынғы жылдардағыдай) тіркелді. Жастардың ең аз саны Солтүстік Қазақстан облысында – 107 111 адам.

Қалалық және ауылдық жастардың арасында айтарлықтай айырмашылық бар. Қалалық тұрғындар арасында жастардың үлесі 2017 жылдың басында ауыл тұрғындарының арасында басым болды және 43,1%-ға қарсы 56,9%-ды құрады.

Қала және ауыл жастарының жас топтары бойынша айырмашылығы: жалпы 2017 жылдың басында қалалық жастардың саны (2 274524 адам) ауыл жастарының санынан (1 719940 адам) жоғары болды. Қалалық тұрғындардың басым шығуы барлық үш жастық шоғырланымда тіркеледі. Сонымен қатар, егер 14-18 жастағылар тобында бұл басымдық ең төмен болса, онда 19-23, 24-28 жастағы топтарда бұл басымдық әлдеқайда жоғары болды.

Осылайша, 24-28 жас тобындағы қалалық тұрғындар саны екі есеге жуық артық болды. 19-23 жас аралығындағы қалалық

жастардың басымдығы білім алуға байланысты қалаға қоныс аударумен түсіндірілсе, 24-28 жастағы қалалық тұрғындардың басымдығы дәлірегі, объективті мән-жайлармен түсіндіріледі. Жастардың қалаға қоныс аудару себептері олардың қаржылық жағдайын жақсартуға, жұмыс іздеуге, сондай-ақ ауылдық жерлердегі әлеуметтік инфрақұрылымның дамымағандығы және жастардың жақсы өмір сүру мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге деген ниеті ықпал етеді.

Статистикалық комитеттің мәліметтері бойынша, жастардың гендерлік портреті жас жігіттердің аз ғана басымдығымен, ерлердің (50,5%) және әйелдердің (49,5%) тең дәрежеде екенін көрсетеді, бұл абсолютті көрсеткіштер мынадай көрініс береді: 2 016 915 еркек және 1 977 549 әйел.

Ерлер мен әйелдердің ең көп саны 24-28 жас аралығындағы жас тобында тіркелді, тиісінше 19,82% және 20,07% (1.7-сурет). Жастардың негізгі жас топтары бойынша әйелдер мен еркектердің ара-қатынасы келесідей болды:

- 14-18 жас: 51,2% жігіттер және 48,8% қыздар (айырма 2,2%-ды құрайды);

- 19-23 жас – жас еркектер саны - 50,9% және қыздар саны - 49,1% (айырма 1,8%-ды құрайды);

- 24-28 жас: 49,7 % - еркек және 50,3% - әйел (айырма 0,6%-ды құрайды).

Көріп отырғанымыздай, 24-28 жастағы топты қоспағанда, жігіттердің жалпы саны (2017 жылдың басында) қыздардың жалпы санынан сәл ғана асады. Алайда тұрғылықты жері тұрғысынан келесі көріністі байқауға болады: 19-23 және 24-28 жас топтарында қала халқы ішінде қыздар саны басым (1.9, 1.10-суреттер).

Ауылдық жерлерде біз кері жағдайды көреміз: қыздарға қарағанда жігіттер саны басым. 19-23 жас аралығындағы жас тобында ерлердің саны әйелдер санына қарағанда 5% жоғары, 24-28 жас аралығындағы топта айырмашылық ерлердің пайдасына қарай 7,2%-ды құрайды. Бұл үйлесімсіздік ауылдық жерлерде 24-28 жас аралығындағы қыздардың орта мектепті аяқтағаннан кейін, жігіттерге қарағанда білім алуды жалғастыру мақсатында қалаларға көбірек кетуімен байланысты. Ауылдық жердегі жігіттер мен қыздар санының үйлесімсіздігі 1.10-суретте көрсетілген.

ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің ресми құжаттарында (статистикалық жинақтар, есептер) Қазақстан Республикасы жастарының этникалық (ұлттық) құрамы туралы статистикалық деректер көрсетілмеген.

Қазақстан еліміздің жастарын Қазақстанның мемлекеттік бұлжымастығы мен тәуелсіздігін толық сезінетін, жаңа формацияның адамдары деп біледі. Бұл еркін ойлауға және жауапкершілікпен әрекет етуге, әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың өзгеруіне жылдам және ұтымды түрде әрекет етуге қабілетті, үздіксіз өзін-өзі жетілдіруге және өз өмірімен қатар, қоршаған қоғам өмірінің стандарттарын жақсартуға ұмтылатын адамдар. Елді әлеуметтік жаңғырту аясында жүзеге асырылып жатқан мемлекеттік жастар саясатын жаңғырту «Жастардың жетістігі - елдің жетістігі» қағидасынан туындайды

және жастарға өз дарындарын және қабілеттерін жүзеге асырудың кең мүмкіндіктерін ұсынады.

Қазақстанда отбасы - жастардың тірегі болып табылады, ол әрдайым маңызды әлеуметтік қалыптастырушы элемент ретінде қарастырылады және әрбір қазақстандықтың өмірлік маңызды құндылығы болып табылады. Жас отбасылардың ең өзекті мәселелерінің бірі - мықты отбасының, еңбекте табысқа жетудің, рухани жайлылық пен өзін-өзі танытудың негізі - жеке тұрғын үйдің болуы. Қазақстанда «Қолжетімді баспана-2020» тұрғын үй бағдарламасы іске қосылды және белсенді іске асырылды, оның аясында «Жас отбасы» арнайы бағыты бөлінді. Қазіргі уақытта бұл мәселе «Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламасы мен «7-20-25» ипотекалық бағдарламасы шеңберінде шешімін табуда.

25-28 жас – жастар некеге тұратын негізгі жас болып саналады. Статистика комитетінің мәліметі бойынша 2016 жылы 18-28 жас аралығындағы ерлер арасында - 91 298 неке қиылды, сол жастағы әйелдер арасында - 108 904 неке қиылды. 2015 жылы ерлер арасында (18-28 жас) - 97542, әйелдер арасында - 114237 неке қиылды.

Жастар арасында неге қию жағдайларының азаюы байқалады. Бұл ең алдымен 14-28 жас аралығындағы жастардың жалпы санының азаюына байланысты. 2017 жылдың 7 айында жастар арасында 55 877 (әйелдер) және 46 420 неке (ерлер) қиылды (1.11-сурет).

Некедегі жастар негізінен 20-24 жас және 25-28 жас аралығындағы топтарға жатады. Жастардың жастық топтарының некелік ерекшеліктері (1.3, 1.4-кестелер):

- 18-19 жас, 20-24 жас және 25-28 жас аралығындағы жас топтарында бұрын некеде тұрмаған жастардың үлесі жоғары;
- 25-29 жас аралығындағы жас тобы жастардың басқа жас топтарымен салыстырғанда ажырасқан және жесір қалған жастардың жоғары үлесімен сипатталады.

1.3 кесте 2017 жылдың 7 айы аралығындағы жастардың некелері және некелік жағдайлары, адам (ерлер)

Жасы	Некеге тұрғандар (неке жағдайы бойынша), оның ішінде:	Бұрын некеге тұрмағандар	Жесірлер	Ажырасқандар	Некелік жағдайын көрсетпегендер
<18	23	23	0	0	0
18-19	1 116	1 111	0	3	2
20-24	22 115	21 758	12	325	20
25-28	23 166	21 514	42	1 592	18
Барлығы	46 420	44 406	54	1 920	40

1.4 кесте 2017 жылдың 7 айы аралығындағы жастардың некелері және некелік жағдайлары, адам (әйелдер)

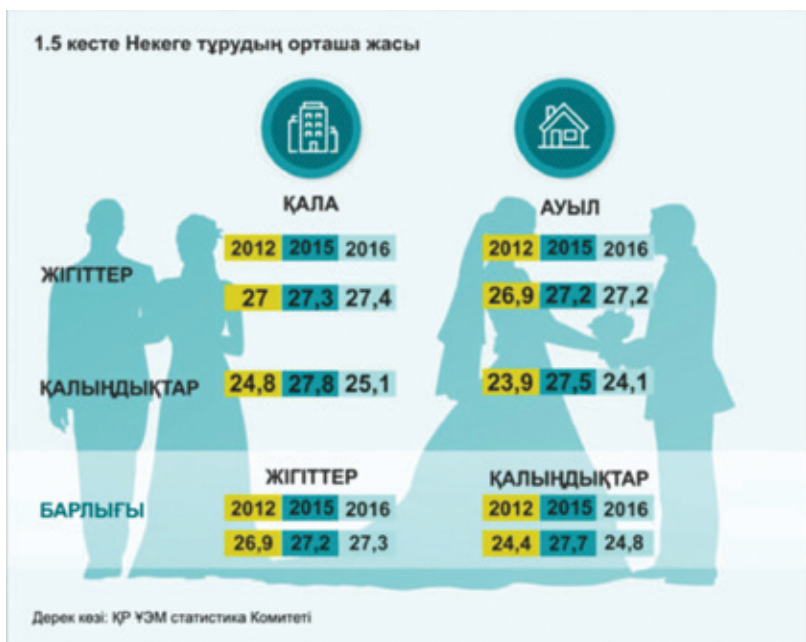
Жасы	Некеге тұрғандар (неке жағдайы бойынша), оның ішінде:	Бұрын некеге тұрмағандар	Жесірлер	Ажырасқандар	Некелік жағдайын көрсетпегендер
<18	573	573	0	0	0
18-19	7 743	7 683	6	18	36
20-24	32 969	32 040	49	857	23
25-28	14 592	12 572	65	1 946	9
Барлығы	55 877	110 068	245	4 929	242

Дерек көзі: ҚР ҰЗМ статистика Комитеті

Ерлер үшін некеге тұрудың орташа жасы бірте-бірте артып келеді. Қазақстанда, статистика бойынша, соңғы 5 жылда некелескен ерлердің орташа жасы 2012 жылдан бері 26,9 жастан 27,3 жасқа дейін ұлғайды. Өз кезегінде, 5 жыл ішінде жас

Әйелдер үшін некеге тұрудың орташа жасы да ұлғайды, алайда ұлғаю диапазоны біршама кең болды. Мәселен, 2012 жылы жас әйелдер үшін некеге тұрудың орташа жасы 24,4 жас болса, ал 2015 жылға дейін бұл жас орташа есеппен 0,1-ға артып отырды. Алайда, 2015 жылы жас әйелдер үшін неке қиюдың орташа жасы 27,7 жасқа күрт өсті. 2016 жылдың қорытындысы бойынша жас әйелдердің некеге тұруының орташа жасы 24,8 жасты құрады. Жалпы алғанда, некеге тұрудың орташа жасының ұлғаюы, некелесуді неғұрлым кейінгі жылдарға қалдыру жастардың некелік мінез-құлқындағы елеулі өзгерістердің болуын растайды.

Елдегі жастар арасындағы ажырасу деңгейі өзекті мәселе күйінде қалып отыр. Жас жігіттер арасында (18-28 жас) ажырасудың саны 11466 жағдайды құрады. Жас әйелдер арасында (18-29 жас) ажырасудың саны 17855 жағдайды құрады. Ажырасудың ең жоғары саны ересек жас тобындағы жастар арасында тіркелді (25-28 жас) (1.13, 1.14-суреттер).

Жалпы, жастар арасында барлық топтардағы ажырасу санының төмендеуі байқалады. Өлеуметтік зерттеудің нәтижесі бойынша ажырасудың негізгі себептері: жастардың отбасылық өмірге дайын еместігі – 50,9%, қаржылық мәселелер – 43,8%, тұрғын үйдің жоқтығы – 38%, жаман әдеттер – 25,9%, опасыздық – 25,1%, тұрмыстық қиындықтар – 23,3%, отбасында материалдық әл-ауқаттың төмендігі – 20%, сүйіспеншілік сезімінің басылуы – 16,1%.

Статистика комитетінің деректері бойынша, 2016 жылдың соңына қарай жастар арасында 2015 жылмен салыстырғанда бала туудың төмендеуі байқалады (4673 балаға) (1.16-сурет). Жастар арасында бала туудың төмендеу үрдісі 1990 жылдардағы бала туудың төмендеуінің салдарымен түсіндіріледі. Қазіргі уақытта бала туу жасына «демографиялық шұңқыр» буыны кірді (1996-1998 жж.).

Кіші және орта жас топтарында да бала туудың төмендеуі орын алды. Ересек жас тобында бала туу, керісінше, 1313 балаға артты. Өткен жылмен салыстырғанда жастар арасында туудың үлесі өзгеріссіз қалды, ауылдық жерлерде туу көрсеткіштері қалаға қарағанда жоғары болу үрдісі сақталады (1.17-сурет). Қазақстанда жастар туған балалардың ең жоғары саны 20-24 жастағылар тобы бойынша тіркелді (112022 бала немесе 47.1%) (1.7-кесте).

Барлық жас шоғырланымдары бойынша ауылдық жердегі бала туу қаламен салыстырғанда жоғары. Жастар арасында бала туудың ең жоғары жиынтық коэффициенті Оңтүстік Қазақстан, Маңғыстау, Жамбыл, Алматы және Атырау облыстарында тіркелді. Жастар арасында бала туудың ең төмен коэффициенті Алматы қаласы мен Қостанай облысында тіркелді.

Статистика комитетінің мәліметінше, 2016 жылы Қазақстандағы халықтың өлім-жітімі 131231 адамға жетті.

Жастар арасында бұл көрсеткіш 4038 адамды құрады. Олардың ішінде 15-19 жастағы 700 адам, 20-24 жас жастағы 1242 адам және 25-59 жастағы 2096 адам (1.21-сурет).

Жастардың арасында өлім-жітім деңгейі жыныстық белгісімен сараланатынын айта кету керек: ол жас әйелдерге қарағанда жас еркектер арасында айтарлықтай жоғары - 2927 адам, ерлерге неғұрлым қауіп-қатерлі жүріс-тұрыс тән екенін бәрімізге белгілі. 2017 жылдың 7 айында жасөспірімдер арасындағы өлім-жітім 1920 жағдайды құрады. 2017 жылдың 7 айындағы жастар арасында өлім-жітім себептері төменде келтірілген:

Ауру-сырқау мен өлімнің сыртқы себептері, оның ішінде:
- өзіне-өзі қол жұмсау – 339 адам, жол-көлік оқиғалары – 250 адам, адам өлтіру – 85 адам;

Қан айналымы жүйесі ауруларынан – 141 адам;

Ісіктен – 123 адам;

Жүйке жүйесі ауруларынан – 119 адам;

Ас қорыту органдары ауруларынан – 80 адам;

Тыныс алу органдары ауруларынан – 72 адам;

Жұқпалы және паразиттік аурулардан – 59 адам.

2016 жылы жастардың өлімін талдау 2015 жылға қарағанда барлық жастағы жасөспірімдер арасында өлім-жітімнің төмендеуін көрсетті. 2016 жылы жастардың арасында өлім-жітімнің ең жоғары деңгейі 25-29 жас аралығындағы жас тобында болды – 1,28% (1.23-сурет).

Оңтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Алматы облыстарында жастардың арасында өлім-жітімнің ең жоғары деңгейі байқалады. Жастар арасындағы ең төменгі өлім деңгейі Астана қ., Атырау, Маңғыстау, Солтүстік Қазақстан облыстарында тіркелді (1.23-сурет).

«Қазақстан-2020: болашаққа бастар жол» тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде қол жеткізген жетістіктер қазіргі уақытта жастар саясатының жаңа кезеңінің жүріп жатқаны туралы айтуға мүмкіндік береді, онда жастардың барлық санатын қолдауға арналған шараларды толық қамтитын әлеуметтік сатының ауқымды платформасын қалыптастыруды басты элементке айналдыру керек. Осыған байланысты Мемлекет басшысы 2019 жылды Жастар жылы деп жариялауды ұсынды.

4. Патриоттық тәрбие. Қазақстан Президенті – Елбасымыз айтқандай, «мектептерде әскери-патриоттық тәрбиенің рөлін күшейткен жөн».

Оқушыларды патриоттық тәрбиелеу – кез келген мемлекеттің ішкі саясатының басты бағыттарының бірі. XX ғасырдың басында Ұлыбританияда пайда болған скауттық қозғалыс (скаутинг) бүкіл әлемде кеңінен танымал болды және қазіргі таңда жастар үшін мектептен тыс білім беру мен даярлаудың негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Бұл көбінесе қозғалыстың басты мақсаты жас ұрпақта өзін-өзі басқару, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі тәрбиелеу, әлеуметтік пайдалы қызмет, табиғатты тану мен қорғау арқылы еліне деген шын берілгендікті қалыптастырудың болуымен шарттасады.

Скаут қозғалысы Қазақстанда 1989 жылдан бері дами бастады.

1992 жылы Қазақстанның бірнеше аймақтарының скауттық топтары өкілдерінің құрылтай конференциясы барысында **Қазақстанның Скауттық қозғалысы ұйымы (ҚСҚҰ)** құрылды.

2008 жылы ұйым **Дүниежүзілік скауттық қозғалыс ұйымына** ресми түрде қабылданды.

2017 жылдың наурыз айында ҚСҚҰ кеңесінде Қазақстанның Скауттық қозғалысы ұйымының атауын **ҰЛЫ ДАЛА СКАУТТАРЫ (ҰДС)** деп өзгерту туралы шешім қабылданды.

2016 жылы Ұлы дала скауттары Жастар бағдарламасының әзірлеуді аяқтады.

Осыған орай Мемлекет басшысының «Сарбаз» балалар-жасөспірімдер бірлестігін құру туралы бастамасы өте өзекті болды. «Сарбаз» қауымдастығын құру туралы ұсыныс «Қазақстан-2020: болашаққа бастар жол» тұжырымдамасымен тікелей үндеседі, онда «мемлекет тұжырымдаманы ойдағыдай іске асыру мақсатында жастарды әлеуметтендірудің маңызды факторы ретінде оларды шоғырландыруды қолдайды» делінген.

«Сарбаз» балалар-жасөспірімдер бірлестігін құру туралы бастаманы «Рухани Жаңғыру» бағдарламасы аясында іске асырылатын жобалармен қатар іске асыру, Қазақстанды жаңғырту мәселесін, оқушыларды патриоттық тәрбиелеу турасындағы ең іргелі деңгейге шығуын мүмкін етеді. Сонымен қатар, мектеп

оқушыларын патриоттық тәрбиелеуге бет бұру Қазақстан халқының ортақ мақсаттар айналасына шоғырлануының негізгі факторы болып табылады.

Қазақстандықтардың ой-өрістерінде нық орын алған модернизациялық өзгерістердің сипатын талдау мыналарды атап өтуге мүмкіндік береді:

- **Біріншіден**, күнделікті өмірде цифрлық технологияларды қолдануға ұмтылу және оның прагматикалық әдістеріне бағдарлану. Мысалы, коммуналдық және көлік қызметтерін төлеу кезінде немесе тұтынушы еgov.kz немесе басқа да интернет-ресурстар арқылы ХҚКО, Қазпочта немесе медициналық мекемеге баруын алдын ала брондау арқылы өз уақытын үнемдейтін кезде. Қазақстандықтар өз уақытын үнемдеу мен денсаулығын бағалауды үйренді. Бүкіл республика бойынша саябақтар, велосипед немесе жаяу жүргіншілер жолақтарының саны айтарлықтай артты. Ірі қалаларда егде жастағы адамдарға арналған Белсенді ұзақ өмір сүру орталықтары есіктерін ашты. Халық емделу мен дәрі-дәрмек сатып алуға аз шығындалу үшін салауатты өмір салтына қаржы сала бастады.

- **Екіншіден**, өз бетінше білім алу мен бәсекеге қабілеттілікті арттыруды көздеу. Қолжетімді білім алу мүмкіндіктерін қазір тек жастар емес, сондай-ақ неғұрлым ересек адамдар да белсенді пайдаланады. Бірнеше шет тілдерін білу және былайша айтқандағы Hard skills және Soft skills кәсіби дағдыларды қамту жаңа стандарттарға айналды. Соңғысы әлеуметтік дағдылардың қатарына жатады, олар қазір барлық адамдар үшін өзекті. Бұл адамдарды сендіру және олармен тіл табысу дағдылары, көшбасшылық қасиеттер, тұлғааралық қарым-қатынас жасау және келіссөздер жүргізу дағдылары, командада жұмыс істеу, уақытты басқару, білімдарлық, жасампаздық және т.б.

- **Үшіншіден**, еріктілер қозғалысының белсенді дамуы, азаматтық қоғамның өзін-өзі ұйымдастыруы байқалады. Қазақ тілінде сөйлеу клубтары көптеп ашылды, олардың айқын мысалдарының бірі «Қазақша speaking club», оны «100 жаңа

есім» жобасының жеңімпазы, тележүргізуші Ольга Спирина ақысыз негізде ұйымдастырды. Қазақстандықтар тек білім алуға ғана емес, оны басқа адамдармен бөлісуге де әзір.

Осының барлығы жаңғырту қозғалыстарының біздің күнделікті өмірімізге қазірдің өзінде белсенді қатысып, қарқынды дамып келе жатқандығын растайды. Қазақстандық жаңару стратегиясы жаһандық жаңғыру трендімен жақсы үйлеседі және қазіргі уақытта ғана емес, келешекте де сәтті өзгерістердің болуына баса назар аударады. Қоғамдық сананы озыңқы жаңартуды жүзеге асыру үшін осы жетістіктермен тоқтап қалмау маңызды.

Қазақстан Президенті – Елбасымыз айтқандай, барлық ұсынылған тапсырмаларды, халықтың әлеуметтік көңіл-күйін айқындайтын шараларды іске асыру – «ең сенімді әрі тиімді инвестиция» болып табылады.

ҚР ПРЕЗИДЕНТІНІҢ 1997-2018 ЖЫЛДАР АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНА ЖОЛДАУЫ: ТАЛДАУ, НЕГІЗГІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАР, САБАҚТЫЛЫҚ

Мемлекет басшысының өз халқына жасаған үндеуі кез-келген мемлекетте елеулі саяси оқиға болып табылады. Жолдау еліміздің дамуын ғана емес, сонымен қатар одан әрі қозғалыстың негізгі бағыттарын, жетекші саяси күштердің орналасуын анықтау сияқты маңызды құжаттардың бірі болып табылады. Жолдаудың кейбір беттерінде - бұл келер жылдың нақты мақсаттары мен міндеттерін анықтайтын негізгі саяси акті болса, екіншісінде – дәстүрге деген құрмет немесе қоғамдық өмірдің сол немесе өзге де фактілерін беделді бағалау. Қазақстан әлемдік тәжірибеде танылған мемлекеттік даму құралы - стратегиялық жоспарлау жолын таңдаған посткеңестік кеңістіктегі алғашқы мемлекеттердің бірі болды [1].

Экономиканы жаңғырту және қоғамның әл-ауқатын арттыру мақсатында Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев 1997 жылы 16 қазандағы «Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» атты бірінші Президенттік Жолдауында жарияланған «Қазақстан-2030» ұзақ мерзімді даму бағдарламасын бастады.

«Қазақстан-2030» ұзақмерзімді стратегиясын қабылдағаннан бері 20 жыл өтті.

Осы кезеңде осы стратегияның бірқатар параметрлері мерзімінен бұрын орындалды, осыған байланысты 2012 жылдың желтоқсан айында Мемлекет басшысы «Қазақстан-2050» ұзақмерзімді дамудың жаңа стратегиясын ұсынды: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты ұзақмерзімді дамудың жаңа стратегиясын ұсынды.

ҚР Президентінің Қазақстан халқына жолдаған әрбір Жолдауында мемлекеттік саясаттың негізгі басымдықтары, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттары, елдегі әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайды талдау, геосаяси, геоэкономикалық және басқа да факторларды талдау негізінде анықталған халықтың әл-ауқатын жақсарту бойынша шаралар белгіленген.

Казахстан 2050

Мемлекет басшысы Жолдауларының хронологиясы

Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабында «Қазақстан Республикасының Президенті: Қазақстан халқына елдегі жағдай мен Республиканың ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттары туралы жыл сайын жолдау арнайды...» делінген. Тәуелсіздік жылдарында ҚР Президенті Қазақстан халқына өзінің жиырма бір жолдауын жариялады (1-кесте).

1-кесте Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауларының хронологиясы

№	Күні	Атауы
1.	1997 жылғы 16 қазан	Барлық қазақстандықтардың гүлденуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы
2.	1998 жылғы 16 қыркүйек	Елдегі жағдай және ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары туралы: қоғамды демократияландыру, жаңа ғасырдағы экономикалық және саяси реформалар
3.	1999 жылғы 16 қыркүйек	Еліміздің жаңа ғасырдағы тұрақтылығы мен қауіпсіздігі.
4.	2000 жылғы 16 қазан	Еркін, тиімді және қауіпсіз қоғамға

5.	2001 жылғы 16 қыркүйек	Елдегі жағдай және 2002 жылғы ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары туралы
6.	2002 жылғы 16 сәуір	Ішкі және сыртқы саясаттың 2003 жылғы негізгі бағыттары туралы
7.	2003 жылғы 16 сәуір	Ішкі және сыртқы саясаттың 2004 жылға арналған негізгі бағыттары
8.	2004 жылғы 19 наурыз	Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін!
9.	2005 жылғы 16 ақпан	Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жеделжаңару жолында
10.	2006 жылғы 1 наурыз	Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы. Қазақстан өзінің дамуындағы жаңа қадамдарға дайын
11.	2007 жылғы 28 ақпан	Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан
12.	2008 жылғы 6 ақпан	Қазақстан азаматтарының әл-ауқатын арттыру мемлекеттік саясаттың басты мақсаты болып табылады
13.	2009 жылғы 6 наурыз	Дағдарыстан жаңару мен дамуға
14.	2010 жылғы 29 қаңтар	Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу - Қазақстан үшін жаңа мүмкіндіктер
15.	2011 жылғы 28 қаңтар	Келешекті бірге құрайық!
16.	2012 жылғы 27 қаңтар	Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстанның дамуының басты бағыты
17.	2012 жылғы 14 желтоқсан	“Қазақстан-2050” стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты
18.	2014 жылғы 17 қаңтар	Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ
19.	2014 жылғы 11 қараша	Нұрлы жол - болашаққа жол
20.	2015 жылғы 30 қараша	Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму
21.	2017 жылғы 31 қаңтар	Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік
22.	2018 жылғы 10 қаңтар	Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері
23.	2018 жылғы 5 қазан	Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру

Мемлекет басшысы Н.А.Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауымен алғаш рет Алматы қаласында 1997 жылы үндеу жасады. Уақыттың осы сәтінен бастап, Тәуелсіз Қазақстанда көптеген президенттік республикаларға тән жыл сайынғы дәстүрлі жолдаулары белгіленді. 2017 жылғы 16 қазанда ҚР Президентінің «Қазақстан - 2030» ұзақ мерзімді даму стратегиясы айтылған бірінші күннен бастап, 20 жыл өтті.

1997-2017 жылдардағы жылдық жолдаулардың хронологиясын талдай отырып, біз төмендегідей ерекшеліктердің бірнешеуін ажыратып алуға болады:

1) Мемлекет басшысының Қазақстан халқына жолдаған жолдаулары 2012, 2014 және 2018 жылдары жыл сайын, жыл басында және соңында, сондай-ақ 2013 және 2016 жылдары жасалмаған жолдауларды жолдау жасалмаған жылдарды қоса алғанда жыл сайын орын алды;

2) жолдаулар көбінесе күздің, одан кейін көктемгі және қысқы айлардың 16 жұлдызында жарияланды;

3) үндеулер сәрсенбі немесе жұма күндері хабарланды (сәрсенбіде - 7 рет, жұмада - 10 рет);

Апта күндері	Үндеулер саны
Дүйсенбі	2
Сейсенбі	1
Сәрсенбі	7
Бейсенбі	2
Жұма	10
Сенбі	0
Жексенбі	1

4) жолдаулардың ең көп саны жылдың бірінші тоқсанында (қаңтарда - 6 рет, ақпанда - 3 рет, наурызда - 3 рет), ең төменгі көрсеткіш - екінші тоқсанда жасалды;

Жыл тоқсаны/айы		Үндеулер саны
1-тоқсан	Қаңтар	6
	Ақпан	3
	Наурыз	3
2-тоқсан	Сәуір	2
	Мамыр	0
	Маусым	0
3 тоқсаны	Шілде	0
	Тамыз	0
	Қыркүйек	3
4-тоқсан	Қазан	3
	Қараша	2
	Желтоқсан	1

5) үндеулердің бірнешеуі Қазақстан Республикасының Ұлттық мерекесі – Тәуелсіздік күні қарсаңында 16 желтоқсанда және мемлекеттік мерекелер - Халықаралық әйелдер күні мен Наурыз мейрамы қарсаңында жарияланды;

6) талданып отырған кезеңде 1999 жылғы 10 қаңтарда, 2005 жылғы 4 желтоқсанда, 3 сәуірде және 26 сәуірде өткен мерзімінен бұрынғы немесе кезекті президенттік сайлау қарсаңында айтылып, сайлау алдындағы кампанияға алдында Президенттік сайлау алаңының негізі болды.

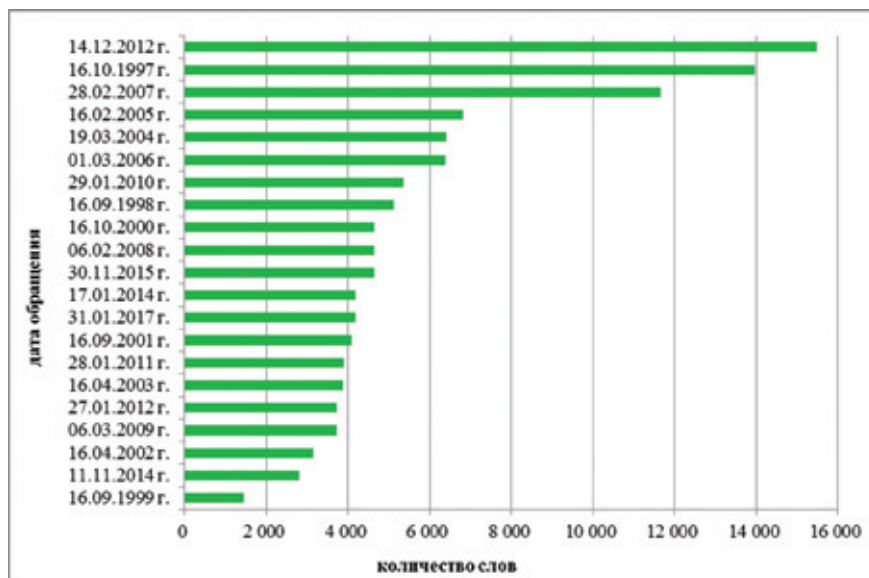
Осылайша, тәуелсіздік жылдарындағы президенттік жолдаулардың хронологиялық тізбегі жиырма жылдық кезеңді қамтып, онда Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған жиырма бір жолдауын көруге болады. Ұлттық практикада үндеулердің күнмен, уақытпен және дәйектілікпен байланысты бірнеше ерекшеліктер белгіленеді.

ЖОЛДАУЛАРДЫҢ КОНТЕНТ-ТАЛДАМАСЫ

20 жыл ішінде Мемлекет басшысы Н.А.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған барлық үндеулерінің жалпы ұзақтығы 119 982 сөз, бұл ретте бір президенттік жолдаудың

орташа ұзақтығы – 5 713 сөзді құрайды. 1997 жылғы 16 қазандағы алғашқы үндеуі мен 2007 жылғы 28 ақпандағы, сондай-ақ 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Жолдаулары ең ұзақ болып саналып, олардың мәтіні 11000-15000 сөзді қамтиды. Ұзақ мерзімді үндеулерді ішіне «Қазақстан-2030» және «Қазақстан-2050» ұзақ мерзімді даму стратегиясы кіретінін айта кеткен жөн.

Ел басының ең қысқа үндеулері 1999 жылғы 16 қыркүйектегі “Еліміздің жаңа ғасырдағы тұрақтылығы мен қауіпсіздігі” және 2014 жылғы 11 қарашадағы “Нұрлы жол – болашаққа жол” Жолдаулары, олардың ұзақтығы кем дегенде 3000 сөзді құрайды (1-сурет).

1-сурет. Мемлекет басшысының жыл сайынғы Жолдауының ұзақтығы, 1997-2017 жж.

Контент-талдама көрсеткендей, 20-жылдық кезеңде Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауындағы ең жиі айтылған сөздер: даму – 720 рет, үкімет – 425, экономика – 399,

жүйе – 366, мемлекет – 315, қоғам – 177, бағдарлама – 133, саясат – 120, деңгей – 102, адам – 91, нарық – 45, әлем – 42, заң – 42, халық – 31, тарих – 30 (2-кесте). Жолдаудың контент-талдамасы аясында әлеуметтік-экономикалық және саяси сипаттағы сөздер ғана таңдап алынды, яғни Жолдаудың тұжырымдамалық және мазмұндық ядросы болып табылатын сөздер.

2-кесте. Мемлекет басшысының 1997-2018 жылдарға арналған Жолдауындағы ең жиі айтылған сөздер

№	Сөз	Еске салу саны
1.	дамыту	767
2.	үкімет	450
3.	экономика	399
4.	жүйе	384
5.	мемлекет	327
6.	қоғам	177
7.	бағдарлама	148
8.	саясат	120
9.	деңгей	102
10.	адам	107
11.	нарық	58
12.	әлем	45
13.	заң	42
14.	халық	31
15.	тарих	30

Сонымен қатар, **2018 жылғы 10 қаңтардағы Жолдауда** «технология», «әлеуметтік», «білім беру», «ендіру», «арттыру» сөздерінің жиі қолданылғандығын көруге болады, сондай-ақ **2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауда** – «сапа», «адам», «арттыру» сөздері басымдық етеді, бұл өз кезегінде мемлекеттік саясаттың негізгі міндеттерінің өзгергендігін көрсетеді.

Жолдаудың негізгі сипаттамасы

ҮНДЕУДІҢ НЫСАНЫ

Жалпы алғанда, Мемлекет басшысының жыл сайынғы үндеулерінің нысаны ауызша болды. 1997-2015 жылдар кезеңінде барлық жылдық президенттік үндеулер ауызша түрде ұсынылды. Қазақстан Республикасы Президентінің жыл сайынғы жолдауының 20 жылдық тарихында тұңғыш рет Қазақстан халқына 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыртылуы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» БАҚ басылымдарында жазбаша түрде жарияланды. Сонымен қатар, мемлекеттік ұлттық телеарналар алдында Мемлекет басшысының жыл сайынғы жолдауы туралы ресми мәлімдемесі жасалды: «Ертең, менің Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауым жарияланатын болады. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, Президент хабарды ауызша немесе жазбаша түрде айтуға құқылы. Биыл мен екінші әдісті таңдадым. Бұл стратегиялық құжат жаңа кезеңдегі еліміздің болашақ дамуының көзқарастарын айқындайтын болады» [2].

Жалпы алғанда, ҚР Президентінің Қазақстан халқына жыл сайынғы жолдауы үндеудің (ауызша немесе жазбаша) нысанына қарай билік пен тәуелсіздік қоғамы арасындағы мемлекет пен коммуникацияны стратегиялық жоспарлаудың дәстүрлі құралы болды.

ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ СТРАТЕГИЯЛАР: «ҚАЗАҚСТАН-2030» ЖӘНЕ «ҚАЗАҚСТАН-2050»

Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауы - елдің даму стратегиясын, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын, барлық деңгейдегі мемлекеттік органдардың қызмет ету бағдарламасын айқындайтын мемлекеттік-саяси құжат. Осылайша, тәуелсіздік кезеңінде мемлекеттің екі ұзақ мерзімді стратегиясы жарияланды:

1.«Қазақстан-2030» стратегиясы: барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы (қазан, 1997 ж.).

2. «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты (желтоқсан, 2012 ж.).

1997 жылдың бірінші президенттік жолдауы 2030 жылға дейінгі ұзақ мерзімді стратегиялық құжаты және Қазақстан Республикасының даму бағдарламасы болды. Бұл Жолдау мемлекеттік жоспарлаудың жаңа принциптері негізін қалап, республикадағы мемлекеттік құрылыстың идеясын қалыптастырды [1]. Осы Жолдауда Мемлекет басшысы елді дамытудың жеті ұзақ мерзімді даму басымдықтарын анықтады:

- Ұлттық қауіпсіздік.
- Ішкі саяси тұрақтылық және қоғамды біріктіру.
- Шетелдік инвестициялар мен ішкі жинақ деңгейі жоғары ашық нарықтық экономикаға негізделген экономикалық өсу.
- Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқаты.
  - Энергетикалық ресурстар.
  - Инфрақұрылым, әсіресе көлік және байланыс.
  - Кәсіби мемлекет [3].

2012 жылғы желтоқсанда айтылған екінші ұзақ мерзімді стратегиялық құжатта «Қазақстан-2030» стратегиясын іске асырудың қорытындысы шығарылып, оның бірқатар

параметрлері мерзімінен бұрын орындалды. Мемлекет басшысы Қазақстан халқына арнаған өзінің Жолдауында ХХІ ғасырда орнықты дамуды жалғастыру - басты міндет деп атап өтті. Сонымен қатар, одан әрі табысты даму үшін назарға алынуы тиіс он негізгі мәселе айқындалды. Негізгі мақсаты - 2050 жылға қарай күшті мемлекет, дамыған экономика және жалпыға ортақ еңбек үшін мүмкіндіктер негізінде әл-ауқатты қоғамын құру.

Мемлекет басшысы 2050 жылға дейін халық үшін жаңа саяси бағыт құруды ұсынды, оның шеңберінде 2030 Стратегиясының міндеттерін іске асыру жалғасын табатын болады. Мемлекет басшысы жаңа ұзақ мерзімді даму стратегиясын таныстыра отырып, әйелдерге, жастарға және ұлтқа жеке көңіл бөлді. «Қазақстан-2050» стратегиясы мынадай жеті негізгі бағытты қамтиды:

- Жаңа бағыттың экономикалық саясаты – пайда алу, инвестициялар мен бәсекеге қабілеттіліктен қайтарым алу принципіне негізделген түгел қамтитын экономикалық прагматизм.

- Кәсіпкерлікті жан-жақты қолдау - ұлттық экономиканың басым күші.

- Әлеуметтік саясаттың жаңа принциптері - әлеуметтік кепілдіктер және жеке жауапкершілік.

- Білімді және кәсіби дағдылар - қазіргі заманғы білім беру жүйесінің, кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың негізгі көрсеткіштері болып табылады.

- Мемлекеттілікті одан әрі нығайту және қазақстандық демократияны дамыту.

- Тұрақты және болжамды сыртқы саясат ұлттық мүдделерді ілгерілету және өңірлік және жаһандық қауіпсіздікті нығайту болып табылады.

- Жаңа қазақстандық патриотизм - біздің көпұлтты және көпконфессиялы қоғамымыздың жетістігінің негізі [4].

Жалпы, аталған Жолдаулар Қазақстан үшін 2050 жылға дейін жеті негізгі бағыт бойынша қазіргі заманғы ұзақ мерзімді

даму стратегиясының негізін қалайтын дәйекті құжаттар болып табылады. Ұзақ мерзімді стратегияларды талдау жыл сайынғы жолдаудың үш негізгі сәттерді қамту керек екендігін көрсетті: ұзақ мерзімді преспективадағы стратегиялық мақсаттарды белгілеу, алдыңғыжолдаулардың орындалуын қорытындылай отырып, алдағы жылға арналған тактикалық тапсырмаларды анықтауды ескеру.

НЕГІЗГІ КҮН ТӘРТІБІ МЕН МАҢЫЗДЫ БАСЫМДЫҚТАР

ҚР Президентінің Қазақстан халқының Жолдауының тақырыбы елдегі және әлемдегі қазіргі саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайға байланысты. Мемлекет басшысының жыл сайынғы үндеулері мемлекет дамуының негізгі басымдықтарына қол жеткізуге ықпал ете отырып «Қазақстан-2030» және «Қазақстан-2050» стратегияларындағы елді дамытудың ұзақ мерзімді стратегияларының арнасында өтті.

1998 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

1998 жылғы қыркүйекте ҚР Президенті “Елдегі жағдай, ішкі және сыртқы саясат негізгі бағыттары туралы: **Жаңа** ғасырда қоғамды демократияландыру, экономикалық және саяси реформа” атты жыл сайынғы Жолдауын арнады. Аталған жолдау Қазақстан Республикасы Президентінің кезектен тыс сайлауы алдында болып, **сайлауды өткізгенге дейін төрт ай бұрын жарияланды**. Жолдаудың құрылымынан мынадай үш негізгі ұстанымды бөліп алуға болады: экономиканы түбегейлі реформалау, мемлекеттік құрылымдардың жұмыс жүйесін түбегейлі реформалау, демократияландыру және саяси ырықтандыру. Қазақстанның экономикасы үшжақты міндет белгіленген, мемлекеттік құрылымдардың жұмыс жүйесін түбегейлі реформалау аясында Үкіметті жаңғырту бағдарламасы, сондай-ақ демократияландыру және саяси

реформалар бағдарламасы ұсынылды. Сөз соңында Мемлекет басшысы 457 күннің ішінде әлем жаңа онжылдыққа, жаңа ғасырға, жаңа мыңжылдыққа енетінін атап өтті. Қазақстан халқы өздерінің болашағына қадам басатын бұл күн де алыс емес [5].

1999 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

1999 жылдың **қыркүйегінде** Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев **Қазақстан халқына** «Еліміздің жаңа ғасырдағы тұрақтылығы мен қауіпсіздігі» деген жолдауын жеткізді. Осы Жолдауда үш негізгі ойға баса назар аударылды: 1) Тарих және тәуелсіздік; 2) ХХІ ғасырдың салар сынағы: көршілес жатқан елдердегі қарулы қақтығыстар және олардың Қазақстанға ауысу, діни экстремизм мен тоқтаусыз тасымалданатын есірткі қауіпінің бар екендігі; 3) ауытқымалы дүниедегі қауіпсіздік [6]. Тұтастай алғанда, Жолдау сыртқы саясатты дамытуға және түрлі қауіптердің алдын алуға бағытталған еді.

2000 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2000 жылғы Жолдау «Еркін, тиімді және қауіпсіз қоғамға» арналған хабарлама үш блокқа шоғырланған: елдің экономикалық дамуының перспективалары, қоғамды демократияландыру, ұлттық қауіпсіздік [7]. Бірінші блок шеңберінде бюджет тапшылығының жаңа параметрлері (ЖІӨ-нің 1,5%-нан артық емес), жекешелендіруді аяқтау, автомобиль жолдарын салу және қайта құру және т.б. белгіленді. Екінші бағыт - қоғамды демократияландыру шеңберінде азаматтық қоғам институттарын нығайту, сот билігінің тәуелсіздігі, электр қуатын кеңейту және сайлау заңнамасын жетілдіру, құқықтық реформа және т.б. мәселелер айқындалды. «Ұлттық қауіпсіздік - мемлекеттік саясаттың негізі ретінде» деген Жолдаудың үшінші блогы жаңа қауіптерді (халықаралық лаңкестік пен экстремизм, есірткі және есірткі бизнесі, босқындардың жаппай көші-қоны

және Орталық Азиядағы гуманитарлық апат) белгілеп, осы қауіптердің алдын алу үшін нақты міндеттерді қамтыды. Жалпы, 2000 жылғы Жолдаудың негізгі ережелері экономика, саясат және қауіпсіздік салаларына қатысты болды.

2001 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2001 жылдың қыркүйек айында Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан халқына **«Елдегі жағдай және 2002 жылғы ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары туралы»** жолдауын ұсынды. Хабарламада 2010 жылға дейінгі әр түрлі салаларда ел дамуының мақсаттары белгіленді: әлеуметтік және экономикалық даму саласында, саяси және мемлекеттік құрылыс саласында, сыртқы саясат саласында және қауіпсіздікті нығайтуда. Сонымен қатар, экономика саласының маңызды болып қала беретіндігі аталып өтілді. Сонымен қатар мемлекет басшысы, жоспарлаудың сипатын, мазмұнын және көкжиегін жақсарту үшін 2002 жылдан бастап Елбасының Қазақстан халқына Жолдауы бюджетті жоспарлау үрдісінің аяқталуына қарай емес, алдағы уақытта әзірлеушілер алдымен келесі жылға арналған басымдықтарды айқындауы үшін (бірінші тоқсанның аяғында) белгіленетін болады [8] деп айтып өтті. 2001 жылғы Жолдаудың басты ерекшелігі Мемлекет басшысының кейінгі жыл сайынғы үндеулерінің жаңа сипатын анықтауында.

2002 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2002 жылғы **«Ішкі және сыртқы саясаттың 2003 жылғы негізгі бағыттары туралы»** Жолдауының басты лейтмотиви ауылдың дамуы болды. Ауылды даму үшін ауылдық жерлердегі тұрғындарды қоныс аудару үлгісін әзірлеу міндеттері, агроөнеркәсіп кешенін дамытудың үш жылдық бағдарламасы, «Жерге жеке меншік құқығы туралы» заң қабылдау, ауылды ғылыми және ақпараттық қамтамасыз ету міндеттері анықталды.

Сонымен қатар, Жолдау аясында әлеуметтік салаға (ауылдық білім беруді қаржыландыру көлемін ұлғайту, денсаулық сақтау, ауыз суға арналған қаражат, ауылдық автожолдарды салу және қайта қалпына келтіру) ерекше көңіл бөлінеді. Бұл Жолдауда ауылдық жерлерде мемлекеттік билік органдарын қалыптастыру, үкіметтік емес ұйымдардың мәртебесі мен құқықтары туралы заңнаманы әзірлеу, Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруге дайындық бойынша тапсырмалар берілді [9]. Тұтастай алғанда, 2002 жылғы Жолдаудың басты бағыты - ауылды дамыту болып табылады.

2003 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2003 жылдың сәуір айында Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына **«Ішкі және сыртқы саясаттың 2004 жылға арналған негізгі бағыттары»** деген жолдауын ұсынды. Бұл жолдау елді дамуының үш негізгі аспектісіне негізделген: экономикалық өсу, әлеуметтік даму, демократияландыру және тиімді басқару. Бірінші бағыт аясында Мемлекет басшысы бес басымдыққа (аграрлық саясат, индустриалды-инновациялық саясат, интеграциялық саясат, инвестициялық саясат және салық саясаты) басты назар аударды. Екінші бағыт зейнетақымен қамтамасыз ету, жалақының өсуі, мәдени-тарихи мұраны сақтау сияқты мәселелерді қамтыды. Үшінші бағыт мемлекеттік басқару жүйесін, сайлау жүйесін жаңғыртуды, азаматтық қоғам институттарын нығайтуды, БАҚ-тың рөлін және орнын нығайтуды, құқық қорғау және сот органдарын жетілдіруді қарастырды [10]. Жалпы, 2003 жылғы Жолдау жүйелі және кешенді сипатқа ие болып, экономикалық және әлеуметтік саясатты, мәдени, білім беру және рухани салаларды дамытуға, сондай-ақ одан әрі демократияландыруға бағытталған.

2004 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2004 жылғы наурызда Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев **«Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін!»** Жолдауын ұсынды. Бұл құжатта экономикалық және әлеуметтік салаларда еуропалық стандарттарды жетілдіру стратегиясын әзірлеу бойынша міндеті қойылды [11]. Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыру шеңберінде келесі бағыттар анықталды: экономикалық даму саласында, адам ресурстарын дамыту саласында және мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін арттыру саласында. 2004 жылғы Жолдау үш негізгі бағыты: экономика, адами капитал және мемлекет арқылы Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған. Аталған бағыттар шеңберінде Мемлекет дамуының басым салалары бөлініп, айқындама міндеттер қойылды.

2005 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2005 жылы «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» жолдауы экономикалық, әлеуметтік және саяси жаңғыртуды жүзеге асыру туралы 2010 жылға дейінгі кезеңге арналған іс-қимыл бағдарламасы түрінде ұсынылды. Бұл Жолдау Қазақстан Республикасы Президентінің кезектен тыс сайлауы алдында болып, **сайлаудан он ай бұрын жарияланды**. Жолдауда Қазақстандағы жедел экономикалық және әлеуметтік прогрестің инновациялық экономиканы құру және шикізаттық емес секторд, шағын және орта бизнесті дамытуды юолжайда деп белгіленген [12]. Сонымен қатар, осы Жолдауында ҚР Президенті халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған (жеңілдіктер, стипендиялар, бюджет саласы қызметкерлеріне жалақы және т.б.) бірқатар маңызды тапсырмалар берді. Жалпы, 2005 жылғы хабар саяси, экономикалық және әсіресе әлеуметтік

жаңғыртуға бағытталған елдің дамуының стратегиялық және тұжырымдамалық бағдарламаларының бірі болып табылады.

2006 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2006 жылғы «Қазақстан әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 50 елінің қатарына кіру стратегиясы. Қазақстан өзінің дамуындағы жаңа қадамдарға дайын» жолдауында Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті және серпінді дамушы елдер қатарына шығуының жеті негізгі басымдықтары ұсынылды. Басымдықтар ретінде мыналар аталды: әлемдік экономикаға интеграциялану, экономиканы жаңғырту және әртараптандыру, қазіргі заманғы әлеуметтік саясат, дамыту, заманауи білім беру, демократияны дамыту және саяси жүйені жаңарту, ұлттық қауіпсіздік, халықаралық ынтымақтастық [13]. Осылайша, Мемлекет басшысының 2006 жылғы Жолдауында Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіруі аясында дамудың 7 негізгі басымдықтары анықталды.

2007 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2007 жылғы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» жолдауы халықтың әл-ауқатын одан әрі жақсартуға бағытталған. Осы мақсаттар үшін ҚР Президентімен на мен баланы әлеуметтік қорғауды күшейту, базалық зейнетақының мөлшерін арттыру, зейнетақы төлемдерін индексстеу, үш жыл ішінде 100 мектеп пен 100 аурухана салу және т.б. сегіз негізгі міндеттер анықталды [14]. Хабарламада алты (әлемдік экономикаға интеграциялану, экономиканың өсуі мен тұрақтылығы, халықаралық білім стандарттарын, әлеуметтік саясат, саяси және әкімшілік даму, аймақтық геосаясат) басты басымдық аталып, оның шеңберінде ішкі және сыртқы саясаттың маңызды бағыттары анықталды. Жалпы алғанда, 2007 жылғы Жолдау отандық және сыртқы саясаттың негізгі бағыттарын іске асыру

бойынша ауқымды, жан-жақты стратегиялық құжат болып табылады.

2008 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2008 жылғы 6 ақпанда **«Қазақстан азаматтарының әл-ауқатын арттыру мемлекеттік саясаттың басты мақсаты»** атты Жолдау бірнеше басым бағыттардағы қысқа мерзімді және орта мерзімді міндеттерді шешуге бағытталды. Олардың қатарына экономиканың негізгі секторларының инфрақұрылымдық қолдауынан бас тартатын өндіруші сектор, шикізаттық емес секторды дамыту («30 корпоративтік көшбасшы» бағдарламасы), агроөнеркәсіптік кешенді модернизациялау, өмір сапасын жақсарту, макроэкономикалық саясат, саяси және мемлекеттік құрылымның қазақстандық моделін жетілдіру кірді. Жолдауда 2009 жылдан бастап ел тарихында алғаш рет мемлекеттік бюджетті жоспарлаудың жаңа жүйесі **үш жылдық бюджет болады делінген** [15]. Жалпы, 2008 жылғы Жолдау әлеуметтік саланы жаңғыртуға және халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған. Хабарламада жаңа жоспарлау жүйесі - мемлекеттің әлеуметтік саясатының белгілі бір бағыттарын іске асыруды қамтамасыз ететін үш жылдық бюджеттің негізін қалады.

2009 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2009 жылы «Дағдарыстан жаңару мен дамуға» атты Жолдауда дағдарыстың салдарын еңсеру және кейінгі экономикалық өсуді ынталандыру бойынша шаралар анықталды [16]. Жолдаудың негізгі мақсаты дағдарысты еңсерудің негізгі құралы ретінде жұмыспен қамтуды және қайта даярлауды қамтамасыз ету болды. 2009 жылғы хабар дағдарысқа қарсы сипатқа ие болып, экономикалық өсуді қамтамасыз етуге бағытталған.

2010 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2010 жылғы «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдау 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары үшін бағдарламалық негіз болды [17]. Жолдауда бес негізгі бағыт (дағдарыстан кейінгі даму, тұрақты экономикалық өсу, адам капиталы, әлеуметтік саясат, ішкі саяси тұрақтылық) белгіленіп, елдің экономикалық өсу орталықтары (батыс, орталық, солтүстік, оңтүстік, шығыс), сондай-ақ Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Даму стратегиясын жүзеге асырудың даму көрсеткіштері мен негізгі шарттары анықталды.

2011 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

Мемлекет басшысының **2011 жылғы 28 қаңтардағы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз!»** атты Қазақстан халқына жолдауы екі саланы дамытуға бағытталды: жедел экономикалық жаңғырту және әлеуметтік жаңғырту [18]. Аталған жолдау Қазақстан Республикасы Президентінің кезектен тыс сайлауы алдында болып, **сайлауды өткізгенге дейін екі ай бұрын жарияланды.** Тұтастай алғанда, 2011 жылғы Жолдау негізінен, экономикалық және әлеуметтік дамудың негізгі бағыттарына шоғырланды.

2012 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылдың 27 қаңтарындағы Қазақстан халқына арналған «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстанның дамуының басты бағыты» атты **Жолдауында** жақын онжылдықтағы әлеуметтік-экономикалық жаңғыртудың он бағыттары бойынша міндеттер кешенін жариялады [19]. Жаңғыртудың

негізгі бағыттарына мыналар енгізілді: халықты жұмыспен қамту, қолжетімді баспана, аймақтық даму, мемлекеттік қызметтердің сапасы, мемлекеттік қызметті дамыту, сот және құқық қорғау жүйесін жаңғырту, адами капитал, зейнетақы жүйесін жетілдіру, индустриялық-инновациялық жобалар мен ауыл шаруашылығы. Осылайша, Жолдау елді әлеуметтік-экономикалық жаңғырту жөніндегі міндеттеріне назар аударды.

2014 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында жеті басым бағыт анықталды: инновациялық индустрияландыру, агроөнеркәсіптік кешеннің инновациялық рельстеріне көшу, білімге негізделген экономиканы құру, инфрақұрылымдық үштігін (агломерация, көлік, энергетика) дамыту, шағын және орта бизнестің дамуы, адами капиталды дамыту және мемлекеттік мекемелердің жұмысын жақсарту [20]. Аталған Жолдауда Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына қосылуы жоспары, Қазақстанда Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының бірқатар қағидаттары мен стандарттарын, әсіресе экономика мен әлеуметтік салада енгізудің негізгі көрсеткіштері ұсынылды.

2014 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Назарабаев **2014 жылғы 11** қарашадағы **Қазақстан халқына Жолдауының шеңберінде 7** бағыт бойынша инфрақұрылымды толық және кешенді дамуы жоспарланған «Нұрлы жол» жаңа экономикалық саясат негіз болды. Негізгі бағыттар ретінде мыналар аталды: көліктік-логистикалық инфрақұрылымды дамыту, өндірістік

инфрақұрылымды дамыту, энергетика инфрақұрылымын дамыту, тұрғын үй-коммуналдық қызмет көрсету және су мен жылу желілерін жаңғырту, тұрғын үй инфрақұрылымын нығайту, әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту, шағын және орта бизнес пен іскерлік белсенділікті қолдау [21]. Бұл Жолдау Қазақстан Республикасы Президентінің кезектен тыс сайлауы алдында болып, **сайлаудан бес ай бұрын жарияланды**. Жалпы, 2014 жылғы «Нұрлы жол - болашаққа жол» Жолдауы өртүрлі салаларда инфрақұрылымды дамыту мен жаңғыртудың кешенді жоспарын ұсынады.

2015 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2015 жылғы «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму» жолдауы мына бес бағыт бойынша дағдарысқа қарсы және құрылымдық реформаларға бағытталды: қаржысекторын тұрақтандыру, бюджеттік саясатты оңтайландыру, жекешелендіру және экономикалық бәсекелестікті ынталандыру, жаңа инвестициялық саясаттың негізі, жаңа әлеуметтік саясат [22]. Жалпы, осы Жолдауда көрсетілген шаралар экономикалық өсімді қамтамасыз етуге, институционалдық реформаларды әрі қарай жүзеге асыруға, сондай-ақ тұрақты инвестициялық және әлеуметтік саясат саласындағы тұрақты дамуды қамтамасыз етуге бағытталған.

2017 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

2017 жылғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» жолдауында экономиканың өсу қарқынын әлемдік деңгейден жоғары және 30 озық елдер санына тұрақты түрде көтерілуін қамтамасыз ету үшін жасалған бес негізгі басымдық анықталды. Басымдықтар қатарында: экономиканы жеделдетілген технологиялық жаңғырту, бизнес-

ортаны түбегейлі жақсарту және кеңейту, макроэкономикалық тұрақтылық, адам капиталының сапасын арттыру, институционалдық трансформация, қауіпсіздік пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес. Бірінші басымдық аясында үш ккешенді міндет анықталды (сандық технологияларды қолдана отырып жаңа салаларды құру, дәстүрлі базалық салаларды дамыту, еңбек нарығын жаңғырту). Бұдан басқа, Үкіметке 2025 жылға дейін «Қазақстанның ұлттық технологиялық бастамасы» деп аталатын Стратегиялық даму жоспарын әзірлеу тапсырылды [23]. 2017 жылғы Жолдау Қазақстанның Үшінші Жаңғырту бағдарламасын жүзеге асыру бойынша ауқымды міндеттерді шешуге, еліміздің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін экономикалық өсудің жаңа моделін құруға бағытталған.

2018 ЖЫЛҒЫ ЖОЛДАУ

«Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты **2018 жылғы Жолдауда** елдің дамуының жаңа сапасы мен Қазақстанның жаңа әлемдегі көшбасшы елдердің қатарына енуі үшін қажетті түйінді он міндет анықталған. Осы міндеттердің қатарында: индустрияландыру, ресурстық әлеуетті дамыту, агроөнеркәсіптік кешенді дамыту, көлік-логистикалық инфрақұрылымның тиімділігін арттыру, құрылыста және коммуналдық секторда заманауи технологияларды ендіру, және қаржы секторын «қайта жаңғырту», адами капиталды жаңғырту, сыбайлас жемқорлықпен күрес және заңның үстемдігі, «ақылды қалалар» тұжырымдамасын ендіру міндеттері бар. Осы бағыттардың әрқайсысы бойынша нақты міндеттер мен нысаналы индикаторлар белгіленген. Сонымен қатар, еліміздің әлеуметтік-экономикалық табыстарының негізі – Қазақстанның басты құндылықтары ретінде қала беретін азаматтық бейбітшілік, ұлтаралық және конфессияаралық келісім алынғандығы туралы ерекше айтылды [24].

2018 жылғы 5 қазандағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» **Жолдауында** 6 негізгі міндет белгіленген. «Халық табысының өсуі» бағытының шеңберінде келесі: бизнесті дамыту, экспортқа бағытталған экономика, агроөнеркәсіптік кешен әлеуетін арттыру, инновациялық және сервистік секторларды дамыту, зейнетақы активтерін басқару міндеттері қойылған. Жолдаудың негізгі ой өзегі «өмір сапасын арттыру», атап айтқанда, мектепке дейінгі білім беру, орта білім беру, жоғары білім беру, медициналық қызметтер, әлеуметтік, тамақтандыру қызметтерін көрсету сапасын арттыру болды. Сапалы және қолжетімді тұрғын үй, аумақтарды дамыту, кенттендіру, құқық қорғау жүйесін және сот жүйесін жаңғырту қолайлы өмір сүру ортасын қамтамасыз етудің негізгі міндеттері болып табылады. Президент азаматтардың қажеттіліктерін басты назарға алуы тиіс мемлекеттік аппараттың рөлін ерекше атап көрсетті, мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін одан әрі арттыру, сондай-ақ реформалардың жүргізілуін бақылау міндетін алға қойды. Сонымен қатар, сыртқы саясаттағы негізгі басымдықтар белгіленді. Бұл Жолдауда Президент сондай-ақ реформалардың табыстылығының тек мемлекеттік органдарға ғана байланысты болмайтынын, оған азаматтардың да ықпалы тиетінін, яғни азаматтардың реформаларға қатыстылығын күшейту бойынша жұмыстарды жүргізу қажеттілігін айтты [25].

Осылайша, 20 жылдық кезеңдегі Президент Жолдауларын талдау біртіндеп Жолдаулардың цифрлық индикаторлардың үстемдігі мен көрсетілген міндеттерге қол жеткізу үшін нақты шараларға ие бола бастағанын көрсетеді.

Сонымен қатар, Жолдауларда Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бастап ұстанып келе жатқан - бең алдымен экономика, содан кейін саясатқа деген қағидат нақты байқалады. Ұзақ уақыт бойында бұл қағидат өзгеріссіз болып қалуда, соның арқасында саясат та, н экономика да алға жылжуда. Алғашқы жолдауларда экономикалық реформалармен қатар, сыртқы саясат бағыттар мен түрлі қауіптердің алдын алу шаралары анықталды. Соңғы жолдауларында ішкі әлеуметтік, экономикалық және саяси міндеттерді шешуге, мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, адами капиталды дамытуға, әлемдегі ең дамыған елдерде бірқатар принциптер мен стандарттарды енгізуге өту байқалды, сонымен қатар кейбір жолдауларда (2009 және 2015 жылдар) таза дағдарысқа қарсы мінез тән екендігі байқалады (4-кесте).

Сонымен қатар, Жолдаулардың көпшілігінің құрылымы ұқсас болып, бірдей басым міндеттерді қамтиды - үндеудің мәтінінде

стратегиялық бағыттарды, негізгі басымдықтарды, күрделі тапсырмаларды, негізгі бағыттарды және т.б. жүйелеу үшін пайдаланылатын «үш», «бес» және «жеті» сандары кездеседі. Бұл факті жыл сайынғы президент үндеулеріндегі сабақтастықтың куәлігі және «Қазақстан - 2030» стратегиясы және «Қазақстан-2050» стратегиясы сияқты негізін қалаушы құжаттардың бірізділігі болып табылады.

4-кесте. Мемлекет басшысының жыл сайынғы Жолдауындағы басты күн тәртібі және негізгі басымдықтар, 1997-2018

Күн тәртібі мен басымдықтар	1997 ж.	1998 ж.	1999 ж.	2000 ж.	2001 ж.	2002 ж.	2003 ж.	2004 ж.	2005 ж.	2006 ж.	2007 ж.	2008 ж.	2009 ж.	2010 ж.	2011 ж.	қазан, 2012 ж.	желтоқсан, 2012 ж.	қаңтар, 2014 ж.	қараша, 2014 ж.	2015 ж.	2017 ж.	Қаңтар, 2018 ж.	Қазан, 2018 ж.
Аграрлық саясат						■						■	■	■	■	■	■					■	■
Дағдарысқа қарсы бағдарлама													■							■			
Сыртқы саясат		■	■		■	■	■	■	■	■	■					■							
Ішкі саяси даму	■	■		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■	■	■	■	■	■
Демократияландыру		■		■			■		■	■							■						
Ұзақ мерзімді бағдарлама	■																■						
Инвестициялық саясат	■	■					■	■									■				■	■	■
Индустрияландыру және цифрлау							■		■							■		■			■	■	■
Инфрақұрылымды дамыту	■			■		■						■						■	■			■	■
Бәсекеге қабілеттілік								■		■							■				■		
Ұлттық қауіпсіздік	■		■	■	■					■							■				■	■	■
Шағын және орта бизнесті дамыту				■				■	■	■				■			■	■	■	■	■	■	■
Әлеуметтік саясат	■			■	■	■		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Адамзат капиталы	■							■		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Экономикалық өсу және жаңғырту	■	■		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

ТҰЖЫРЫМДАР

Мемлекет басшысының 1997-2018 жылдарға арналған Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауын талдау негізінде мынадай негізгі тұжырымдар жасалуы мүмкін:

- Президенттің жыл сайынғы өтініштері мемлекеттің басты мақсаты - Қазақстан азаматтарының әл-ауқатын арттыру болып табылады. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді кезеңдерде елдің дамуының негізгі бағыттарын айқындайды, мемлекеттік органдардың қызметі үшін үнемі тұрақты бағдарлар орнатып, адами, қаржы және материалдық ресурстарды жұмылдыру үшін негіз болып табылады.
- Тәуелсіздік жылдарындағы Президент Жолдауларының хронологиялық тізбегі жиырма жылдық кезеңді қамтып, онда Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған жиырма бір жолдауды қамтиды. Ұлттық практикада үндеулердің күнмен, уақытпен және дәйектілікпен байланысты бірнеше ерекшеліктер белгіленеді.
- Жолдау - бұл ең алдымен халыққа үндеу жасау, және 20 жылдық кезеңде осы стратегиялық құжаттың логикалық тұжырымдамасы жасалды. Қазақстанның қалыптасуындағы алғашқы жылдардағы Қазақстанның алдында тұрған міндеттердің ауқымы мен күрделілігіне байланысты, Президенттің жыл сайынғы Жолдауы тұтастай алғанда ұлтқа үндеу болды.
- 20 жылдық кезеңдегі Президент жолдауларын талдау біртіндеп Жолдаулардың цифрлық индикаторлардың үстемдігі мен көрсетілген міндеттерге қол жеткізу үшін нақты шараларға ие бола бастағанын көрсетеді. 1997 жылғы алғашқы Жолдауында негізгі параметрлері

мерзімінен бұрын орындалды «Қазақстан-2030» Стратегиясы қалыптасты. 2012 жылы, 15 жыл өткеннен кейін қазірдің өзінде өткізіліп отырған мемлекеттің дамуының ұзақ мерзімді бағыттары - «Қазақстан-2050» Стратегиясы жарияланды.

■ 20 жыл ішінде Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған барлық үндеулерінің жалпы ұзақтығы 119 982 сөз, бұл ретте бір президенттік жолдаудың орташа ұзақтығы - 5 713 сөзді құрайды. Ұзақ мерзімді үндеулерді ішіне «Қазақстан-2030» және «Қазақстан-2050» ұзақ мерзімді даму стратегиясы кіретінін айта кеткен жөн.

■ Жалпы алғанда, Мемлекет басшысының жыл сайынғы үндеулерінің нысаны ауызша болды. 1997-2015 жылдар кезеңінде барлық жылдық президенттік үндеулер ауызша түрде ұсынылды. Қазақстан Республикасы Президентінің жыл сайынғы жолдауының 20 жылдық тарихында тұңғыш рет Қазақстан халқына 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыртылуы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» БАҚ басылымдарында жазбаша түрде жарияланды.

■ Ұзақ мерзімді стратегияларды талдау жыл сайынғы жолдаудың үш негізгі сәттерді қамту керек екендігін көрсетті: ұзақ мерзімді преспективадағы стратегиялық мақсаттарды белгілеу, алдыңғыжолдаулардың орындалуын қорытындылай отырып, алдағы жылға арналған тактикалық тапсырмаларды анықтауды ескеру.

■ Жолдауларда Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бастап ұстанып келе жатқан - бең алдымен экономика, содан кейін саясатқа деген қағидат байқалады. Алғашқы жолдауларда экономикалық реформалармен қатар, сыртқы саясат бағыттары мен түрлі қауіптердің алдын алу шаралары анықталды. Соңғы жолдауларда ішкі

әлеуметтік, экономикалық және саяси мәселелерді шешуге өту байқалады.

■ Жолдаулардың басым бөлігінің құрылымы ұқсас және стратегиялық бағыттарды, негізгі басымдықтарды, күрделі тапсырмаларды, негізгі бағыттарды және т.б. жүйелеу үшін пайдаланылатын сандық мәндерді қамтиды. Бұл факті жыл сайынғы президент үндеулеріндегі сабақтастықтың куәлігі және «Қазақстан - 2030» стратегиясы және «Қазақстан-2050» стратегиясы сияқты негізін қалаушы құжаттардың бірізділігі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Морозов А.А. Очертание «казахстанской модели развития» сквозь призму Посланий Президента / Опыт политической и экономической трансформации: казахстанская модель: материалы «круглого стола» / Отв. ред. Б.К.Султанов. – А.: КИСИ, 2008. – С.30-37.

2. Морозов А.А. Послания Президента народу Казахстана ответы на вызовы времени // Казахстан-Спектр. – 2009. – 4. – С.5–10. – С. 2009.

3. Назарбаев Н.А. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев, 16 октября 1997 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-na-nazarbaeva-narodu-kazahstana-oktyabr-1997-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

4. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства, 14 декабря 2012 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

5. Назарбаев Н.А. О положении в стране и основных направлениях внутренней и внешней политики: демократизация общества, экономическая и политическая реформа в новом столетии, 16 сентября 1998 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-sentyabr-1998-g_1342416797 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

6. Назарбаев Н.А. Стабильность и безопасность страны в новом столетии, 16 сентября 1999 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-sentyabr-1999-g_1342416713 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

7. Назарбаев Н.А. Свободному, эффективному и безопасному обществу, 16 октября 2000 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-oktyabr-2000-g_1342416665 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

8. Назарбаев Н.А. О положении в стране и об основных направлениях внутренней и внешней политики на 2002 год, 16 сентября 2001 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-na-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-sentyabr-2001-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

9. Назарбаев Н.А. Об основных направлениях внутренней и внешней политики на 2003 год, 16 апреля 2002 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-aprel-2002-g_1342416567 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

10. Назарбаев Н.А. Основные направления внутренней и внешней политики на 2004 год, 16 апреля 2003 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-aprel-2003-g_1342416495 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

11. Назарбаев Н.А. К конкурентоспособному Казахстану, конкурентоспособной экономике, конкурентоспособной нации, 19 марта 2004 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-19-mart-2004-g_1342416361 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

12. Назарбаев Н.А. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации, 16 февраля 2005 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-na-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-fevral-2005-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

13. Назарбаев Н.А. Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира. Казахстан на пороге нового рывка вперед в своем развитии, 1 марта 2006 г.

Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-na-nazarbaeva-narodu-kazahstana-mart-2006-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

14. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире, 28 февраля 2007 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

15. Назарбаев Н.А. Повышение благосостояния граждан Казахстана - главная цель государственной политики, 6 февраля 2008 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-6-fevralya-2008-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

16. Назарбаев Н.А. Через кризис к обновлению и развитию, 6 марта 2009 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-6-marta-2009-goda_1342421128 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

17. Назарбаев Н.А. Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана, 29 января 2010 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-29-yanvary-2010-goda_1340624693 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

18. Назарбаев Н.А. Построим будущее вместе, 28 января 2011 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-28-01-2011-g_1340624589 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

19. Назарбаев Н.А. Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана, 27 января

2012 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana_1339760819 (дата обращения: 18.10.2017 г.)

20. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства, 14 декабря 2012 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

21. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее, 17 января 2014 г. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvary-a-2014-g (дата обращения: 18.10.2017 г.)

22. Назарбаев Н.А. Нұрлы жол – путь в будущее, 11 ноября 2014 г. Режим доступа: <http://www.akorda.kz/ru/addresses/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-11-noyabrya-2014-g> (дата обращения: 18.10.2017 г.)

23. Назарбаев Н.А. Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие, 30 ноября 2015 г. Режим доступа: <http://www.akorda.kz/ru/addresses/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-30-noyabrya-2015-g> (дата обращения: 18.10.2017 г.)

24. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции [http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvary-a-2018-g], (дата обращения: 18.10.2017 г.)

25. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g, (дата обращения: 18.10.2017 г.)

ҚР ПРЕЗИДЕНТІ ЖАНЫНДАҒЫ ҚСЗИ-ДЫҢ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНА ЖОЛДАУЛАРҒА АРНАЛҒАН БАСЫЛЫМДАРЫНЫҢ ТІЗІМІ

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Стратегия вхождения Казахстана в число 50 наиболее конкурентоспособных стран мира: приоритеты и пути реализации»: материалы круглого стола (г. Алматы, 11 мая 2006 г.) / под ред. Б.К. Султанова. — Алматы: КИСИ, 2006. — 152 с.

2. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева «Рост благосостояния граждан Казахстана — главная цель государственной политики»: материалы круглого стола (г. Алматы, 21 февраля 2008 г.) / отв. ред. Б.К. Султанов. — Алматы: КИСИ, 2008. — 224 с.

3. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Через кризис к обновлению и развитию»: материалы круглого стола (г. Алматы, 18 марта 2009 г.) / отв. ред. Б.К. Султанов. — Алматы: КИСИ, 2009. — 164 с.

4. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие — новый экономический подъем — новые возможности Казахстана»: материалы научно-практической конференции (г. Алматы, 10 февраля 2010 г.) / отв. ред. Б.К. Султанов. — Алматы: КИСИ, 2010. — 164 с.

5. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие — новый экономический подъем — новые возможности Казахстана» в действии: материалы Республиканской научно-практической конференции (г. Алматы, 28 сентября 2010 г.) / отв. ред. Л.М. Музапарова. — Алматы: КИСИ, 2010. — 104 с.

6. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Построим будущее

вместе!»: материалы круглого стола (г. Алматы, 8 февраля 2011 г.) / отв. ред. Б.К. Султанов. — Алматы: КИСИ, 2011. — 136 с.

7. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация — главный вектор развития Казахстана». Материалы круглого стола (г. Алматы, 31 января 2012 г.) / отв. ред. С.Т. Сейдуманов, Б.К. Султанов. — Алматы: КИСИ, 2012. — 168 с.

8. Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия “Казахстан-2050”: новый политический курс состоявшегося государства» (Астана, 14 декабря 2012 г.): материалы мероприятий, посвященных обсуждению Послания Главы государства / отв. ред. Б.К. Султанов. — Алматы: КИСИ, 2013. — 228 с.

9. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь — 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» (Астана, 17 января 2014 г.): материалы научно-практической конференции, посвященной обсуждению Послания Президента «Казахстанский путь — 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» / Отв. ред. Б.К. Султанов. — Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2014. — 236 с.

Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты

Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты (ҚСЗИ) Қазақстан Республикасы Президентінің 1993 жылғы 16 маусымдағы Жарлығымен құрылған. 2014 жылдың сәуір айында Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Институт Астана қаласына көшірілді. 2018 жылы Институт өзінің 25 жылдық мерейтойын атап өтті.

Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының құрылған күнінен бастап оның негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасының ішкі және сыртқы саясатының стратегиялық аспектілерін аналитикалық қамтамасыз ету.

ҚСЗИ кәсіби ғылыми-талдау орталығы болып табылады. 2017 жылдың қорытындысы бойынша Пенсильвания университетінің «Global Go To Think Tank Index Report» дүниежүзілік зерттеу және талдау орталықтарының негізгі рейтингі бойынша ҚСЗИ 140 орынды иемденіп, аталынған рейтингке кірген жалғыз қазақстандық «ақыл орталығы» (https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think_tanks).

Қазіргі таңда институтта саясаттану, әлеуметтану, мемлекеттік басқару, тарих және экономика секілді салалардың танымал мамандары – ҚР ҰҒА екі корреспондент-мүшесі, тоғыз ғылым докторы, бес ғылым кандидаты, үш Ph.D. және он екі ғылым магистрлері қызмет атқарады. ҚСЗИ-дың Алматы қаласында Өкілдігі бар және аймақтарда жаңадан өкілдіктер ашты.

ҚСЗИ өзінің 25 жылдық қызметі барысында институт халықаралық қатынастар, жаһандық және аймақтық қауіпсіздік мәселелері бойынша 300-ден астам кітап басып шығарды. Институтта үш журнал басылып шығарылады: «Қоғам және Дәуір» тоқсандық ғылыми-сараптамалық журналы (қазақ тілінде), «Казахстан-Спектр» тоқсандық ғылыми журналы (орыс тілінде) және «Central Asia's Affairs» тоқсандық сараптамалық журналы

(ағылшын тілінде). Үш тілде жүргізіліп отыратын сайты және Facebook және Twitter әлеуметтік желілерінде өз парақшасы бар.

ҚСЗИ жыл сайын халықаралық ғылыми конференциялар, дөңгелек үстелдер, семинарлар, сарапшылар кездесулерін өткізіп тұрады. 2003 жылдан бері Институт Орталық Азия аймағының қауіпсіздігі мен тұрақтылығы мәселелеріне арналған 15 конференция өткізді. 2018 жылдың 15 маусымында Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы ҚСЗИ-нің 25 жылдығына арналған «Жаңғыртудың ұлттық стратегиялары: жетістіктері мен келешегі» атты мерейтойлық конференция өтті.

ҚСЗИ-дың ғылыми басқосуларына Қазақстан өңірлерінің және Орталық Азия елдерінің сарапшылары, сонымен қатар, АҚШ, Ауғанстан, Әзірбайжан, Германия, Грузия, Жапония, Иран, Корея, Қытай, Моңғолия, Пәкістан, Ресей, Түркия, Үндістан, Ұлыбритания, Франция, Швеция және басқа да мемлекеттердің ғалымдары белсене қатысады.

ҚСЗИ көп жылдардан бері Қазақстанның жетекші жоғарғы оқу орындарының студенттері, магистранттары мен докторанттары ғылыми-зерттеу, кәсіби және дипломалды тәжірибелер мен тағылымдамалардан өтетін алаң болып келеді.

Институтта қызметкерлердің кәсіби және ғылыми өсулері үшін барлық қажетті жағдайлар жасалған. 2017-2018 жылдары Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі ҚСЗИ үшін докторантура мен магистратураға мақсаттық гранттар бөлді. Қазіргі таңда ҚСЗИ Л.Н. Гумилёв атындағы Еуразия ұлттық университеті мен әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті базасында 6 магистрант және 10 Ph.D. докторант дайындап жатыр..

ҚСЗИ туралы толық ақпаратты төмендегі мекен-жайдан алуға болады:

Қазақстан Республикасы, 010000, Астана,

Бейбітшілік көшесі, 4

Тел.: +7 (7172) 75-20-20

Факс: +7 (7172) 75-20-21

E-mail: office@kisi.kz

www.kisi.kz, www.kaziss.kz

Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан

Казахстанский институт стратегических исследований (KAZISS) при Президенте Республики Казахстан создан Указом Президента Республики Казахстан 16 июня 1993 года. В апреле 2014 года Указом Президента Республики Казахстан КИСИ был передислоцирован в город Астану. В 2018 году Институт отметил свой 25 летний юбилей.

С момента своего возникновения основной задачей Казахстанского института стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан является прогнозно-аналитическое обеспечение стратегических аспектов внутренней и внешней политики Республики Казахстан.

КИСИ является профессиональным научно-аналитическим центром. По итогам 2017 года КИСИ стал единственным казахстанским «мозговым центром», вошедшим в основной рейтинг исследовательских и аналитических центров мира «Global Go To Think Tank Index Report» Пенсильванского университета, заняв 140-место (https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think_tanks).

В настоящее время в институте работают один член-корреспондент НАН РК, девять докторов и пять кандидатов наук, три доктора Ph.D, двенадцать магистров – специалисты в области политологии, социологии, государственного управления, истории и экономики. КИСИ имеет Представительство в г. Алматы, а также открывает свои представительства в регионах.

За 25 лет деятельности институтом было издано более 300 книг по международным отношениям, проблемам глобальной и региональной безопасности. В КИСИ издаются три журнала: «Қоғам және Дәуір» (на казахском языке), «Казахстан-Спектр» (на русском языке), «Central Asia's Affairs» (на английском языке). Институт располагает собственным сайтом на трех языках: казахском, русском и английском, а также ведет аккаунты в социальных сетях Facebook и Twitter.

КИСИ ежегодно проводит международные научные конференции, семинары, круглые столы, экспертные встречи. С 2003 года проведено 15 Ежегодных конференций КИСИ по вопросам безопасности и стабильности в Центральной Азии. 15 июня 2018 года состоялась юбилейная конференция «Национальные стратегии модернизации: достижения и перспективы» посвященная 25-летию КИСИ при Президенте РК.

В научных форумах КИСИ принимают участие эксперты из Казахстана и стран Центральной Азии, а также ученые из Азербайджана, Афганистана, Великобритании, Германии, Грузии, Индии, Ирана, Китая, Республики Корея, Монголии, Пакистана, России, США, Турции, Франции, Швеции, Японии и др.

КИСИ является многолетней базой для прохождения научно-исследовательских, профессиональных, преддипломных практик и стажировок для студентов, магистрантов и докторантов высших учебных заведений страны.

В настоящее время в институте созданы необходимые условия для профессионального и научного роста сотрудников. В 2017 и 2018 годах Министерство образования и науки Республики Казахстан выделило для КИСИ целевые гранты в Ph.D докторантуру и магистратуру. На сегодняшний день КИСИ готовит на базе Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва и Казахского национального университета им. аль-Фараби – 6 магистрантов и 10 докторантов Ph.D.

Более подробную информацию о КИСИ можно получить по адресу:
Республика Казахстан, 010000, Астана,
ул. Бейбитшилик, 4
Тел.: +7 (7172) 75-20-20
Факс: +7 (7172) 75-20-21
E-mail: office@kisi.kz, www.kisi.kz, www.kaziss.kz

The Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan

The Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of Kazakhstan (KAZISS) was established on June 16, 1993, by the Decree of the President of Kazakhstan. In April 2014, the President of Kazakhstan issued the Executive Order to relocate the KazISS to Astana. In 2018, the Institute celebrated its 25th anniversary.

Since its foundation, the mission of the KazISS has been the provision of forecast and analytical support of strategic perspectives of the domestic and foreign policies of Kazakhstan.

The KazISS is a professional think tank. According to the “2017 Global Go To Think Tank Index”, the KazISS was ranked 140th. The Institute is the only Kazakhstani think tank listed among the 100 by the University of Pennsylvania (https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think_tanks).

The KazISS employs a highly professional pool of experts; at present it includes two Corresponding Members of the National Academy of Science, one Corresponding Member of the Military Academy of Kazakhstan, nine Doctors of Science, five Candidates of Science, three PhDs and twelve Masters specializing in political science, sociology, public administration, history, and economics. The Institute has a representative office in Almaty and it is currently launching a number of branches in other regions of Kazakhstan. During the twenty-five years experience, the KazISS have published more than 300 books on international relations, global and regional security. The Institute issues three journals: the *Kogam zhane Dayir* (in Kazakh), the *Kazakhstan-Spectrum* (in Russian) and the *Central Asia's Affairs* in English. The KazISS has a trilingual website (in Kazakh, Russian, and English) and manages the corporate accounts on Facebook and Twitter.

The KazISS holds a great number of international conferences, seminars and round-table discussions on the annual basis. Since 2003, the KazISS has held fifteen Annual Conferences on Security and Stability in Central Asia. On June 15, 2018 passed International

Conference «National modernization strategies: Achievements and Prospects», dedicated to the 25th anniversary of the Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan.

The KazISS forums are attended by reputable experts from Kazakhstan and Central Asia as well as from Azerbaijan, Afghanistan, China, France, Georgia, Germany, India, Iran, Japan, Korea, Mongolia, Pakistan, Russia, Sweden, Turkey, the UK, the USA and others.

For the long period the KazISS has been considered as the distinguished place for the research, professional and thesis internships of bachelor, master and Phd students from various universities.

Currently the Institute has created the necessary conditions for professional and scientific growth of employees. In 2017 and 2018 the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan allocated targeted grants to KazISS for master's and PhD programmes. Today KazISS provides for the teaching of 6 master's and 10 Ph.D. students at the L.N.Gumilyov Eurasian National University and Al-Farabi Kazakh National University.

For any further information, contact us:

4, Beybitshilik St.

Astana, 010000

Republic of Kazakhstan

Tel: +7 (717) 75-20-20

E-mail: office@kisi.kz

www.kisi.kz, www.kaziss.kz

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың
**«Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі:
табыс пен тұрмыс сапасын арттыру»**
Қазақстан халқына жолдауы

Редактор-корректор: Қасымова Г.
Беттеу және дизайн: Иманғалиев Е.
Пішімі 60x90 1/16. Офсеттік қағаз.
Офсеттік басылым. Баспа т. 19,1.
Таралымы 500 дана.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты
010000, Астана, Бейбітшілік көш., 4

«Заман» Мүгедектер қауымдастығы» баспаханасынан басып шығарылған.

Астана қ., Манас көш., 22/2, ВП-6